

L'escenari sociolingüístic de la població escolar d'Andorra

Estel Margarit Viñals

AJUT LÍDIA ARMENGOL VILA 2010-2012

L'escenari
sociolingüístic
de la població escolar
d'Andorra

L'escenari sociolingüístic de la població escolar d'Andorra

Estel Margarit Viñals

Amb la col·laboració i l'assessorament
del Centre de Recerca Sociològica d'Andorra

L'escenari sociolingüístic de la població escolar d'Andorra

© d'aquesta edició:

Govern d'Andorra

Ministeri de Cultura, Joventut i Esports

Servei de Política Lingüística

© dels textos:

Estel Margarit i Viñals

Dipòsit legal: AND 68-2017

ISBN: 978-99920-0-818-8

Producció editorial: Editorial Andorra SL

Disseny de la coberta: A-Tracció-A

Impressió: Impremta Solber

Taula de contingut

Agraïments 7

I. Presentació de la recerca 9

II. Objectius de la recerca 11

III. Hipòtesis de partida 13

IV. Metodologia i tècnica d'investigació 19

V. Marc teòric de la recerca 21

1. La dimensió social del bilingüisme i el multilingüisme 21
2. Identitat col·lectiva en contextos pluriculturals i plurilingües 35
3. Del bilingüisme social a la normalització del bilingüisme a les escoles. Punt de partida i orientació per a una anàlisi i una actuació eficaç 48

VI. Contextualització de la recerca a Andorra 57

1. La població d'Andorra 57
2. La societat andorrana 58
3. Els sistemes educatius presents a Andorra i la població escolar 60

VII. Conclusions principals 63

1. Coneixements lingüístics de la població escolar d'Andorra del curs 2011-2012 63
2. Repertori i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra 85
3. El paper del català a la societat andorrana 102
4. Les altres llengües presents a Andorra: percepcions i prestigi social atorgat 113

- 5. Percepcions i representacions socials
dels diversos grups lingüístics presents a Andorra 119
- 6. Llengua i identitat nacional a Andorra 123
- 7. Perspectiva sobre el futur lingüístic d'Andorra 129

VIII. Annex: Qüestionari

L'escenari sociolingüístic dels joves escolars d'Andorra 135

IX. Bibliografia 154

Agraïments

Aquest treball no hauria estat possible sense la confiança dipositada en mi pels responsables de Política Lingüística d'Andorra i pel meu amic, professor i assessor incansable Joan Micó. Juntament amb ell voldria agrair la col·laboració de tot l'equip del CRES i en particular de la Pepita Batalla, que en tot moment ha estat al meu costat disposada a donar-me un cop de mà.

Vull agrair també especialment a les directores i als professors i les professores de tots els centres en què s'ha fet l'enquesta la seva col·laboració desinteressada i la seva disposició a facilitar-me l'accés a les escoles i als seus alumnes. A aquests últims, protagonistes reals d'aquest treball, també els vull donar les gràcies pel temps dedicat i per posar en les meves mans les seves opinions, punts de vista i experiències.

Sense totes aquestes persones, i també sense la meva família, i en especial el meu fill Guiu, puntals essencials en el meu dia a dia, no hauria pogut enllestir aquest estudi.

I. Presentació de la recerca

L'escenari sociolingüístic de la població escolar d'Andorra és una recerca de caràcter quantitatiu que analitza, des d'una perspectiva sociològica i amb una mirada transversal, la complexa realitat lingüística en què viuen els joves a Andorra tant dins com fora de l'àmbit escolar.

Aquesta amplitud de mires ens permet conèixer no només els usos i els coneixements lingüístics dels escolars pel que fa al català, el castellà, el francès, el portuguès i l'anglès, sinó també com és viscuda aquesta realitat multilingüística. Alhora indaguem els elements més subjectius de la dimensió sociolingüística que porta els joves a percebre el paper del català en la societat andorrana (coneixement respecte a ús real) i a valorar les llengües presents al Principat segons l'ús que en fan i el prestigi social que els atorguen. Finalment, abordem els mecanismes que entren en joc en la interrelació dels grups lingüístics, la identitat nacional i la convivència intergrupals.

Per tal d'aconseguir aquests objectius partim de dos estudis anteriors. D'una banda, el treball *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* (2002),¹ que ens permet comparar la situació actual amb la de fa uns anys. I d'altra banda, l'estudi *Joves i llengües a Andorra* (2010),² que ens aporta més complexitat en l'anàlisi de la realitat lingüística de les futures generacions que han de configurar la societat andorrana i ens permet aportar més llum a les causes i les conseqüències d'un determinat escenari sociolingüístic producte d'un temps i un espai multiculturals i globalitzats.

Sociològicament parlant, la societat andorrana presenta unes característiques de naturalesa variada que la fan particular i fins i tot única dins del context europeu. Entre aquestes característiques trobem, per exemple, la composició demogràfica plurinacional amb una majoria no nacional;

1 Servei de Política Lingüística d'Andorra (2002). *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra*. Govern d'Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura.

2 MARGARIT, E. i MONNÉ, A. (2010). *Joves i llengües d'Andorra*. Ajut a la investigació lingüística Lúcia Armengol Vila, 2006. Servei de Política Lingüística. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.

l'organització política i institucional; una identitat lingüística particular en què el català és l'única llengua oficial però on conviuen diverses llengües amb importants percentatges de parlants; la coexistència de tres sistemes educatius...

Una d'aquestes particularitats és especialment interessant i complexa des d'un punt de vista social i educatiu per la gran quantitat d'elements que entren en joc i pel seu caràcter de fenomen transversal. Es tracta de la realitat lingüística d'Andorra i de l'adaptació de la seva població a aquesta realitat. Aquesta realitat configura ja per si sola un tema d'interès social, polític i cultural irrefutable, però si a més a més hi afegim que com a fenomen social té unes causes explicatives, unes conseqüències manifestes i altres de latents i que segueix un procés de canvi i mobilitat constant, se'ns obre un panorama que considerem que cal conèixer amb profunditat si es pretén entendre el context cultural, identitari i lingüístic del país, així com l'estat i l'evolució de la seva llengua oficial. Entenem que és a partir d'un coneixement profund que es poden plantejar polítiques de diversa naturalesa com ara la protecció del català, el foment de la identitat andorrana, la millora de la convivència entre grups lingüístics i nacionals diferents...

A aquest interès temàtic cal sumar-hi el fet que, en centrar-nos en la població escolar, analitzem un grup que és representatiu de les primeres generacions que han estat socialitzades en un context com la societat andorrana, on la diversitat nacional i lingüística ja és un element definidor i, encara més important, han estat escolaritzades en un sistema escolar en què trobem tres de les llengües més presents: el català, el castellà i el francès.

Tècnicament, com comentarem més endavant, l'interès principal d'aquesta recerca recau en el fet que a partir d'aquest treball podrem establir comparacions amb els resultats de l'estudi publicat el 2002 i complementar quantitativament (atorgant-hi vàlidesa estadística) els obtinguts a *Joves i llengües d'Andorra* (2010).

Aquesta proposta de recerca sorgeix de la voluntat de continuació i aprofundiment del treball de recerca sobre els joves i les llengües a Andorra realitzat per Estel Margarit i Alexandra Monné gràcies a la concessió de l'ajut Lúdia Armengol Vila per als anys 2006-2008.

II. Objectius de la recerca

En aquesta investigació, i partint com ja hem comentat dels estudis anteriors, ens plantegem els objectius següents:

1. Analitzar quins són els coneixements i els usos lingüístics dels joves escolars d'Andorra en l'actualitat, i comparar-los amb els resultats obtinguts en la recerca del Servei de Política Lingüística el curs 2000-2001 i publicada l'any 2002. Aquesta comparació ens permetrà esbrinar si s'ha produït una variació en el temps de la situació de la llengua catalana a l'escola però també fora de l'escola (àmbits familiar i social). Alhora podrem detectar canvis de tendència o l'aparició de nous elements en el context estudiat que hagin pogut fer variar aquesta situació en el moment actual o bé la puguin fer variar en un futur pròxim. També ens hem proposat, en algun punt, comparar les dades amb les de l'estudi quantitatiu fet amb població adulta i publicat pel Servei de Política Lingüística el 2011 *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució* (1995-2009).

2. Crear indicadors que ens permetin quantificar els resultats obtinguts en el treball qualitatiu *Joves i llengües d'Andorra*. D'aquesta manera podrem continuar treballant amb les percepcions dels joves sobre diversos temes vinculats a la realitat lingüística que els envolta, i donar així més complexitat i validesa estadística als discursos dominants que vam identificar.

Amb aquest segon objectiu ampliïem els temes tractats en el qüestionari que es va fer servir el curs 2000-2001, introduint-hi alhora aspectes que ens puguin donar una visió més acurada del complex escenari sociolingüístic d'una població que conviu en un entorn multilingüe i que representa el futur d'Andorra.

Entre aquests aspectes podem destacar:

- L'anàlisi dels possibles factors que entren en joc a l'hora de triar una llengua o una altra en un context plurilingüe.
- Aprofundir en els elements de caràcter més subjectiu com ara la relació entre les identitats nacionals i/o culturals i les representacions socials que elaborem respecte als altres grups i el propi grup de pertinença

quan ens situem en societats amb heterogeneïtat lingüística i nacional com l'andorrana.

- Adoptar una perspectiva global que permeti entendre la interrelació entre elements condicionants de diferent naturalesa com ara la situació de la immigració a Andorra, i en especial els processos d'integració oficial i social; els elements que configuren la identitat andorrana i les característiques del procés o el sentiment d'andorranització; la situació del català com a llengua oficial...

III. Hipòtesis de partida

A partir dels objectius plantejats i dels resultats obtinguts en l'estudi *Joves i llengües d'Andorra* (2010), elaborem les hipòtesis de partida que guiaran la recerca. Aquestes hipòtesis giren al voltant dels temes que tractarem:

1. Coneixements lingüístics de la població escolar d'Andorra

- a. *Consideració dels escolars (autoavaluació) que tenen un bon coneixement global (comprensió i parla) del català independentment del seu origen lingüístic o nacional, sempre que hagin estat escolaritzats a Andorra des de petits.*
- b. *Coneixement del castellà valorat també de manera favorable en general per tots els escolars, amb la possible excepció d'alguns alumnes d'origen francès.*
 - Subhipòtesi: *determinats col·lectius experimenten un cert tancament grupal producte de la jerarquització sociolaboral i lingüística de la societat andorrana.*
- c. *El coneixement del francès entre els escolars andorrans sembla que està més associat al fet de ser d'origen francòfon o bé al d'estudiar en centres del sistema educatiu francès.*
- d. *El portuguès és una llengua bàsicament coneguda pels que la tenen com a llengua materna ja que, tot i tenir un ús considerable en determinats sectors de la societat andorrana, no disposa d'un ensenyament reglat.*
- e. *La llengua anglesa és considerada com la que menys dominen els escolars.*
- f. *Els escolars destaquen una relació directa entre un domini més gran del català (vocabulari, millor expressió...) i el fet que sigui la llengua pròpia (llengua materna) o sigui la llengua vehicular del sistema educatiu en què estan inscrits.*
- g. *El monolingüisme apareix associat a un hàbit social adquirit i no al desconeixement d'altres llengües, i és especialment present en l'àmbit familiar.*

2. Repertori i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra dins i fora de l'àmbit escolar

a. *Entre la població escolar trobem principalment un bilingüisme actiu en què s'utilitza la llengua materna d'origen més el català o el castellà segons el grup nacional o lingüístic al qual es pertany.*

- *Subhipòtesi: hi ha un possible reflex de les funcions socials diferenciades de les llengües presents a Andorra.*

b. *No podem parlar d'una relació directa entre el fet de conèixer el català i parlar-lo sempre.*

- *Subhipòtesi: la societat andorrana és altament heterogènia però presenta alhora una jerarquització social, cultural i lingüística importants en què cada llengua té un pes i un paper diferenciat.*

c. *Extensa valoració positiva del multilingüisme present a la societat andorrana per l'enriquiment personal, els avantatges en el món laboral... que comporta als escolars que dominen dos o més llengües.*

d. *Valoració del bilingüisme i del multilingüisme com una opció de caràcter funcional dins la societat andorrana.*

e. *Els escolars presenten una visió molt pràctica i instrumental dels usos i funcions de cada llengua en la societat andorrana.*

f. *El plurilingüisme és més habitual amb els amics que en l'àmbit familiar, on predomina una actitud bilingüe o monolingüe per la influència de la llengua materna.*

g. *A l'escola trobem un ús elevat del català en les comunicacions.*

h. *El canvi d'una llengua a una altra entre els escolars es fa de manera habitual i gairebé naturalitzada segons el context i l'interlocutor.*

- *Subhipòtesi: aquesta capacitat de canvi de codi lingüístic és reflex de l'heterogeneïtat de la societat andorrana, però també de la segmentació social i de la consegüent funció social i d'ús de les diverses llengües presents al Principat.*

i. *Aparició d'actituds plurilingües especialment en joves d'origen portuguès escolaritzats des de l'inici o des de petits en algun dels sistemes educatius presents a Andorra.*

3. El paper del català a la societat andorrana

a. *Percepció d'un ús insuficient del català a Andorra que s'explicaria per la seva funció social.*

- Subhipòtesi: *aquest ús que es considera insuficient pot respondre a la segmentació laboral i social de la societat andorrana.*

b. *Aparició de discursos que associen un ús insuficient del català a una suposada falta d'interès dels immigrants a l'hora d'integrar-se al Principat.*

- Subhipòtesi: *emergència d'un discurs d'integració a l'Andorra oficial basat en l'assimilació lingüística i cultural.*

c. *Paral·lelament a la hipòtesi anterior, aparició d'un altre discurs d'integració més plural i dinàmic en què el català perd part del seu valor simbòlic.*

- Subhipòtesi: *existència d'una doble visió de la integració dels immigrants a Andorra que contraposa una integració assimilacionista amb una integració que es basa més en la constatació de la naturalesa heterogènia de la societat andorrana (integració a l'Andorra oficial versus integració a l'Andorra producte de la barreja).*

4. Les altres llengües presents a Andorra: percepcions i prestigi social atorgat

a. *La població escolar d'Andorra mostra que té consciència o que percep una societat andorrana segmentada socialment, culturalment i laboralment, on cada llengua té un lloc i una funció assignats.*

b. *Predomini d'un discurs en què es mostra una consciència clara que les llengües presents a Andorra no tenen el mateix prestigi ni valoració social.*

- Subhipòtesi: *el prestigi o la valoració social desiguals responen a la triple segmentació interna de la societat andorrana (laboral, política, i lingüística i cultural).*

c. *No-coincidència entre l'ús o la funció social de cada llengua i la valoració social que té aquesta llengua en la societat andorrana.*

5. Percepcions i representacions socials dels diversos grups lingüístics i nacionals presents a Andorra

a. *Percepció d'un acolliment desigual de la població nouvinguda a Andorra en funció de la seva llengua o nacionalitat.*

- Subhipòtesi: *podem parlar d'una escala jerarquitzada on cada llengua ocupa una posició diferenciada en funció del prestigi social que té la llengua, però també els seus parlants.*

b. *Consciència d'una contradicció social important: Andorra és un país que per necessitat ha esdevingut plurinacional i plurilingüe, però que continua mantenint un tancament cap a determinades formes culturals i llengües no pròpies.*

- Subhipòtesi: *existència d'una estructura social piramidal i jerarquitzada en funció de l'estatus socioeconòmic, juridicopolític i lingüísticocultural de l'individu.*

c. *Existència d'importants estereotips i prejudicis de diferent naturalesa davant els col·lectius nacionals i lingüístics presents a Andorra.*

- Subhipòtesi: *aquests estereotips mantenen una interrelació que reflecteix i reforça alhora la segmentació social existent fora de l'àmbit escolar.*

6. Llengua i identitat nacional a Andorra

a. *Entre la població escolar trobem una coexistència de sentiments identitaris heterogenis que van des de sentir-se d'un sol grup a sentir-se part d'una barreja de més d'un.*

b. *El sentiment identitari entre els escolars no té sempre una correspondència amb el seu origen nacional i lingüístic.*

c. *El sentiment identitari respon a múltiples factors que s'interrelacionen, com ara la llengua materna, el lloc de naixement, la nacionalitat...*

d. *Existència de dos visions sobre la identitat andorrana: una parteix del català com a element bàsic en aquesta identificació, i l'altra es basa més en elements d'interacció constant entre la població andorrana caracteritzada per la seva pluralitat nacional i lingüística.*

- Subhipòtesi: *una de les visions dels elements que configuren el sentiment identitari andorrà coincideix amb el discurs assimilacionista d'integració*

i, l'altre, amb un discurs més plural en concordança amb el dia a dia de la societat andorrana.

7. Percepció sobre l'escenari lingüístic futur del Principat

- a.** *Percepció d'un augment de la presència del català en convivència amb altres llengües com el castellà, el francès, el portuguès o l'anglès.*
- b.** *Disminució de les expressions monolingües de les llengües a favor d'un augment del bilingüisme i el plurilingüisme reflex de l'escolarització dels immigrants, que es formen en català, i de l'heterogeneïtat nacional i lingüística pròpia del Principat. Aquest principi és aplicable tant en l'àmbit global de la societat andorrana, com en el context escolar o en l'àmbit familiar.*

IV. Metodologia i tècnica d'investigació

Com hem comentat anteriorment, aquesta recerca té com un dels objectius principals poder reafirmar i quantificar els resultats obtinguts en la recerca qualitativa de *Joves i llengües d'Andorra* (2010). Per poder fer-ho i alhora comparar les dades amb altres estudis precedents, com *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* (2002), i *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2009), aquesta recerca parteix d'un **disseny metodològic de caràcter quantitatiu**. En concret s'ha optat per utilitzar la **tècnica d'investigació del qüestionari o l'enquesta**.

Per tal de facilitar la realització i la recopilació de les enquestes, han estat contestades via Internet des de les escoles. Els alumnes des de l'aula d'informàtica³ es dirigien a una pàgina web dissenyada per a això i, a través d'un codi personal distribuït aleatòriament, accedien al qüestionari. Un cop respost, no es podia tornar a accedir al qüestionari ni tornar a entrar amb el codi atribuït. En aquest sentit hem pogut garantir l'anonimat i evitar que es modifiquessin qüestionaris ja contestats o es doblesin fent servir un mateix codi.

Les enquestes han tingut com a objecte d'estudi el nombre total d'estudiants de segona ensenyança i equivalent, excepte el Col·legi del Pirineu. La mostra és representativa, per tant, de la població escolar andorrana compresa entre els 12 i els 16 anys⁴ corresponent al curs 2011-2012. Alhora és representativa dels tres sistemes educatius i proporcional al nombre d'alumnes de cada centre i a la seva edat.

El treball de camp s'ha desenvolupat entre mitjan gener i mitjan abril del 2012.

3 Els alumnes tenien la supervisió d'un professor que només intervenia en cas de dubte perquè responguessin l'enquesta individualment. Abans de començar el treball de camp es van organitzar reunions amb aquests professors per tal d'explicar-los l'enquesta i garantir que, en cas que algun alumne tingués dubtes, els poguessin resoldre en el mateix moment.

4 Tot i així, hi podem trobar alumnes d'11 anys a punt de fer els 12 i alumnes de 17 anys.

En aquest qüestionari s'han tractat temes diversos:

1r. Descripció de les principals característiques sociodemogràfiques dels alumnes: sexe, edat, nacionalitat, curs i centre, nacionalitat i ocupació dels pares...

2n. Coneixements (comprensió i parla) de les llengües més presents a Andorra (català, castellà, francès, portuguès i anglès), a partir de la mateixa autovaloració dels alumnes.

3r. Els usos lingüístics de la població escolar en diversos àmbits, com l'escolar, el familiar, el social i el món de l'oci.

4t. El multilingüisme vist pels alumnes: què en pensen, com el viuen...

5è. El paper del català a la societat andorrana: el català com a llengua oficial; percepció de la seva situació (ús, necessitat, consideració que és imprescindible...); el català com a element d'integració (discurs d'integració assimilacionista versus integració plural)...

6è. La percepció de les diverses llengües presents a Andorra: quantitat de parlants, prestigi social atorgat...

7è. Llengua i identitat andorrana: sentiment identitari dels alumnes (homogeneïtat versus heterogeneïtat), el paper del català en la configuració del sentiment d'andorranitat, llengua sentida com a pròpia...

8è. La relació entre iguals i la percepció sobre els grups lingüístics i nacionals: la valoració social envers els grups lingüístics i/o nacionals (acceptació, prejudicis...).

9è. Projecció futura de l'escenari sociolingüístic andorrà.

V. Marc teòric de la recerca

1. La dimensió social del bilingüisme i el multilingüisme

En aquest primer apartat del marc teòric ens centrarem en l'anàlisi del bilingüisme i el multilingüisme (o plurilingüisme) des d'una perspectiva social, és a dir que farem una aproximació a aquests fenòmens des de la sociologia, descrivint-los i analitzant les causes i les conseqüències que comporten. També mencionarem quins són els trets generals de les principals polítiques lingüístiques que tradicionalment s'han aplicat respecte a aquests processos. Per acabar ens centrarem en el bilingüisme com a font de conflicte social, tenint en compte els factors que fan que cada un dels bilingüismes col·lectius que podem trobar a diverses societats siguin únics i particulars.

Com anirem puntualitzant, es tracta d'una anàlisi general i cal tenir present que qualsevol fenomen de bilingüisme o multilingüisme social s'escapa dels esquemes rígids. Aquests fenòmens només ens serveixen per fer-nos una idea de les característiques generals. En qualsevol estudi d'aquesta realitat és necessari tenir en compte les peculiaritats socials, econòmiques, lingüístiques..., de la societat de la qual estem observant aquests processos i, alhora, no perdre de vista quin ha estat el naixement o punt de partida que ha donat lloc al bilingüisme o el multilingüisme col·lectiu que estiguem estudiant.

1.1. Delimitació dels conceptes

Abans d'aprofundir en els aspectes de caràcter social o sociològic vinculats a la diversitat lingüística delimitarem conceptualment a què ens referim quan parlem de bilingüisme, monolingüisme, plurilingüisme...

a. Bilingüisme

Aquest concepte fa referència a la capacitat d'una persona per comunicar-se de manera independent alternant dos llengües. També fa referèn-

cia a la coexistència de dos llengües en un mateix territori. En aquest sentit es tracta d'un fenomen que té una dimensió individual i una altra de social i és per aquest motiu que s'estudia des de diverses disciplines com la sociolingüística, la pedagogia o la psicolingüística.

Des d'una perspectiva individual trobem diverses concepcions d'aquest fenomen. Les més estrictes identifiquen el bilingüisme com el domini natiu de dos llengües, mentre que les més flexibles inclouen en aquesta categoria tots els individus amb algun coneixement sobre una segona llengua. Trobaríem una postura intermèdia, que actualment és la més acceptada, segons la qual el bilingüisme suposa l'ús de dos llengües utilitzades alternativament.⁵ En aquesta mateixa línia s'inscriuen autors com Siguan i Mackey,⁶ per als quals és bilingüe la persona que, a més de la competència que té en la seva primera llengua, té una competència similar en una altra, podent-la fer servir amb una eficàcia similar.

b. Diglòssia

La diglòssia fa referència a una situació social en què una comunitat de parlants utilitza dos variants d'una llengua⁷ (diglòssia en sentit estricte) o dos llengües diferents (diglòssia en sentit ampli) en àmbits i per a funcions socials diferenciades.

Fishman⁸ desenvolupa el concepte de diglòssia àmplia, utilitzat per la sociologia del llenguatge actual. Per aquest autor la diglòssia abraça totes les situacions en què existeix una distribució funcional de dos varietats lingüístiques en una comunitat de parlants, ja siguin dialectes, registres d'una mateixa llengua o dos llengües diferents.

5 WEINREICH, U. (1952). *Lenguas en contacto*. Caracas: Universidad Central de Venezuela, 1974.

6 SIGUAN, M.; MACKEY, W. F. (1986). *Educación y bilingüismo*. Madrid: Santillana/Unesco.

7 FERGUSON, C. (1959). *Diglosia*, a GARVIN, P. y LASTRA, Y. (1984) (eds.). *Antología de etnolingüística y sociolingüística*. México: UNAM.

8 FISHMAN, J. (1972). *Sociología del lenguaje*. Madrid: Cátedra, 1979.

c. Plurilingüisme o multilingüisme

El concepte de plurilingüisme o multilingüisme fa referència a la presència simultània de dos o més llengües en la competència comunicativa d'un individu i a la interrelació que s'estableix entre aquestes llengües. Les experiències i els coneixements lingüístics d'un individu poden adquirir-se en el seu entorn cultural o bé a l'escola. Aquests coneixements s'organitzen en sistemes que es relacionen entre si i interactuen, i contribueixen així a desenvolupar la competència comunicativa dels individus.⁹ També fa referència al coneixement o a la coexistència de diverses llengües en una societat determinada.

1.2. La dimensió individual i col·lectiva del bilingüisme

Com hem comentat anteriorment, el bilingüisme és un fet psicològic característic del comportament de certs individus capaços de comunicar-se amb la mateixa o semblant facilitat en dos o més llengües.

Normalment, però, com apunta Siguan,¹⁰ el bilingüisme o el plurilingüisme d'un individu no és un cas aïllat sinó que el trobem convivint amb altres individus que són també bilingües / plurilingües en el mateix sentit que ho és el primer, i parlen les mateixes llengües i en les mateixes situacions. En aquest sentit el bilingüisme es converteix en un fet **col·lectiu o social**.

És força evident que en un territori on coexisteixin dos o més llengües hi haurà també una xifra considerable de persones bilingües o plurilingües. És en aquest sentit que podem considerar el bilingüisme social com una suma dels bilingüismes individuals.

Com afirma Siguan, un país o una regió no és bilingüe perquè hi coincideixin una sèrie d'individus que són bilingües, sinó al contrari, cada un d'aquests individus és bilingüe perquè precisament ha nascut o ha emigrat a un territori on s'utilitzen dos o més llengües.

9 MENDOZA, A. (coord.) (1998). *Conceptos clave en didáctica de la lengua y la literatura*. Barcelona: SEDLL, ICE Universitat de Barcelona, Ed. Horsori.

10 SIGUAN, M. (2001). *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid: Alianza.

El punt de partida d'aquesta situació és un fet històric que posa en contacte, més o menys tens, dos o més llengües en un mateix territori amb els factors socials, polítics i econòmics que condicionen la dinàmica i el desenvolupament d'aquest contacte. El bilingüisme és simplement la repercussió d'aquest fet històric en uns individus determinats.

En aquest sentit queda clarament diferenciat el bilingüisme com a comportament d'un individu (capacitat lingüística d'utilitzar simultàniament dos llengües) i el bilingüisme com a fet social. Es tracta de dos realitats diferents el coneixement de les quals implica metodologies diferents. La psicologia s'ocupa de la primera realitat i la segona és estudiada per la sociologia.

Contràriament al bilingüisme individual, per Siguan, en el bilingüisme com a fet social, la igualtat (en el nivell d'estatus i en l'ús) entre les dos o més llengües en contacte no existeix. La coexistència entre dos o més llengües implica una tensió i una dinàmica entre elles.

En aquest punt podem introduir el concepte de **diglòssia** de Ferguson (1959) per referir-nos al bilingüisme social. Com hem vist, la diglòssia és un concepte que neix per distingir el fet que en moltes societats existeix una llengua o una variant de la llengua principal, que és utilitzada en determinats contextos. En aquest sentit, Ferguson fa una distinció entre la llengua “cultura” o “distingida” i la “corrent” o “normal”. Per Siguan, aquesta distinció és clarament un fenomen de caràcter social. La llengua considerada “cultura” s'utilitzaria en circumstàncies socialment definides, però a més a més, no tots els membres d'una societat tindrien la mateixa facilitat per utilitzar-la, ja sigui perquè no és la seva llengua materna o perquè requereix una educació o un estudi. En aquest sentit, la diglòssia estaria en relació directa amb la jerarquització i l'ascens social.

La llengua “cultura” i la “vulgar” poden ser, com hem vist, variants d'una mateixa llengua o bé dos llengües diferents. En una societat on coexisteixen dos o més llengües parlades originàriament per dos o més grups socials diferents, però amb un gran percentatge de persones bilingües, és possible que aquests grups no parlin indistintament les diverses llengües, sinó que n'utilitzin una o altra segons les situacions en què es trobin.

1.3. Les societats bilingües o multilingües

Com hem vist, trobem societats bilingües o multilingües en territoris on els habitants utilitzen simultàniament dos o més llengües com a mitjà de comunicació, sent cada una la llengua primària d'una part dels habitants.

D'entrada, com aclareix Siguan, aquesta situació no ha de ser considerada com una cosa espontània. En principi, els habitants d'un mateix territori parlen la mateixa llengua. L'ús d'una segona o tercera llengua sorgeix històricament de la necessitat de comunicar-se amb habitants de territoris fronterers. En aquest sentit, el bilingüisme ha estat fruit de processos d'expansió i d'unificació política, de moviments migratoris o de contactes internacionals. Ara bé, les últimes dècades les societats on conviuen diverses llengües s'han multiplicat, tant en nombre com en llengües que es troben en contacte, per processos de naturalesa diferent com la globalització, el desenvolupament tecnològic i la immigració internacional.

Aquest últim aspecte ha estat present al llarg de tota la història. En totes les èpoques, els països més desenvolupats i pròspers han actuat com a pols d'atracció de les poblacions més pobres. La revolució industrial, que concentra el desenvolupament socioeconòmic en determinades zones del món, va provocar migracions de gran amplitud que, avui en dia, fruit com hem dit de processos de globalització i distribució desigual de la riquesa i la tecnologia, s'ha internacionalitzat i incrementat.

Cada un d'aquests desplaçaments afecta milers de persones i, per tant, té una transcendència social importantíssima i, amb poques excepcions, cada onada migratòria planteja alhora una situació col·lectiva de bilingüisme o multilingüisme.

1.4. El bilingüisme o el multilingüisme col·lectiu com a conflicte social. Descripció de la dinàmica bàsica

El bilingüisme o el multilingüisme, ja sigui fruit de l'expansió d'un grup lingüístic, de processos migratoris o de contactes internacionals, és un fenomen que va més enllà del fet que dos o més llengües entrin en contacte. Per Siguan, aquestes llengües són mitjans d'expressió de grups humans diversos i amb característiques socioculturals diferents que acaben habitant en un mateix territori i que mantenen entre si determinades relacions dins d'una mateixa estructura social.

Dels diversos grups lingüístics que entren en contacte, per principi, sempre n'hi haurà com a mínim un que serà més antic en el territori i que podem denominar “grup autòcton”, i la seva llengua, la “llengua autòctona”. Enfront se situaran els grups que han arribat posteriorment, ja sigui de manera brusca o en un període dilatat de temps. Siguí com sigui, aquesta arribada per expansió o per migració altera la situació existent prèvia i provoca un cert desequilibri que es pot expressar en termes de poder i d'influència social (Siguan, M.; 2001: 47).

En el cas de l'arribada d'una segona llengua a conseqüència de l'expansió d'un determinat grup lingüístic, el desequilibri de poder es produeix a favor del grup foraster en expansió i, per tant, de la seva llengua. Contràriament, continua Siguan, quan ens trobem en el cas de l'expansió d'una segona o tercera llengua a causa de moviments migratoris d'un o més grups lingüístics que busquen un més bon nivell de vida o simplement la possibilitat de subsistir, el desequilibri actua a favor del grup autòcton i de la seva llengua.

Si ens centrem en el bilingüisme o el multilingüisme fruit de l'expansió de grups lingüístics per migracions, que és el més freqüent en les últimes dècades, veiem que tant els individus que tenen el poder econòmic i polític com els que ocupen els estrats superiors de la jerarquia sociolaboral de la societat receptora parlen la llengua autòctona (A). Aquesta llengua també la parla la majoria de la població autòctona, independentment del seu nivell educatiu i social.

A l'altre costat trobem la llengua o les llengües arribades (B), que són només parlades normalment per les persones del grup lingüístic que ha emigrat. Com tothom sap i també ha estat estudiat a bastament,¹¹ aquesta població nouvinguda s'integra en les posicions més baixes de la jerarquia social i laboral de la societat receptora formant un grup propi, més o menys cohesionat, per al qual el fet de parlar una llengua diferent de l'autòctona acostuma a constituir un factor més de discriminació.

11 Existeix molta bibliografia sobre aquesta qüestió. A tall d'exemple podem citar *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora* (2001) o, per al cas concret d'Andorra, *La inmigració a Andorra* (2004).

En aquest tipus de processos,¹² la llengua autòctona es troba en una situació de superioritat. Aquesta superioritat es tradueix en el fet que els individus immigrants necessiten forçosament aprendre la llengua autòctona i, per tant, convertir-se en bilingües per poder integrar-se en la societat receptora, i en especial per poder progressar en l'escala sociolaboral d'aquesta societat. Contràriament, els habitants autòctons del territori, en principi, no tenen cap necessitat d'aprendre la llengua o les llengües dels col·lectius que han immigrat.

Aquests contextos de bilingüisme o multilingüisme social tenen unes característiques ben definides. D'una banda, l'ús de la llengua B pot provocar el tancament en el propi grup, mentre que l'ús de la llengua A obre la possibilitat d'ascens social. D'altra banda, la llengua B es fa servir principalment en l'àmbit de les relacions familiars i d'amistat, tot i que també pot ser utilitzada en certs sectors laborals on la població immigrant hagi pogut entrar (nínxols laborals). En aquest cas, però, la llengua B es convertiria en la llengua pròpia de les posicions sociolaborals més baixes de la societat receptora. En canvi, la llengua autòctona és la llengua de l'educació, de la política i l'administració, i també la llengua dels llocs de treball amb més prestigi i més ben recompensats.

Arribats a aquest punt, Siguan argumenta que si bé podem pensar que els immigrants més “previsors” o “ambiciosos” seran els que més ràpidament es convertiran en bilingües, les diferències individuals tenen menys importància que altres factors lligats a l'edat o al temps transcorregut des de la immigració. En aquest sentit, els estudis sobre immigració posen de manifest que, un cop arribats al país receptor, els immigrants adults tenen un aprenentatge de la llengua A funcional i reduït, ja sigui per un baix nivell educatiu d'origen, per la impossibilitat d'estudiar la llengua autòctona formalment perquè treballen, etc.

Els fills dels immigrants, ja sigui perquè han arribat al país receptor amb poca edat o perquè ja hi han nascut, es troben en una situació diferent. Per Siguan, la seva llengua materna, familiar i comunitària segurament continuarà sent la B, però des de molt aviat tindran un accés a la llengua

12 Cal tenir en compte que estem parlant de situacions ideals, que adopten característiques diferents i pròpies quan parlem de casos concrets.

A de formes diverses, entre les quals la que els haurà proporcionat l'escola. Aquests fets els converteixen en autèntics bilingües.

Podríem pensar que el bilingüisme social produït per la immigració és en si una situació transitòria que acabarà derivant en un monolingüisme en la llengua autòctona. Als Estats Units podem trobar alguns exemples d'aquests processos d'integració cultural i lingüística de la població immigrant. Aquesta integració amaga un procés d'assimilació en què les característiques culturals i lingüístiques de la població immigrant són vistes com quelcom negatiu i com un obstacle per a aquesta integració.¹³

Troblem, però, casos en què factors com el volum de la immigració i la seva concentració en un mateix territori, conjuntament amb una integració sociolaboral dels immigrants desigual i jerarquitzada, i amb l'existència d'importants prejudicis i discriminacions socials de la societat receptora, fan que el col·lectiu immigrant mantingui la seva llengua originària i, lingüísticament parlant, no es produeixi aquest procés d'assimilació que hem descrit anteriorment.

Per Siguan, quan els immigrants d'una mateixa procedència es mantenen durant un llarg temps com a grup cohesionat i aïllat de la resta de la societat, ja sigui per la solidaritat interna o pels prejudicis externs, la problemàtica lingüística canvia de signe. Aquella integració individual a qualsevol preu en què es renuncia, per exemple, als trets culturals distintius d'origen, deixa de ser un objectiu per a la població immigrant. Aquest col·lectiu pren consciència d'un problema comú dins la seva comunitat i passa a reivindicar el seu paper dins la societat receptora. Entre aquestes reivindicacions trobem les que fan referència a la pròpia llengua, percebuda, amb més o menys claredat, com a expressió d'una cultura específica i també com a símbol de la personalitat del grup. Si, per diversos motius, l'adquisició de la llengua de la societat receptora no és possible o no facilita una integració en igualtat de drets per a la població immigrant, el bilingüisme, amb una relativa igualtat de les llengües en contacte, passa a ser reclamat com un dret. En aquestes situacions, l'antic grup d'immigrants es converteix de fet en una minoria cultural

13 Aquest tema és tractat a *La immigració a Andorra* (2004) i també a *Joves i llengües d'Andorra* (2006-2008).

dins una societat més àmplia on té un determinat pes polític i social que cal reivindicar.

1.5. Els factors diferencials

En l'apartat anterior hem descrit de forma molt esquemàtica i teòrica la dinàmica general dels processos de bilingüisme o multilingüisme social. Ara bé, cal tenir present que quan traslладem aquest model hipotètic a situacions concretes de bilingüisme col·lectiu o social veiem que en la realitat hi intervenen múltiples factors diferencials que fan que cada un dels casos on es produeix aquest fet social sigui únic i diferent dels altres.

A continuació analitzarem alguns d'aquests factors diferencials que esmenta Siguan (2001).

a. Factors socials

El primer factor defineix la relació entre bilingüisme i estructura social. En línies generals hem estat descrivint aquesta relació com un fenomen lligat a una situació de domini i dependència entre dos o més grups lingüístics. Com apunta Siguan, la realitat és molt més complexa.

Per exemplificar-ho podem recórrer al cas espanyol. A Espanya, en el procés polític d'unificació de l'Estat es va produir una expansió del castellà que es va anar introduint i imposant, més tard, a territoris com Catalunya, el País Basc o Galícia, on ja hi havia una llengua pròpia. A cada un d'aquests territoris podríem aplicar les línies generals descrites anteriorment del procés social que comporta l'expansió d'una llengua per sobre d'una altra. Però en aquests territoris d'un mateix Estat, l'evolució social i la seva relació amb el bilingüisme col·lectiu es desenvolupa de manera força diferent.

Així, a Catalunya neix una classe burgesa important que durant el segle XIX participarà activament en la Revolució Industrial. Aquesta classe trobarà en la defensa de la cultura i la llengua catalanes un símbol de la seva singularitat. Paral·lelament, al País Basc també es desenvolupa una importantíssima classe burgesa que no adopta, però, aquest paper de defensa de la singularitat cultural i lingüística basca que sí que adoptà la catalana. Per contra, a Galícia, no sorgeix una classe social burgesa prou potent per frenar el procés de ruralització de la llengua que s'havia iniciat segles abans.

D'aquesta manera, per diverses circumstàncies socials, la llengua catalana inicia un important procés de renaixement (normalització gramatical, producció literària abundant, introducció a l'escola...) que fa que el bilingüisme social català adopti un significat i una problemàtica molt diferents que al País Basc i a Galícia.

En aquest sentit doncs, tal com afirma Siguan (2001: 58), podem veure la gran varietat de les relacions entre bilingüisme i estructura social i el poc sentit que té pretendre reduir-les a un esquema únic.

b. Factors polítics

Tal com hem comentat anteriorment, si analitzem el bilingüisme com un fet social, aquesta situació implica una tensió o un conflicte social més o menys accentuat que pot tendir, per tant, a convertir-se en un problema polític. A cada territori bilingüe o multilingüe i en cada moment de la seva història els problemes polítics que pot plantejar aquest bilingüisme/multilingüisme s'insereixen en el conjunt de la problemàtica política vigent en el país i en l'època que estiguem considerant. En aquest sentit podem afirmar de nou que cada problemàtica és diferent entre un país i un altre i entre una època i una altra.

Tornant a un esquema generalista es podria dir que en una situació de tensió entre dos o més llengües, la resistència davant la llengua en expansió i la defensa de la llengua minoritària acostuma a anar acompanyada d'una lluita per determinats drets culturals o polítics de la minoria lingüística. Aquesta lluita és percebuda fàcilment per l'Estat com una amenaça per a la unitat nacional. Però tal com apunta Siguan, aquesta tensió entre la uniformitat i l'autonomia té un significat molt diferent si estem parlant d'un país unitari o un de federal, d'un estat centralitzat o un altre de regionalista, d'un règim autoritari o un de democràtic... Fins i tot, dins d'un mateix estat i en una mateixa situació política, moviments diferents de defensa de llengües regionals poden tenir significacions polítiques diferents, de la mateixa manera que, com hem vist, poden tenir plantejaments socials diversos.

En el transcurs de la història i com a conseqüència de processos polítics d'annexió i de separació territorial és freqüent trobar contextos en què una llengua minoritària en un determinat territori bilingüe o multilingüe sigui alhora la llengua majoritària o exclusiva d'un territori veí

políticament diferent. Per citar un exemple, trobaríem el cas de l'alemany, que és una llengua minoritària a Adigio (territori italià), però és la llengua oficial de la veïna Àustria i d'Alemanya.

Siguan considera que el fet que una llengua minoritària sigui a més a més la llengua pròpia d'un país estranger complica notablement el problema polític plantejat per aquest tipus de situacions de bilingüisme o multilingüisme. Això és així perquè l'estat pot sospitar, amb fonaments o sense, que en la defensa de la llengua minoritària no només s'està atacant la integritat de l'estat, sinó que aquesta lluita es pot estar fent a conveniència del país estranger. En aquest sentit, podem posar el cas dels alsacians, que han vist en repetides ocasions com coartaven la defensa dels seus drets lingüístics per aquests tipus de sospites.

També ens podem trobar en situacions en què el fet que la llengua minoritària sigui la llengua oficial d'un país estranger afavoreixi políticament aquesta llengua. Per Siguan, aquest fet es pot donar simplement perquè, efectivament, el país estranger sigui més fort i estigui en condicions d'imposar la protecció de la seva llengua, o bé per una qüestió de solidaritat política o ideològica.

c. Factors lingüístics

Els bilingüismes o multilingüismes també poden diferenciar-se en funció del grau de desenvolupament lingüístic de les llengües en contacte i pel seu grau de semblança o disparitat.

Siguan posa com a exemple el cas d'una llengua minoritària que sigui una variant dialectal d'una altra llengua en expansió. En aquest cas la llengua en situació més desfavorable tindrà menys possibilitats de resistència que la llengua original.

La distància lingüística¹⁴ entre dos o més llengües també és un factor que fa diferències entre situacions de bilingüisme o multilingüisme social.

14 Una distància lingüística petita la trobaríem en llengües que tenen un origen comú com el cas del català i el castellà o el gallec i el castellà. En canvi trobaríem una distància lingüística més important entre el basc i el castellà, el bretó i el francès o el gal·lès i l'anglès.

Tot i que és difícil poder establir en quina mesura aquesta diferència, més o menys gran, influeix en l'evolució d'un bilingüisme, sembla raonable, segons Siguan, pensar que si la distància entre les llengües en contacte és petita, la llengua minoritària tingui més tendència a corrompre's i, per tant, la seva resistència sigui menor. Però en canvi, un cop degradada o fins i tot abandonada, reiniciar-ne l'ús és relativament fàcil. Contràriament, quan la distància lingüística entre dos o més llengües en contacte és més gran, la resistència de la que està en minoria és més gran, però alhora la dificultat que suposarà ressuscitar-la o renovar-la, si definitivament es malmet o desapareix, serà més gran.

d. Factors culturals

En qualsevol situació de bilingüisme o multilingüisme les llengües en contacte també es diferencien pel nivell de desenvolupament de la cultura que representen. Sovint trobem una certa correspondència entre el desenvolupament cultural i el desenvolupament polític i social d'una llengua. Quan és així, la llengua que es troba en una posició de desavantatge tendirà a tenir no només una situació politicosocial inferior, sinó que la cultura que representa estarà menys desenvolupada que la que representa la llengua en expansió. De nou, la realitat és més complexa que la teoria, ja que podem trobar, tal com apunta Siguan, situacions paradoxals en què la llengua minoritària en un determinat territori representi una cultura més “elevada” que la de la llengua oficial i majoritària.

Fins i tot, en un mateix país i en comparació amb una mateixa llengua oficial, les llengües minoritàries es distingeixen per la seva tradició i la seva riquesa cultural. Així, per exemple, a Espanya el català en la seva coexistència amb el castellà es beneficia d'una importantíssima tradició cultural, amb una producció abundant i sostinguda al llarg del temps. En canvi, tant el gallec com el basc tenen un suport menys sòlid davant del castellà.

Com s'ha comentat anteriorment, és força freqüent trobar llengües que són minoritàries en un territori bilingüe o multilingüe i que paral·lelament són majoritàries o oficials en altres zones. Aquest fet és vital per la influència sobre el pes cultural de les llengües en contacte. Siguan posa l'exemple del Rosselló, al sud de França, on el català resisteix amb força tot i ser un territori petit i amb pocs parlants. Això s'explica perquè

el català no només es parla en aquesta zona sinó també a Catalunya i a Andorra, on, independentment que sigui la llengua oficial, ha tingut un desenvolupament lingüístic i literari importantíssim. Aquest desenvolupament serveix per enriquir i donar prestigi a la llengua catalana al Rosselló i, per tant, reforçar les seves possibilitats de supervivència i d'expansió tot i la seva condició de llengua minoritària.

En el bilingüisme o multilingüisme produït per processos migratoris, la llengua en condició d'inferioritat, la dels immigrants, és normalment una llengua que es parla a més a més en altres territoris on pot ser la llengua oficial o una de les més utilitzades en el país d'origen dels immigrants. En aquest cas, el desenvolupament lingüístic i cultural que aquesta llengua tingui en aquests altres territoris influirà decisivament en el desenvolupament d'aquesta llengua en el país d'acollida i en la interrelació que mantingui amb altres llengües.

Així, per exemple, els immigrants porto-riquenys o dominicans que han arribat als Estats Units (principalment a Nova York), o els mexicans que s'instal·len al sud del país, acostumen a tenir un nivell social i cultural força baix. Tot i així, la llengua que parlen és una de les llengües més esteses per tot el món i vehicle d'una cultura important. En aquest sentit, en paraules de Siguan, seria absurd pretendre pronosticar o orientar l'evolució del bilingüisme o el multilingüisme d'aquests col·lectius emigrats sense tenir en compte aquest fet (Siguan: 63).

1.6. La política lingüística

En el desenvolupament dels bilingüismes o multilingüismes col·lectius, tot i ser el resultat de processos socials més o menys espontanis, hi tenen un paper fonamental les polítiques lingüístiques. Podem entendre com a **política lingüística** d'un país o d'un grup de països el conjunt de mesures polítiques i administratives destinades a orientar l'evolució lingüística del país cap a una situació que es considera desitjable.

No pretenem en aquest marc teòric fer una anàlisi profunda de les principals polítiques lingüístiques que s'han dut o es duen a terme en diversos territoris bilingües o multilingües. Tan sols enumerarem breument les polítiques lingüístiques més freqüents i les seves característiques principals, sense oblidar que poden variar substancialment segons les característiques socioculturals i politicoeconòmiques del país on s'apliquin.

a. Unificació lingüística

Hi ha un tipus de política que té com a objectiu la unificació lingüística del territori nacional. Per tant, en el cas de territoris amb altres llengües autòctones o llengües provinents de processos com la immigració, aquestes polítiques apuntaran cap a l'expansió de la llengua nacional i la progressiva eliminació de les altres.

En concret, podem parlar de polítiques que marquin l'ús exclusiu de la llengua en els àmbits polítics i administratius, concedint-li també l'exclusivitat en el món educatiu i en els mitjans de comunicació.

b. Coordinació lingüística

La coordinació lingüística té com a objectiu combinar la situació privilegiada de la llengua oficial comuna a tota la població respectant i ajudant al mateix temps les altres llengües autòctones del territori.

En aquest cas podríem trobar polítiques que mantinguessin la llengua nacional com a llengua oficial, però concedint a les altres llengües presents al territori la cooficialitat, la possibilitat de ser també una llengua vehicular al sistema educatiu i als mitjans de comunicació.

c. Defensa d'una llengua minoritària

En aquest cas no estariem parlant d'una política lingüística com una activitat del govern, sinó dels objectius que es proposen i les activitats que realitzen unes minories lingüístiques en defensa de la seva llengua. L'objectiu d'aquestes polítiques serà millorar l'estatus legal de la llengua que es defensa per acabar situant-la en condicions d'igualtat amb la llengua oficial amb què està en contacte.

Amb l'objectiu de defensar una llengua minoritària podem trobar polítiques, ordenades de menor a major grau de llibertat per a la llengua en situació de desavantatge, com:

- L'autorització per utilitzar aquesta llengua minoritària en mitjans d'informació i de comunicació de massa.
- Permetre que aquestes llengües siguin presents en major o menor grau als sistemes educatius.
- Declaració de la llengua com a llengua cooficial.

1.7. Descripció i anàlisi d'una situació bilingüe o multilingüe

Com hem anat descrivint en els punts anteriors, la varietat i la complexitat dels factors que intervenen en el bilingüisme o el multilingüisme col·lectiu, ens fan concloure que no existeixen dos situacions sociolingüístiques iguals i que per tal d'entendre un procés social com aquest cal descriure i analitzar profundament les seves característiques pròpies.

En aquests tipus d'estudis cal abordar el fenomen que es vol estudiar des de dos perspectives. D'una banda, és necessari un estudi empíric que descrigui de manera detallada i precisa el comportament lingüístic de la població (coneixement de les llengües i forma d'utilitzar-les). D'altra banda, és necessari elaborar una descripció objectiva dels factors polítics, socials i econòmics que condicionen l'ús de les llengües en contacte i les relacions que s'estableixen entre aquestes llengües.

2. Identitat col·lectiva en contextos pluriculturals i plurilingües

Aquest apartat el dedicarem a l'anàlisi del concepte d'identitat, posant un èmfasi especial en la identitat en contextos pluriculturals i plurilingües i, per tant, en la dimensió lingüística d'aquesta identitat. Acabarem fent un repàs de la configuració o el naixement de la identitat andorrana, així com dels elements que la configuren.

2.1. Tipus d'identitats

En el transcurs de la història de la humanitat les situacions de contacte entre llengües i cultures diferents ha estat una dinàmica constant. Actualment, però, i com a conseqüència de processos socials de diversa naturalesa com ara la globalització i els moviments migratoris, aquestes situacions es converteixen en temes que centren una gran atenció en les societats occidentals.

Aquests contextos multiculturals impliquen la coexistència i la convivència de diversos col·lectius culturals i lingüístics en què un dels aspectes bàsics a analitzar és el procés de construcció de la identitat grupal i el

paper que les llengües de cada col·lectiu poden desenvolupar en aquest procés.¹⁵

La relació entre la llengua pròpia i el procés de construcció de la identitat és un fenomen que històricament ha estat estudiat des de perspectives i contextos diversos, tot i que és a Europa i en relació amb el desenvolupament dels nacionalismes on aquest tipus d'anàlisis han estat més notables. En tenim multitud d'exemples, com ara els estudis de Fishman (1980), Guibernau i Rex (1997), Guibernau (1999), Gubbins i Holt (2002) o Siguan (1995, 1996), entre d'altres.

Des de diverses branques de les ciències socials com la sociologia, l'antropologia, la filosofia o la psicologia, en les últimes dècades s'han elaborat diverses definicions del concepte d'identitat amb l'objectiu de poder-ne sistematitzar la conceptualització, l'ús i l'anàlisi. Tot i així, actualment no podem parlar de la utilització d'una sola definició d'identitat, sinó d'un conglomerat de diverses definicions que posen l'accent en un aspecte o un altre.

Una de les definicions més acceptades i utilitzades en aquest tipus d'estudi és la que proporciona Giddens (1995).¹⁶ Giddens entén la identitat com “el resultat d'un procés tant microsocial com macrosocial en què existeix una relació dialèctica entre ambdós nivells, i en què la identitat del jo és la manera com nosaltres mateixos ens percebem, reflectint en aquesta percepció la nostra biografia...” (Giddens, 1995: 294).

15 Per desenvolupar aquest apartat teòric necessari per entendre la complexa realitat lingüística i social de societats pluriculturals i plurilingües com l'andorrana, hem utilitzat com a punt de partida un estudi realitzat per Cecilio Lapresta i Àngel Huguet. En l'estudi, del 2006, aquests autors es proposen analitzar la identitat col·lectiva i la relació d'aquesta identitat amb la llengua en un context especialment pluricultural i plurilingüe com és el de la Vall d'Aran. Les similituds entre la Vall d'Aran, on conviuen tres llengües oficials (l'occità-aranès, el català, i el castellà) i altres llengües amb una important presència social com el gallec i el francès, i Andorra ens semblen molt interessants i raó suficient per prestar especial atenció a aquest estudi. LAPRESTA, C.; HUGUET, A. “Identidad colectiva y lengua en contextos pluriculturales y plurilingües. El caso del Valle de Arán (Lleida, España)”. *Revista Internacional de Sociología* (RIS). Vol. LXIV, número 45, setembre-desembre 2006.

16 GIDDENS, A. (1995). *Modernidad e Identidad del Yo*. Barcelona. Península.

És a dir, la **identitat**, segons aquesta definició, és el resultat d'un procés en què entren en joc tant els elements propis de l'estructura social del món en què vivim, com els nostres processos psicològics i les interaccions de la vida quotidiana. Un procés en el qual aquests nivells estan relacionats i autoinfluençats, i en què la identitat esdevé la manera com nosaltres ens pensem i ens definim en funció del que hem viscut al llarg de la vida. En aquest sentit la identitat és un element dinàmic en contínua elaboració i reelaboració, reflexiu i psicosocial.

Des d'una perspectiva més centrada en la identitat col·lectiva, autors com Castells (1998)¹⁷ assenyalen que “la identitat seria el procés de construcció de sentit entenent-lo com un atribut cultural o un conjunt relacional d'atributs culturals, en què es dona prioritat sobre la resta de les fonts de sentit. Per a un individu determinat o un actor col·lectiu pot haver-hi una pluralitat d'identitats” (Castells, 1998: 28).

D'aquesta definició hem de tenir en compte, com assenyalen Lapresta i Huguet (2006: 86), que la identitat es configura com a procés de construcció destinat a donar sentit a l'existència d'una pluralitat d'identitats o de múltiples dimensions d'una identitat.

La identitat com a procés de construcció posa l'atenció en la necessitat humana de dotar de sentit la seva existència, ja sigui una necessitat biològica, social o biosocial.

Lapresta i Huguet posen també de manifest en aquesta exploració teòrica que en l'actualitat estem immersos en una relativa crisi de sentit, com les que han desenvolupat sociòlegs com Berger i Luckman (1997),¹⁸ Castells (2002¹⁹ i 1998), Giddens (1993,²⁰ 1995, 2002²¹) o Touraine (1993,²²

17 CASTELLS, M. (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. II. El poder de la identidad*. Madrid, Alianza.

18 BERGER, P.; LUCKMAN, T. (1997). *Modernidad, pluralismo y crisis de sentido. La orientación del hombre moderno*. Barcelona, Paidós.

19 CASTELLS, M. (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. I. La sociedad red*. Madrid, Alianza.

20 GIDDENS, A. (1993). *Consecuencias de la modernidad*. Madrid, Alianza.

21 GIDDENS, A. (2002). *Un mundo desbocado. Los efectos de la globalización en nuestras vidas*. Madrid, Taurus.

22 TOURAINE, A. (1993). *Crítica a la modernidad*. Madrid, Temas de hoy.

1997²³). Aquest fenomen es produeix principalment per la denominada *crisi de la modernitat* i la caiguda dels grans paradigmes que dominaven la modernitat i la postmodernitat, i per la dissociació, segons Touraine (1997), que ha experimentat el món social,²⁴ que pot portar-nos al nihilisme²⁵ i a la percepció d'una falta de sentit en la nostra existència.²⁶ Al mateix temps, i segons Lapresta i Huguet, assistim a una “rebel·lió” davant la falta de sentit que es posa de manifest en el creixement de moviments basats en referents més o menys particularistes i comunitaris.

Dins d'aquest context descrit, si bé el sentit de la nostra existència pot estar en crisi o pot ser que la recerca d'aquest sentit es basi en el reagrupament cap a allò més comunitari, la importància que per a l'ésser humà té la dotació de sentit de la seva existència, un sentit que doni significat a les seves accions, creences i pensaments, segueix sent avui en dia fonamental, tal com apunten de nou Castells (2000) o Giddens (1995).

Tornant a les argumentacions de Lapresta i Huguet (pàgina 87), si ens centrem en el segon aspecte de la definició d'identitat plantejada per Castells (1998), cal assenyalar que en la forma com ens autopercebem existeix una multiplicitat de dimensions. En aquest sentit, i des d'un punt de vista gràfic, podem dir que la identitat no és un element pla, sinó que el podríem representar com un prisma amb multitud de cares. Com a conseqüència, l'individu es presenta com un subjecte que és alhora una multitud de coses.

23 TOURAINE, A. (1997). *¿Podremos vivir juntos?. Iguales y diferentes*. Madrid, PPC.

24 Per una banda l'univers de la tècnica i l'economia, amb tendències homogeneïtzadores i globalitzants, i per l'altra la cultura, amb tendències cada vegada més localistes i diversificadores.

25 El concepte de nihilisme va ser popularitzat pel novel·lista Ivan Turgenev i el filòsof Friedrich Heinrich Jacobi, i fa referència a la negació de tot principi religiós, polític i social.

26 Tornant a Giddens (1995), aquesta falta de sentit, tot i ser una realitat verificable i amb símptomes perceptibles, no és res de què siguem conscients constantment, excepte si hi reflexionem profundament. El dia a dia amb la seva rutina, conjuntament amb la confiança bàsica que els altres i el món en general continuaran tal com els coneixem, proporciona un sentiment necessari de seguretat que en certa manera manté “a ratlla” l'emergència de qüestions existencials que poden provocar inquietud i ansietat en els individus.

Aquestes dimensions diferents fan referència a la pertinença o la no-pertinença a diversos col·lectius socials i configuren la denominada **identitat social**.²⁷ Aquesta identitat ens remet a aquella part de l'autoconcepte de l'individu que deriva del coneixement de la seva pertinença a un grup social, conjuntament amb el significat valoratiu i emocional associat a aquesta pertinença. La identitat social no tan sols fa referència al fet de sentir-se integrat en un col·lectiu determinat, sinó també a la valoració, positiva o negativa, que el subjecte fa d'aquesta pertinença i les emocions que aquest fet li pot produir. Entesa d'aquesta manera, la identitat social té la capacitat de determinar en certa manera el nostre comportament.

Paral·lelament, la **identitat cultural** és, segons Lapresta i Huguet, una forma específica d'identitat social, caracteritzada per pertànyer a un grup social amb uns esquemes més o menys comuns de pensament, creences, sentiments i valors que sorgeixen d'un aprenentatge comú basat en un sistema cultural de referència (Aguirre, 1997).²⁸

Segons aquesta definició d'identitat cultural podem veure que existeixen molts col·lectius, i de característiques molt variades, que poden tenir una identitat cultural. Com apunten Lapresta i Huguet (2006: 87), aquest seria el cas, per exemple, des d'un col·lectiu d'aficionats a un determinat equip esportiu fins als integrants de qualsevol "tribu urbana"; dels espanyols, els catalans o els bascos... Aquests col·lectius compartirien uns esquemes més o menys comuns de pensament, creences, sentiments i valors, que són fruit d'un procés d'aprenentatge comú basat en un sistema cultural (simbòlic) de referència.

Ara bé, des de les ciències socials, per referir-se a la identitat cultural específica de col·lectivitats com la dels bascos, la dels catalans o la dels espanyols, s'elabora el concepte **d'identitat ètnica**. Fishman²⁹ distingeix tres dimensions d'aquesta identitat ètnica: la paternitat, el patrimoni i la fenomenologia.

27 TAJFEL, H. (1981). *Human groups and social categories. Studies in the social psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.

28 AGUIRRE, A. (ed.) (1997). *Cultura e identidad cultural. Introducción a la antropología*. Barcelona, Bardenas.

29 FISHMAN, J. A. (1997). "Language and ethnicity", a H. Giles i B. Saint Jaques (ed.). *Language and ethnic relations*. Oxford. Pergamon, pàg. 15-57.

La primera de les dimensions, la **paternitat**, fa referència a l'experimentació de l'etnicitat com una constel·lació heretada dels progenitors, els quals l'han heretat dels seus antecessors. En aquest sentit, aquesta dimensió està relacionada amb la continuïtat. És la consciència i el sentiment que es forma part d'un determinat col·lectiu, que es desenvolupa abans del subjecte, que és present en el subjecte i que seguirà present quan aquest subjecte desaparegui.

La dimensió denominada **patrimoni** fa referència al llegat de la col·lectivitat, és a dir, a les perspectives i comportaments que defineixen un grup com ara la música, el folklore, la llengua, les formes de celebrar les festivitats...

Finalment, la **fenomenologia** és el significat que s'atribueix a la paternitat o al llegat de la col·lectivitat. En aquest sentit, aquesta dimensió està íntimament relacionada amb les actituds dels individus cap a la pertinença a un grup ètnic.

2.2. Identitat i pertinença

En aquest punt, i seguint el fil argumental de Lapresta i Huguet (2006: 88), desenvoluparem quin és el naixement o l'inici del sentiment de pertinença a un determinat col·lectiu.

Des de la perspectiva de la psicologia social, Turner³⁰ desenvolupa la teoria de la categorització del jo. Aquesta teoria apunta que per determinar la pertinença grupal el més important és com es defineix i es percep a si mateix l'individu en qüestió, abans que les relacions i les actituds socials del subjecte cap als altres. En aquest sentit, la idea de grup implica que els individus es considerin pertanyents a la mateixa categoria social o comparteixin una identificació social de "si mateixos".

Paral·lelament, i des d'una perspectiva propera a l'antropologia social i a la sociologia, Barth³¹ proposa que la formació de la identitat ètnica i el

30 TURNER, J. C. (1990). *Redescubrir el grupo social*. Madrid. Morata.

31 BARTH, F. (1976). *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México. Fondo de Cultura Económica.

grup ètnic es basa en l'adscripció al col·lectiu que realitzen els subjectes i l'adscripció atorgada pels altres. D'aquesta manera es formen les “fronteres” del grup (Lapresta i Huguet, 2006: 88).

Tant en una perspectiva com en l'altra, continuen Lapresta i Huguet, es posa primer l'accent en l'adscripció conscient, en la identificació i en el sentiment que desenvolupen els individus respecte a la seva pertinença a una determinada col·lectivitat, i després en el fet de la possessió d'uns determinats elements culturals. Sovint, els subjectes que comparteixen un sentiment de pertinença a una comunitat i s'hi identifiquen, comparteixen alhora determinats elements culturals. Cal tenir en compte, però, que no sempre és així.

2.3. La relació entre la llengua i la identitat col·lectiva

Un cop descrit el concepte d'identitat amb les seves diverses dimensions, el sentit de la pertinença a un grup i el significat que s'atorga als materials simbòlics en què es basa aquesta adhesió, ens centrarem en la relació que s'estableix entre llengua i identitat.

Lapresta i Huguet consideren que no sempre podem trobar necessàriament una relació categòrica i universal entre la llengua d'un col·lectiu i la identitat col·lectiva, ètnica o nacional.

Per autors com Fernández, la parla i els usos lingüístics d'una llengua són sempre origen d'un determinat tipus específic d'identitat social que podem denominar **identitat lingüística**. Si observem la societat podem veure que existeix una identitat social específica el contingut de la qual és purament lingüístic. És a dir, podem trobar individus que poden sentir que pertanyen a un determinat col·lectiu que parla de la mateixa manera que ells. Ara bé, com assenyala Fernández, si considerem que hi ha una relació directa i necessària entre la llengua i la identitat ètnica o nacional d'un col·lectiu, podem caure en un reduccionisme, ja que estem identificant la identitat ètnica o nacional d'un col·lectiu amb la identitat lingüística. En altres paraules, com assenyalen Lapresta i Huguet, la llengua sempre és font o origen d'un determinat tipus específic d'identitat social, la identitat lingüística, però no és necessàriament també l'origen d'un altre tipus d'identitat social com l'ètnica o la nacional. Aquesta diferenciació que estableixen els autors no comporta que no s'accepti l'existència de molts

col·lectius ètnics o nacionals la llengua dels quals s'ha convertit en la font de la seva identitat. Ara bé, per Lapresta i Huguet cal tenir en compte que el fet que una llengua vagi més enllà de la seva funció comunicativa i es converteixi en un símbol d'identitat ètnica o nacional s'ha d'entendre com una relació socialment construïda, que té l'origen en una determinada tradició de pensament i que persegueix uns objectius concrets. Tenint en compte aquest punt de vista, i acceptant que en moltes ocasions es dona efectivament aquesta relació entre identitat lingüística i identitat nacional o ètnica, hem de preguntar-nos quin és el paper que adopta una llengua en la construcció d'una identitat ètnica o nacional en les situacions o contextos en què la llengua es converteix en la font d'aquesta identitat.

Fishman considera que en els col·lectius ètnics en què es produeix aquest fenomen, la llengua acaba convertint-se en l'element per excel·lència de l'etnicitat, ja que és un senyal de la paternitat, expressa el patrimoni i sosté la fenomenologia. La importància de la llengua en aquestes ocasions es va amplificant pel fet que aquesta llengua s'utilitza per sostenir altres experiències ètniques. Per Lapresta i Huguet es crea un llaç associatiu en què, tant els elements culturals rellevants com ara festes, gastronomia..., com el sentiment de comunitat, troben la seva expressió en la llengua i, fins i tot, es percep que si s'expressen en una altra llengua, aquests elements poden perdre part del seu caràcter genuí. Així doncs, com afirma Lapresta, el sentiment de comunitat i pertinença –d'adscripció, d'identificació social–, és a dir, la gènesi del propi grup, queda vinculada, és manifestada i vehiculada a través de la llengua del col·lectiu.

Seguint l'exposició de Lapresta i Huguet, des del punt de vista de l'actor social, la llengua pot ser considerada com un instrument de transmissió de missatges o com a objecte que es troba estretament relacionat amb la imatge social d'aquesta llengua, en la qual es barregen valors, actituds i imatges. Alhora, tant si és considerada com a instrument o com a objecte, la llengua té un vessant comunicatiu i un altre de participatiu (Pérez Agote i Tejerina³²). D'aquesta manera, Lapresta i Huguet manifesten que “quan fem un ús instrumental de la llengua es fa difícil poder distingir entre el vessant comunicatiu i el participatiu d'aquesta llengua. En utilitzar una llengua per transmetre missatges, es posa de manifest el vessant

32 PÉREZ-AGOTE, A.; TEJERINA, B. (1990). “Lengua y actor social. Un enfoque teórico de sus relaciones”. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 49, p. 145-160.

comunicatiu de la dimensió instrumental. Quan s'utilitza amb la intenció que es reconegui un subjecte com a membre d'una col·lectivitat, més enllà del missatge que es transmet, s'està posant de manifest el vessant participatiu de la dimensió instrumental" (Lapresta i Huguet, 2006: 90).

D'altra banda, la dimensió objectual de la llengua inclou aspectes cognitius, valoratius i emotius (adhesió o rebuig, sentiments positius o negatius). Aquesta dimensió, segons els autors, adquireix la seva funció comunicativa quan s'afirma, per exemple, que és difícil aprendre una llengua o que una llengua és útil per trobar una feina. Quan fem aquest tipus d'afirmacions, més enllà de la mera transmissió d'un missatge, estem expressant una valoració social. En canvi, tant quan es parla de la llengua d'un col·lectiu (dimensió instrumental), com quan es parla d'una llengua en aquesta mateixa llengua o sobre la llengua utilitzant-ne una altra, es manifesta la dimensió objectual en el seu vessant participatiu.

Trobem exemples d'aquestes dimensions en diversos estudis. Aquest seria el cas de l'anàlisi de Tejerina aplicada al País Basc, on es demostra com davant la presa de consciència de la situació de l'eusquera després del franquisme, s'incrementa el seu valor participatiu, ja que es converteix en un element central de la representació social de la identitat col·lectiva basca, contribuint al mateix temps a la recuperació parcial de la funció comunicativa de l'eusquera.

En el context català també s'han desenvolupat diversos estudis que han analitzat el paper de la llengua en el procés de formació de la identitat col·lectiva catalana. Entre aquests estudis podem destacar els de Castells (1998);³³ Mercadé (1989a i 1989b);³⁴ Vila, Del Valle, Perera, Monreal i Barret (1998).³⁵

33 CASTELLS, M. (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. I. La sociedad red*. Madrid, Alianza.

34 MERCADÉ, F. (1989). "Las identidades colectivas. España y Catalunya". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Número 48, p. 155-197 i (1989b). "Identidad, lenguaje y marco legal en Cataluña". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, núm. 49, p. 193-220.

35 VILA, I.; DEL VALLE, A.; PERERA, S.; MONREAL, P.; BARRET, M. (1998). "Autocategorización, identidad nacional y contexto lingüístico". *Revista de Psicología Social*, núm. 60, p. 3-14.

A finals dels 80, Mercadé (1989a i 1989b) assenyala la relació que s'estableix entre el sentiment subjectiu de la identitat catalana i el grau d'utilització del català. Paral·lelament, Castells (1998) confirma igualment la significativitat de la llengua en el procés de construcció de la identitat catalana des d'una doble perspectiva: històrica, ja que des de fa segles la llengua ha estat el signe d'identificació dels catalans; i política, ja que des del seu punt de vista és més fàcil estendre i reproduir la població catalana basant-se en el criteri lingüístic (sobretot en la seva dimensió simbòlica), que recórrer a criteris de sobirania territorial que xocarien inevitablement amb la sobirania territorial espanyola.

Per la seva banda, Vila et al. (1998), des d'un enfocament més pròxim a la psicologia social, analitzen el procés d'autocategorització en termes d'identitat nacional entre joves catalans (de 6 a 15 anys). Per a aquesta anàlisi van tenir en compte els joves la llengua materna dels quals era el català, el castellà, i el català i el castellà per als bilingües. En les seves conclusions confirmen que el fet d'haver nascut a Catalunya i tenir com a llengua pròpia i familiar el català és un bon revelador de la identitat catalana, mentre que el fet de tenir com a llengua pròpia i familiar el castellà ho és de la identitat espanyola. Els joves bilingües, en aquest estudi, es mantenen entre ambdós identifications.

Finalment, cal destacar l'estudi de López García (1997),³⁶ que compara el paper de la llengua en el procés de construcció de la identitat col·lectiva a Catalunya, al País Basc i a Galícia. Aquest autor arriba a la conclusió que el gallec seria una **icona**, en el sentit que aquesta llengua funcionaria com a imatge i que, encara que pugui ser parlada per la major part de la població, el seu paper en el procés de formació de la identitat col·lectiva gallega, per la seva pròpia uniformitat i obvietat, no resulta problemàtic ni especialment reivindicatiu. En canvi, segons López García, la llengua basca seria un **símbol**, en el sentit que s'ha convertit en un símbol de la comunitat per sobre del seu ús real. Finalment, en el cas del català aquest autor arriba a la conclusió que aquesta llengua funcionaria com

36 LÓPEZ GARCÍA, Á. "Tres actitudes ante un mismo problema: Cataluña, Galicia, País Vasco". *Revista de antropología social*, núm. 6, p. 89-107.

un **índex**, és a dir, amb independència del seu percentatge d'ús real, la seva alta valoració social i la seva vitalitat, funcionaria com a marca d'identitat indiscutible.

2.4. La identitat a Andorra

En aquest punt volem aproximar-nos al cas concret de la identitat andorrana i veure quins elements la sostenen i quin ha estat el seu procés històric de configuració.

Comas d'Argemir i Pujadas³⁷ duen a terme en aquest sentit un important treball etnogràfic en què, entre altres temes, analitzen com el procés de modernització, els canvis en l'estructura social d'Andorra i el creixement demogràfic porten a la necessitat social de definir i defensar la identitat nacional andorrana davant la gran presència de residents estrangers. En aquest sentit, el procés de construcció nacional ha de ser entès, com afirmen aquests autors, com una defensa de caràcter simbòlic de la comunitat d'origen andorrà alhora que funciona com a mecanisme de protecció dels privilegis d'aquests individus en un context on la població autòctona esdevé numèricament minoritària.

Dels elements que històricament han servit per definir la identitat nacional andorrana i al mateix temps establir una frontera entre els “nosaltres” (andorrans) i els “altres” (immigrants), podem destacar per la seva rellevància els següents:

- *La institució de la casa*, que tradicionalment a Andorra ha servit de referent per a la construcció de la identitat i del sentiment de pertinença.

En certa manera aquest element continua vigent a la societat andorrana a través del concepte d'andorranitat que diferencia els andorrans de soca-rel (població que representa la descendència nacional directa del país) dels nous andorrans no nats al país.

37 COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADAS J. J. (1997). *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Govern d'Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Editorial Alta Fulla.

- *Les institucions administratives i la singular organització política d'Andorra*, que arrenca dels pariatges³⁸ i garanteix la independència del Principat respecte dels seus veïns.
- *L'oficialitat de la llengua pròpia del territori*. El domini del català es considera una de les estratègies fonamentals, juntament amb la concessió de la nacionalitat, per a la integració social dels immigrants. En aquest sentit, en la prova d'integració per a les persones que volen adquirir la nacionalitat andorrana es requereix el coneixement i el domini del català.
- *El sistema escolar propi andorrà*. L'any 1972 es posa en marxa el sistema d'andorranització de l'ensenyament destinat a preservar la identitat i les peculiaritats del país. Finalment, l'any 1982 es crea el sistema d'ensenyament andorrà.

A partir d'aquests elements podem veure que la llengua és un tret definidor molt important de la identitat del país. Tot i així, com destaquen Batalla i altres³⁹ (2004), quan una persona arriba al país es troba amb dos realitats diferents. D'una banda, l'Andorra oficial de llengua catalana amb el poder polític, però que només és majoritària en certs sectors com l'Administració i, de l'altra, l'Andorra formada a partir del gran creixement econòmic i migratori, d'origen espanyol, però també portuguès, sud-americà..., que està present en tots els àmbits socials i que és majoritària en els sectors econòmics relacionats amb el turisme i la construcció. Aquesta és l'Andorra plural i heterogènia, producte de la barreja d'individus amb nacionalitats i llengües diferents, on l'idioma més parlat és el castellà.

Avui en dia, aquesta realitat continua sent palpable a la societat andorrana a conseqüència del creixement fins ara continuat de la població per processos migratoris, tot i que des de l'Estat es du a terme una contínua promoció de polítiques orientades a preservar la "identitat nacional", com ara l'ensenyament del català a les escoles, les classes de català per a adults o la legislació sobre l'ús de la llengua oficial en determinats sectors.

38 Per obtenir una informació més detallada d'aquest procés es poden consultar els treballs de Comas d'Argemir i Pujadas (1997).

39 BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004). *La immigració a Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans (IEA). Centre de Recerca Sociològica (CRES). Lleida: Pagès Editors.

Aquesta defensa de la identitat pròpia ha tingut conseqüències importants sobre les lleis que regulen la immigració i l'adquisició de la nacionalitat andorrana. Podem afirmar que la política sobre la nacionalitat que aplica l'Estat ha estat tradicionalment restrictiva. En aquest sentit veiem que durant molt de temps el criteri principal per poder adquirir la nacionalitat ha estat el de l'*ius sanguinis* (Batalla, P.; Micó, J.; 2002). Tot i així, a partir de les pressions exercides des de diversos àmbits i per tal d'adaptar-se als nous temps i contextos, assistim a una progressiva obertura d'aquests criteris.

Així, des de l'any 1995, la nacionalitat pot obtenir-se en funció del temps que s'ha residit al país, que des del 2004 és de 20 anys. Paral·lelament, els fills dels no-andorranos nascuts a Andorra també tenen el dret d'adquirir la nacionalitat andorrana, sempre que passin una prova de *suficiència d'integració*⁴⁰ o bé justifiquin que han estudiat a les escoles andorranes i que, per tant, han fet les assignatures que promouen l'andorranització i que tenen com a objectiu fomentar el coneixement de la llengua i les institucions del país.

D'altra banda, la divisió entre diverses classes d'andorranos, la que separa els andorranos de soca-rel dels de primera generació o nats a Andorra, ha estat present en la legislació sobre nacionalització fins fa relativament pocs anys. En aquest sentit podem pensar que en el subconscient col·lectiu o l'imaginari social del país, aquesta línia divisòria entre els andorranos i els altres continua present.

Dins dels processos d'apropiació d'una identitat nacional podem parlar d'**integració** quan els processos d'incorporació en la consciència i en la pràctica de les estructures de valor i pautes de conducta de la societat receptora no impliquen la renúncia per part de l'immigrant a la identitat cultural d'origen. Contràriament, parlem d'**assimilació** quan en el procés d'adaptació la societat receptora demana que l'immigrant adopti gran part dels valors socioculturals i de les pautes de conducta pròpies d'aquesta societat, i alhora renunciï a gran part de la identitat cultural d'origen de l'immigrant.

40 Antigament es deia "examen d'assimilació".

En el cas concret d'Andorra, i com assenyalen Batalla, Casals i Micó (2004), la integració és el terme que la legislació andorrana actual utilitza com a substitut del concepte d'assimilació que anteriorment s'havia utilitzat. Ara bé, és una situació poc clara, perquè quan es parla d'integració es fa referència a un conjunt de deures i també de drets que engloben conceptes com cultura, llengua..., però també drets legals i polítics que a Andorra estan lligats a tenir o poder adquirir la nacionalitat andorrana en els termes restrictius que hem comentat anteriorment.

El debat sobre el procés d'integració a la societat andorrana i la contraposició entre una Andorra oficial tancada i restrictiva vers una altra Andorra plural, heterogènia i dinàmica, és un tema que ja vam poder tractar amb detall a la recerca *Joves i llengües d'Andorra* (2006-2008),⁴¹ on de forma reiterada apareixia com a rerefons dels discursos dels joves. En aquest treball hem tornat a trobar aquest debat, que posteriorment anirem desenvolupant en relació amb les respostes obtingudes en l'enquesta.

3. Del bilingüisme social a la normalització del bilingüisme a les escoles. Punt de partida i orientació per a una anàlisi i una actuació eficaç

A continuació, i partint d'un article d'Albert Bastardas,⁴² ens proposem analitzar la relació entre els comportaments i els usos lingüístics que tenen lloc a les escoles en funció i en relació amb els fenòmens socials i lingüístics que tenen lloc a les societats on s'insereixen aquestes escoles. Es tracta de fer un esforç per analitzar les situacions de normalització del bilingüisme en l'àmbit escolar, tenint en compte que el que succeeix en l'entorn escolar és un reflex del comportament lingüístic i de les característiques sociodemogràfiques de les societats en qüestió (ecologia de les llengües). Ens sembla interessant prestar atenció a aquest article per la

41 MARGARIT, E; MONNÉ, A. (2010). *Joves i llengües d'Andorra*. Ajut a la investigació lingüística Lúcia Armengol Vila 2006. Servei de Política Lingüística. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.

42 BASTARDAS, A. (1997). "Escola i comportaments lingüístics des de l'ecologia de les llengües: el cas català", a *Escola Catalana*, núm. 340.

similitud que té amb el cas de la normalització del bilingüisme o multilingüisme que trobem a Andorra. Tot i així no hem de perdre de vista que la societat andorrana té les seves pròpies particularitats socials, econòmiques, lingüístiques i demogràfiques que fan del bilingüisme social que hi trobem un cas particular i únic.

3.1. Ecologia de les llengües i comportaments lingüístics a les escoles

L'escola com a institució social no és un sistema tancat i aïllat, sinó que manté constants relacions i intercanvis d'informació amb l'entorn on s'insereix. Com argumenta Bastardas, cal entendre aquestes interrelacions, acceptar-les i prendre-les en consideració per tal que qualsevol acció d'intervenció que es pugui dissenyar en la temàtica lingüística tingui els resultats desitjats.

Bastardas apunta que actualment és freqüent trobar una vivència de la realitat lingüística o dels individus en un doble pla diferenciats. D'una banda se situaria l'esfera individual del subjecte, on les realitats són viscudes com a informals, espontànies i "normals", i de l'altra, el món representat com a formal, organitzat socialment i normatiu (regles explícites i conegudes). Tenint en compte aquesta doble dimensió d'una mateixa realitat sembla, segons Bastardas, que l'individu neix i es desenvolupa en el primer pla però després es veu obligat a anar entrant en relació i a seguir, com a mínim en alguns àmbits, les conductes que des del pla institucional o normatiu siguin considerades apropiades encara que difereixin de les que el subjecte ha desenvolupat en el seu medi informal. En aquest punt, els individus poden adoptar el seguiment de les normes institucionalitzades en moments específics o bé adoptar-les per a tots, o la majoria, dels seus camps d'activitat social. En aquesta tria més o menys voluntària hi intervé la classe o l'estatus social: com més a prop se senti el subjecte del món institucionalitzat i de les normes de comportament que dicta, més interès tindrà per seguir-les, i al contrari, com més lluny se senti d'aquest món formal, menys interès tindrà per canviar els seus comportaments informals i espontanis.

Per Bastardas, aquesta distinció entre dos plans sembla trobar-se a la base de l'organització dels comportaments lingüístics de moltes societats.

D'aquesta manera, la distribució dels usos estàndard i els col·loquials (més divergents de la varietat normativa) tendeix a seguir un esquema similar. És a dir, la varietat codificada s'usa per a les comunicacions del pla institucionalitzat i la varietat més col·loquial pel pla individualitzat.

Aquesta distinció de caràcter sociològic⁴³ explicaria en part alguns dels fenòmens que més preocupen pel que fa a l'èxit o el fracàs del procés de normalització lingüística d'una llengua en situació de bilingüisme o multilingüisme social. Aquest, per exemple, seria el cas del català en l'àmbit escolar. Com apunta Bastardas, sovint es pot detectar una sensació de fracàs entre alguns mestres en veure que part dels seus alumnes amb llengua primera castellana no utilitzen el català per parlar amb els companys de classe o els amics fora de l'escola. Ara bé, cal analitzar si aquest fenomen és realment un fracàs escolar o respon a la interrelació, que hem comentat al principi d'aquest apartat, del context global d'aquests alumnes amb les propietats específiques de la interacció comunicativa dels individus en general.

En contextos de bilingüisme o multilingüisme en què dos o més llengües entren en contacte a través de processos de migració, no és estrany trobar en les segones generacions una situació on l'individu adquireix la varietat lingüística o la llengua normativa que s'ensenya a l'escola però continua utilitzant intragrupalment, i en especial, en contextos on la concentració demolingüística dels desplaçats és alta, la varietat lingüística o la llengua materna.⁴⁴

Investigadors com Ryan⁴⁵ han trobat també en aquesta distinció entre formal i informal l'explicació de la persistència de les varietats lingüístiques o llengües “no prestigioses” oficialment. En aquestes situacions, les varietats o llengües institucionalitzades tenen normalment al seu favor

43 CORBEIL, J. C. (1980): *L'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Guérin; o MIL-ROY, L. (1987): *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.

44 Aquest fenomen és aplicable en el context de les escoles catalanes i amb característiques específiques i peculiars, també el podríem aplicar, com a mínim en part, a les escoles d'Andorra.

45 RYAN, E. B. (1979). “Why do low prestige language varieties persist?”. A: HOWARD, G.; ST. CLAIR, R. (ed.). *Language and social psychology*. Oxford: Basil Blackwell.

el gruix de la comunicació pública formal (poder polític, administració, mitjans de comunicació, serveis bancaris...) i les varietats o llengües individualitzades poden tenir de la seva banda el sentiment afectiu del propi grup. És a dir, si les varietats o llengües de les comunicacions institucionalitzades tenen el prestigi i l'estatus formal, les varietats o llengües individualitzades tenen el prestigi informal i el de la solidaritat grupal.

Tenint en compte aquestes explicacions, Bastardas apunta que cal corregir i deixar de banda l'error sociològic de tendir a creure que el sol fet d'usar fonamentalment un determinat codi o llengua en el sistema escolar es traduïa de manera immediata i necessària en una incorporació d'aquest codi o llengua en la comunicació informal habitual de l'individu, fent una abstracció total del seu context social (Bastardas, 1997). Aquest tipus de situació, continua Bastardas, la podem trobar quan, al costat de l'ús més o menys formal que els professors o mestres facin d'aquesta varietat lingüística, els individus de llengua diferent es troben amb altres individus que acostumen a utilitzar en la seva comunicació informal i quotidiana la llengua o la variant lingüística a la qual pertany la forma estàndard. Aquest cas es dona, utilitzant l'exemple exposat per Bastardas, quan alumnes de segona generació immigrada es troben en contextos on el contacte amb altres individus de la mateixa edat i d'origen autòcton és constant i la proporció dels grups en la composició de la classe o de l'escola és més favorable a la població autòctona, i poden arribar a interpretar la llengua que estan adquirint com a "individualitzada" i col·loquial, és a dir, carregada de significacions pertanyents a la solidaritat i la complicitat grupal. D'alguna manera, continua Bastardas, aquests individus, si més no durant l'etapa primària de la socialització, no parlaran per exemple el català perquè l'ensenyin els mestres, sinó perquè el parlen els seus companys. En aquest sentit, aquesta llengua podrà ser el seu codi intragupal, si més no dins el context escolar.

Ara bé, això no significa que aquests individus abandonin totalment la seva llengua d'origen, sinó que probablement la continuaran parlant en l'àmbit familiar i en la comunicació amb individus del mateix origen nacional i lingüístic. Si realment es produeix l'abandonament de la llengua materna, serà de forma molt gradual, i més endavant d'acord amb la composició i les normes dels usos lingüístics d'altres àmbits amb què l'individu en qüestió entri en relació (educació superior, empresa, activitats lúdiques o esportives, colles d'amics, parella...).

3.2. El cas del català a les escoles de Catalunya

Si apliquem el que hem exposat al cas del català a Catalunya –i en part a Andorra–, trobem més factors que poden dificultar l'èxit en la bilingüització efectiva de les segones generacions d'immigrants. En el cas de Catalunya hem de tenir en compte no només l'important volum d'immigrants i l'esquema residencial especialment segregacionista en què es troben moltes persones d'aquest col·lectiu, sinó també la peculiaritat de ser en gran part una immigració d'origen castellanoparlant en un context on el castellà és l'idioma històricament i actualment dominant i oficial del país.⁴⁶ Així doncs, com descriu Albert Bastardas, aquesta població nouvinguda i els seus descendents es troben immersos en un context en què l'estàndard del seu idioma:

- És ensenyat i usat vehicularment, en més o menys grau, en el sistema educatiu.
- Té una important presència pública (publicitat, etiquetatge, mitjans de comunicació, administració de l'estat...).
- Pot ser usat fluidament en les converses per part de la majoria de la població autòctona (bilingüisme individual).

Tenint en compte aquestes característiques, en el cas dels castellanoparlants⁴⁷ a Catalunya, no sembla que es donin les condicions perquè es produïxi una “inutilització” de la llengua d'una part important dels immigrants i, per tant, una ràpida apropiació de la llengua de la societat autòctona, amb el consegüent abandonament voluntari de la llengua d'origen.

Així doncs, segons Bastardas, les condicions “locals” no afavoreixen que el contacte entre el català i el castellà doni lloc a un procés gradual

46 En el cas d'Andorra, no estariem parlant de l'idioma oficial, però sí d'una llengua amb una presència històrica molt important, ja sigui per la presència d'immigrants d'origen espanyol, per les relacions històriques (polítiques, socials i econòmiques) amb l'Estat fronterer o per la presència cada vegada més notable d'immigrants d'origen llatino-americà que també tenen aquesta llengua com a materna, entre d'altres.

47 Hem de tenir en compte que als immigrants castellanoparlants descendents de la immigració estatal de principi de segle XX (andalusos, extremenys, aragonesos, gallecs...), s'hi sumen els col·lectius d'immigrants d'arribada més recent i d'origen sud-americà (equatorians, peruans...), que també tenen com a llengua materna el castellà.

d'assimilació intergeneracional a favor de la llengua receptora. Però tampoc són afavoridores d'aquest procés les condicions de caràcter més “global”, ja que la comunitat receptora és “sòcia minoritària” d'un Estat on el grup lingüístic dominant ha aconseguit que el seu codi sigui el dominant en les comunicacions intraestats, i ha deixat amb poques funcions institucionalitzades la resta de llengües històricament presents al territori com el català, el basc o el gal·lec.

Tot i aquesta situació poc afavoridora, per Bastardas (1997) les generacions joves d'origen immigrant són decisives en la formulació d'un discurs favorable a la linguodiversitat i a l'establiment d'ecosistemes adequats per a la continuïtat estable i normalitzada de les comunitats lingüístiques diferenciades a tot el planeta.

En aquest sentit, Bastardas apunta a un treball no només sobre les competències⁴⁸ i els usos lingüístics de les noves generacions, sinó també sobre les representacions socials i els valors.

Tenint en compte el que hem exposat, Bastardas argumenta que la política educativa i les estratègies d'intervenció lingüístiques han de ser conseqüents amb la realitat lingüística catalana, o de la societat que estiguem prenent com a referència. En aquest sentit cal partir de la comprensió dels problemes i d'una bona definició de la situació, centrant-se en objectius clars, i deixant en mans d'altres organismes i de la resta de la societat les dinàmiques que l'escola no pot canviar directament.

3.3. Alguns principis per a la convivència lingüística

Partint, d'una banda, d'una progressiva bilingüïtzació o poliglòtització de la població a escala planetària i, de l'altra, d'una creixent interrelació – tecnomediàtica, comercial, productiva, ecològica, política... – entre països i col·lectius humans, la qüestió de la interllengua de la humanitat i la de la preservació de la seva diversitat lingüística, demanen, segons el parer de Bastardas, un tractament integrat i interrelacional.

48 Competències que en el cas dels escolars d'Andorra, com veurem en l'anàlisi del treball de camp, són notablement bones.

Per Bastardas, actualment encara s'està massa centrat a imaginar les solucions de comunicació i diversitat lingüística a escala “regional” (europea, americana, asiàtica...), però la globalització i la realitat tecnoeconòmica és evident i posa la problemàtica de la comunicació de la diversitat lingüística com una qüestió urgent de l'agenda de tots els estats.

Si, com fa Albert Bastardas, ens plantegem com podem assegurar la comunicació lingüística entre els individus i alhora continuar tenint un índex acceptable de diversitat lingüística, hauríem de tenir en compte aquests principis:

1r. Partir de l'experiència sociolingüística per tal d'evitar una organització lingüística a escala planetària basada en una estructuració jeràrquica i asimètrica entre la interllengua i la resta de codis.

Una coexistència igualitària s'ha de basar en una distribució de funcions apropiada, partint del principi de *subsidiarietat*, que instituiria la norma que tot allò que puguin fer les llengües locals no cal que ho faci la interllengua.⁴⁹ L'objectiu seria una protecció suficient dels espais ecosistèmics propis.

2n. Aquest principi primer s'ha d'aplicar partint del fet que disposar de competència suficient en la interllengua no elimina **ni el dret ni la necessitat** de les comunitats lingüístiques humanes d'usar els seus codis plenament i en el màxim de funcions locals. L'aplicació indiscriminada del principi de competència, segons Bastardas, jugaria sempre a favor del codi generalment compartit, la interllengua, i podria buidar de funcions els altres idiomes, posant en perill la seva existència i activant, consegüentment, conflictes de difícil resolució.

3r. Tenint en compte la capacitat humana de representar-se la realitat a partir de configuracions narratives i interpretatives, al costat de les instruccions pràctiques d'organitzacions de la comunicació lingüística, els poders públics han de difondre una ideologia favorable clarament a la diversitat i a la igualtat entre les comunitats lingüístiques, impulsant-ne

49 Entenem per interllengua la varietat de qui aprèn una segona llengua o una llengua estrangera i que es caracteritza per un cert grau d'errors i d'interferències fruit del procés d'aprenentatge.

la dignitat dels grups menys afavorits i contrarestant les representacions ideològiques populars de la superioritat i inferioritat d'un grup lingüístic vers l'altre.

4t. Atenció preferent a les metodologies de desenvolupament de la competència comunicativa en la interllengua per tal d'assegurar un nivell suficientment òptim per a les generacions d'individus que l'hauran d'anar adquirint. En aquest sentit s'evitarà que uns resultats inadequats puguin dur els progenitors capacitats per fer-ho a decidir d'usar com a llengua principal (L1) dels fills la interllengua i no la varietat nativa del col·lectiu.

5è. Atenció especial també a l'articulació dels casos en què un determinat grup lingüístic tingui contacte social freqüent amb un nombre considerable d'individus que tinguin la interllengua com a L1, ja que és possible, com apunta Bastardas, que la tendència dominant sigui l'establiment de l'ús de la interllengua com a norma habitual, amb potencials repercussions sobre la reproducció intergeneracional de l'altre codi si les poblacions van integrant-se socialment.

VI. Contextualització de la recerca a Andorra

1. La població d'Andorra

A continuació farem una breu descripció de la composició de la població resident a Andorra.

En l'actualitat⁵⁰ el Principat d'Andorra té una població de 78.115 habitants. Aquesta dada és força significativa perquè trenca una dinàmica ascendent que es remunta com a mínim al 1955.

Si agafem de referència el total de població del Principat des del 2005, observem que la xifra augmenta progressivament fins al 2008, en què trobem un total de 84.484 habitants. Durant el període 2008-2009 hi ha un petit descens que es recupera el 2010, amb un total de 85.015 habitants. És entre el 2010 i el 2011 quan es produeix un descens poblacional que podríem considerar històric a partir del qual la població andorrana se situa en els 78.115 habitants que hem citat anteriorment.

Pel que fa a la distribució per edats de la població del 2011, observem que és entre els 30 i els 49 anys on es concentra el percentatge més elevat de població respecte del total, sent el tram de 35 a 39 anys el que presenta més concentració poblacional amb un percentatge del 8,9%, del qual un 51% són homes i el 49% són dones.

Si ens fixem en la nacionalitat d'aquesta població trobem que un 43% és de nacionalitat andorrana, un 36% espanyola, un 15% portuguesa i un 5% francesa. Amb percentatges inferiors trobem altres nacionalitats com la britànica (1%), l'argentina (0,9%) o la marroquina (0,6%).

50 En aquest apartat aportarem les dades més recents que tenim i que fan referència al 2011.

2. La societat andorrana

Com hem vist, una de les característiques principals de la societat andorrana és la seva composició plurinacional i multilingüe com a conseqüència del desenvolupament econòmic i demogràfic que tradicionalment ha tingut. Ara bé, una altra de les característiques d'aquesta societat és el que Batalla i altres⁵¹ han denominat “la **triple segmentació interna**”. Es tracta de tres línies de segmentació bàsiques i interdependents que marquen les relacions i les dinàmiques del dia a dia de la població. Aquestes línies són la divisió juridicopolítica, la divisió socioeconòmica i la divisió lingüísticocultural.⁵²

2.1. La divisió juridicopolítica o segmentació legal fa una distinció entre els individus que tenen la nacionalitat andorrana i els estrangers residents al país, i defineix el conjunt de drets i deures de cada col·lectiu que són de naturalesa diferent.

2.2. La segmentació econòmica: en el mercat laboral andorrà podem observar una dualitat important. Tradicionalment el Principat s'ha vist obligat a recórrer a treballadors estrangers per poder cobrir la demanda de mà d'obra vinculada als sectors turístics, el comerç i la construcció. Es tracta dels sectors amb les condicions laborals més precàries (jornades laborals llargues, salaris baixos, poca estabilitat, escassa possibilitat de promoció interna...) i han estat coberts majoritàriament per població immigrant (portuguesos, llatinoamericans, magrebins...). Contràriament, els sectors més privilegiats (bona remuneració, estabilitat, possibilitats de promoció...) com ara l'Administració o la banca, s'han caracteritzat per l'entrada majoritària d'andorrans, i posteriorment⁵³ de residents espanyols, francesos i d'altres europeus de la UE.

Aquesta dualitat entre un sector amb bones condicions laborals i un altre amb condicions laborals més precàries comporta que el fet d'estar situat

51 BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004). *La immigració a Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans (IEA). Centre de Recerca Sociològica (CRES). Lleida: Pagès editors.

52 Desenvoluparem les denominades “fronteres internes” definides per Comas d'Argemir i Pujadas (1997).

53 Producte de la mobilitat laboral ascendent.

en un o altre supediti no només les condicions laborals, sinó també les garanties jurídiques en la seva posició laboral i fins i tot l'estil de vida (la major part del primer sector treballa de dilluns a divendres, mentre que una bona part del segon ho fa també en dies festius).

2.3. La divisió lingüística i cultural de la població: tot i que la majoria de població immigrada és d'un entorn cultural semblant a l'andorrà (europeu), hi ha una important diversitat lingüística i de prestigi cultural entre els diversos grups. D'aquesta manera, les cultures i llengües presents al Principat no gaudeixen de la mateixa valoració social, sinó que les podríem classificar de manera piramidal en funció del prestigi social que tenen. Aquest prestigi influeix clarament en les relacions entre els individus i en la seva valoració respectiva.

Tal com mostra el treball d'immigració realitzat pel CRES (2004), aquesta segmentació manté una interrelació amb les altres fronteres o línies divisòries internes que hem comentat anteriorment.

Si analitzem, seguint Batalla i d'altres (2004), la interrelació entre aquests eixos de segmentació interna podem diferenciar a grans trets algunes de les característiques dels diversos grups que es configuren a la societat andorrana:

a. Els andorrans tenen en comú una sèrie de privilegis (participació política, avantatges en l'accés als recursos i al treball...), però no podem afirmar que siguin un grup homogeni. Dins d'aquest grup podem diferenciar entre els "andorrans de soca-rel", que són un grup minoritari que es considera més legítimat per intervenir en els afers del país i que, en general, ha obtingut més avantatges econòmics i polítics del procés de modernització i transformació d'Andorra; i els "andorrans de primera generació", que són un grup quantitativament més nombrós, però amb menys prestigi i, en general, menys ben situats.

b. Entre els estrangers, com hem vist, també hem de parlar de subgrups:

- Els espanyols són el grup d'immigrants més nombrós i més antic, i en destaquen els catalans, que, en general, se situen en les capes mitjanes de l'escala sociolaboral andorrana. Aquest grup, com que comparteix amb els andorrans la mateixa llengua, presenta una integració sociocultural a la societat andorrana més elevada.

- Els portuguesos, com un dels grups d'immigrants més recents, i en general amb menys qualificació laboral, ocupen una posició més baixa en l'escala social. També podem dir que en l'escala sociocultural estan en una situació de desavantatge producte tant de la seva llengua (que no ha mantingut vincles històrics amb Andorra com seria el cas dels espanyols o els francesos) com de la projecció de la seva situació sociolaboral en l'imaginari col·lectiu i en el prestigi social atorgat.
- Els francesos també són un grup antic de residents i majoritàriament se situen en les capes intermèdies. En general gaudeixen de cert prestigi social i d'una elevada valoració del nivell cultural i lingüístic. Es concentren majoritàriament al Pas de la Casa i a Canillo, factor que afavoreix un cert tancament lingüístic d'aquest col·lectiu.
- La resta de població estrangera és molt heterogènia. Hi podem trobar britànics, holandesos, belgues, italians, alemanys... i estrangers d'origen extracomunitari entre els quals destaquen els filipins, els hindús, els marroquins i els llatinoamericans (argentins, uruguaians...). Cada un d'aquests col·lectius té les seves pròpies característiques i trobem diferències destacables en la seva situació sociolaboral, especialment entre els d'origen europeu i els d'altres procedències no europees.

3. Els sistemes educatius presents a Andorra i la població escolar

A continuació farem un breu repàs de les característiques dels tres sistemes educatius presents a Andorra. Seguidament analitzarem la població escolar del curs 2011-2012.

3.1. Els sistemes educatius presents al Principat

El primer sistema educatiu que s'estableix a Andorra és l'espanyol. En algunes parròquies es van instal·lar les primeres escoles congregacionals cap al 1880. L'any 1900 s'obren els primers centres francesos. Poc després, el 1930, s'amplia el sistema educatiu espanyol. Durant els anys cinquanta i seixanta aquests dos sistemes educatius amplien la seva oferta a tot el territori andorrà.

A partir de l'any 1972 es posa en marxa el programa d'andorranització de l'ensenyament (Programa de Formació Andorrana) destinat a preservar la identitat i les peculiaritats del país en els sistemes educatius forans. Es tractava, en definitiva, d'inserir als programes educatius de les escoles franceses i espanyoles els trets culturals específics d'Andorra com la llengua, la història i la geografia, i l'estudi de les institucions pròpies del Principat.

L'any 1982 es posa en marxa la creació del sistema educatiu andorrà, amb uns plans d'estudi específics on es pretén tenir en compte la realitat lingüística d'Andorra. Per fer-ho, aquest sistema educatiu assumeix quatre plantejaments diferenciats en relació amb les llengües:

1r. El català és la llengua base de l'Escola Andorrana, llengua vehicular i d'aprenentatge, de socialització i de construcció cultural.

2n. La llengua francesa, seguint la proposta marcada a l'educació maternal i a primera ensenyança, s'ha de tractar d'una manera especial, atesa la relativa poca presència d'aquesta llengua al territori i en el context familiar i social de la majoria de l'alumnat.

3r. L'estudi de la llengua castellana s'ha de plantejar partint de la constatació que la majoria de l'alumnat coneix suficientment els registres col·loquials, i per tant cal accentuar l'ensenyament dels registres més formals relacionats amb els continguts escolars, científics i tècnics que facilitin l'accés als estudis superiors.

4t. El coneixement de la llengua anglesa s'exigeix perquè possibilita una capacitat d'inserció més gran al món laboral i permet un ús més eficaç de les noves tecnologies.

Pel que fa al portuguès, tot i que hi ha un conveni de cooperació perquè els infants portuguesos puguin rebre un ensenyament reglat de la seva llengua materna, no s'acaba de reglamentar aquesta ensenyança. Per aquest motiu podem parlar d'un buit legal pel que fa a la introducció o l'ensenyament d'aquesta llengua a Andorra.

3.2. La població escolar a Andorra

La població escolar andorrana del curs 2011-2012 està formada per un total de 10.802 alumnes. Aquests alumnes es reparteixen entre els tres

sistemes educatius amb un percentatge força equilibrat: un 30% (3.243 alumnes) assisteix a les escoles espanyoles,⁵⁴ un 31,5% (3.402 alumnes) a les escoles del sistema francès i un 38,5% (4.157 alumnes) a les del sistema educatiu andorrà.

Pel que fa als alumnes que segueixen els seus estudis en el sistema educatiu espanyol, un 28,7% ho fa a les escoles espanyoles públiques (930 alumnes); un 64,8% (2.102 alumnes) als centres de caràcter congregacional i un 6,5% (211 alumnes) a les escoles privades d'aquest sistema.

Dels alumnes inscrits en aquests centres, un 53% són nois i un 47% són noies. Si ens fixem en la nacionalitat d'aquests alumnes observem que majoritàriament són andorrans (77%). També trobem alumnes de nacionalitat espanyola (11%); alumnes de nacionalitat portuguesa (9%); alumnes d'altres nacionalitats com l'holandesa, l'argentina... (3%) i finalment, amb un percentatge del 0,2%, alumnes de nacionalitat francesa.

Com hem vist anteriorment, hi ha un total de 3.402 alumnes inscrits als centres francesos, que representa un 31,5% de la població escolar. D'aquests alumnes, un 52% són nois i un 48% noies. De nou, la nacionalitat més present en aquests centres és l'andorrana amb un percentatge del 75% (2.604 alumnes); seguida de la portuguesa, amb un 11% (371 alumnes); la francesa, amb un 6% (207 alumnes); l'espanyola, amb un 4% (131 alumnes), i finalment el grup d'altres nacionalitats, amb un 3% (89 alumnes).

Per acabar, tenim el sistema educatiu andorrà amb un alumnat del 38,5% respecte del total de la població escolar. D'aquests alumnes, un 53% són nois i un 47% noies. De nou, la nacionalitat amb més representació és l'andorrana amb un percentatge del 80% (3.334 alumnes); seguida de l'espanyola, amb un 9% (359 alumnes); la portuguesa, amb un 8% (338 alumnes); el grup d'altres nacionalitats, amb un percentatge del 3% (118 alumnes), i la francesa, amb un percentatge del 0,2% (8 alumnes).

54 El sistema educatiu espanyol està format per les escoles espanyoles, els centres congregacionals i el privat.

VII. Conclusions principals

A continuació exposarem les principals conclusions d'aquest estudi. Intentarem fer-ho de la manera més entenedora i sintètica possible tenint en compte el volum d'informació que hem obtingut a partir de l'anàlisi del qüestionari. En aquest sentit, ens sembla que la millor manera de fer-ho és partint del doble objectiu que ens plantejàvem⁵⁵ i seguint les hipòtesis que han marcat les línies d'investigació d'aquesta recerca.

No ens serà possible reproduir tots els resultats, però sí els més significatius.

1. Coneixements lingüístics de la població escolar d'Andorra del curs 2011-2012

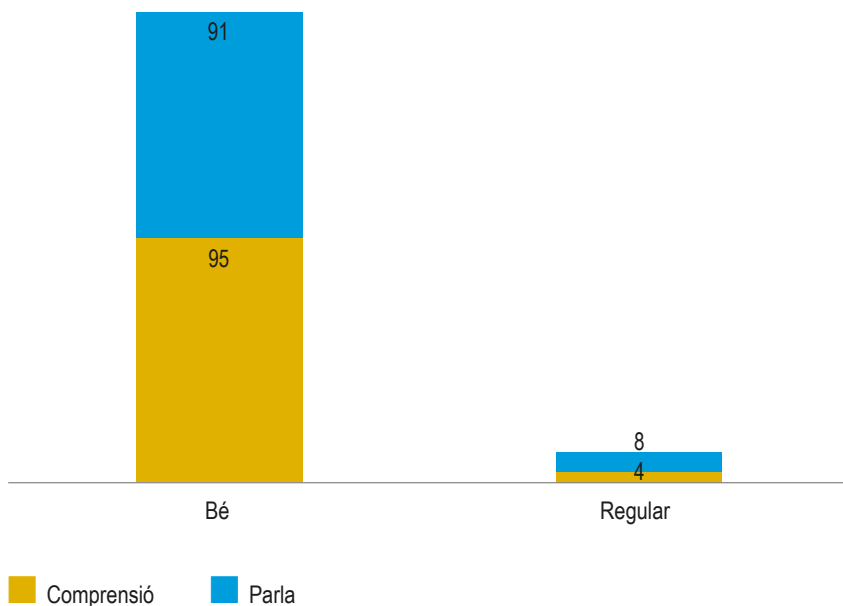
1.1. Sobre l'autovaloració⁵⁶ que fan els alumnes del coneixement que tenen del català (comprensió i parla)

A partir dels resultats podem afirmar que la població escolar d'Andorra considera que té un coneixement global de la llengua catalana elevat. Concretament, un 95 % ha contestat que entén bé el català i un 91% que el parla bé.

55 Recordem que teníem dos objectius principals: quantificar els resultats obtinguts en la recerca qualitativa de *Joves i llengües d'Andorra* (2010) i analitzar possibles canvis de tendència en els coneixements i usos lingüístics de la població escolar respecte a l'any 2002.

56 Recordem que en les preguntes sobre el coneixement de les diverses llengües es demana a l'alumne que valori el coneixement que creu que en té tant pel que fa a la comprensió com a la parla.

Nivell de comprensió i parla del català

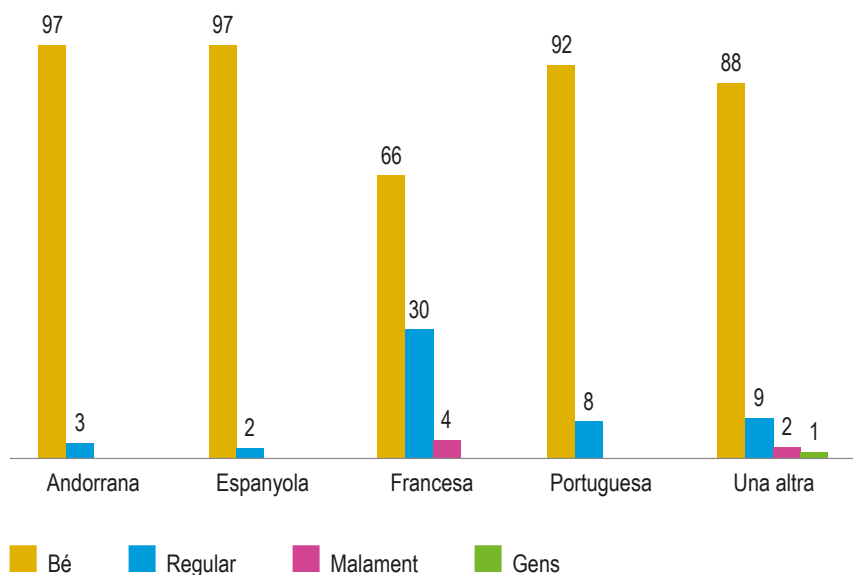

Si ens fixem en aquestes dades, tenint en compte la nacionalitat de l'alumne, podem afirmar també que aquest bon coneixement és present en els diversos grups lingüístics i nacionals. És evident que quan coincideix la llengua materna dels alumnes amb la que estem analitzant, en aquest cas el català, aquests alumnes –que són els de nacionalitat andorrana i els de nacionalitat espanyola que provenen de Catalunya– presenten un percentatge superior de comprensió. Però observem que per al català, a Andorra, el que sembla determinar amb més força el nivell de domini de la llengua no és el grup lingüístic o nacional de pertinença, ni tan sols la llengua materna,⁵⁷ sinó altres factors com ara els anys de residència al Principat en cas de ser població no autòctona. En aquest sentit, observem

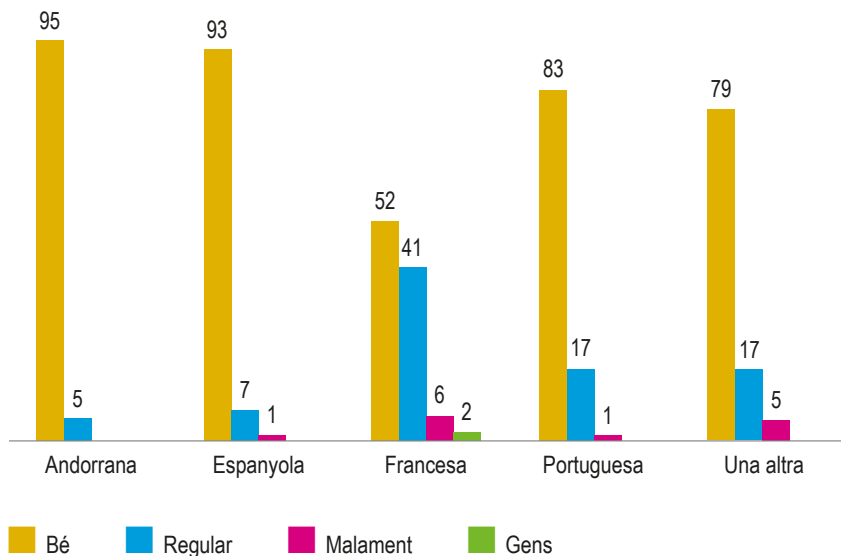
⁵⁷ Així, per exemple, entre els alumnes que pertanyen al grup lingüístic o nacional portuguès, un 92% ha afirmat que comprèn bé el català i un 83% que el parla bé.

una relació estadísticament proporcional entre els anys que fa que els alumnes viuen a Andorra i el nivell de comprensió i parla que afirmen que tenen del català. És a dir, com més anys de residència al Principat, més percentatge trobem d'alumnes que han afirmat que tenen un bon coneixement global del català. Així, entre els alumnes que fa menys de 5 anys que viuen a Andorra, trobem un percentatge del 77% que afirma que entén bé el català i un 62% que afirma que el parla bé. A mesura que augmenten els anys de residència, i per tant de convivència amb el català (formalment i informalment), aquests percentatges augmenten fins a situar-se en un 94% i un 88% respectivament per als alumnes que fa més de 10 anys que resideixen al país.

Nivell de comprensió del català per nacionalitat

Nivell de parla del català per nacionalitat

Aquesta tendència observada i quantificable sembla que es trenca, si més no en part, quan ens fixem en els alumnes de nacionalitat francesa. Aquests alumnes presenten uns percentatges de comprensió i parla del català lleugerament inferiors a d'altres alumnes (un 66% afirma que entén bé el català i un 52% que el parla bé), entre els quals trobem companys que assisteixen al mateix centre educatiu.⁵⁸ Aquest fet, tenint en compte l'anàlisi global d'aquesta recerca i dels resultats obtinguts a *Joves i llengües d'Andorra* (2010),⁵⁹ podríem atribuir-lo a un cert tancament grupal, en

58 Recordem que els estudiants de nacionalitat francesa van majoritàriament (92%) a les escoles franceses, però també trien aquesta opció els d'origen portuguès (44%), els andorrans (30%), el grup d'altres nacionalitats (27%)...

59 MARGARIT, E.; MONNÉ, A. (2010). *Joves i llengües d'Andorra*. Ajut a la investigació lingüística Lúcia Armengol Vila 2006. Servei de Política Lingüística. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.

el qual sembla que els alumnes de nacionalitat francesa i, en cert sentit, aquest grup nacional i lingüístic en general, tendeix a relacionar-se amb individus del propi grup ja sigui a l'escola o fora de l'escola. A aquest fet s'hi suma la seva alta concentració⁶⁰ en el sistema educatiu francès, on la llengua vehicular coincideix amb la seva llengua materna, i al prestigi social atorgat a la cultura i la llengua franceses,⁶¹ que situa aquest grup en una posició social favorable, i que en certa manera “permet” que visqui en aquest relatiu tancament intergrup. En aquest sentit es confirmaria la hipòtesi de la interrelació entre coneixements i usos lingüístics i la triple segmentació (econòmica, laboral i lingüísticocultural) que es va tractar detalladament al treball del 2010 i que s'ha mencionat en el marc teòric d'aquesta recerca.

Si ens centrem ara en la comparació d'aquests resultats amb els obtinguts el curs 2000-2001, sense oblidar les diferències metodològiques d'un estudi i l'altre que hem comentat anteriorment,⁶² podem afirmar que, en termes generals, s'ha produït una millora en el coneixement d'aquesta llengua. D'aquesta manera passem d'un 90,2% el 2000-2001 a un 95,1% actual d'alumnes que qualifiquen la seva comprensió del català amb un bé i d'un 87,4% a un 91% quan es refereixen al nivell de parla. La millora en la comprensió de la llengua oficial és present en tots els grups nacionals i lingüístics, però en especial entre els d'origen portuguès i francès. Podem pensar que aquesta millora es deu en part als anys que aquests alumnes han estat residint al Principat. Pel que fa a la parla, són de nou els alumnes portuguesos els que fan un salt qualitatiu més important, al

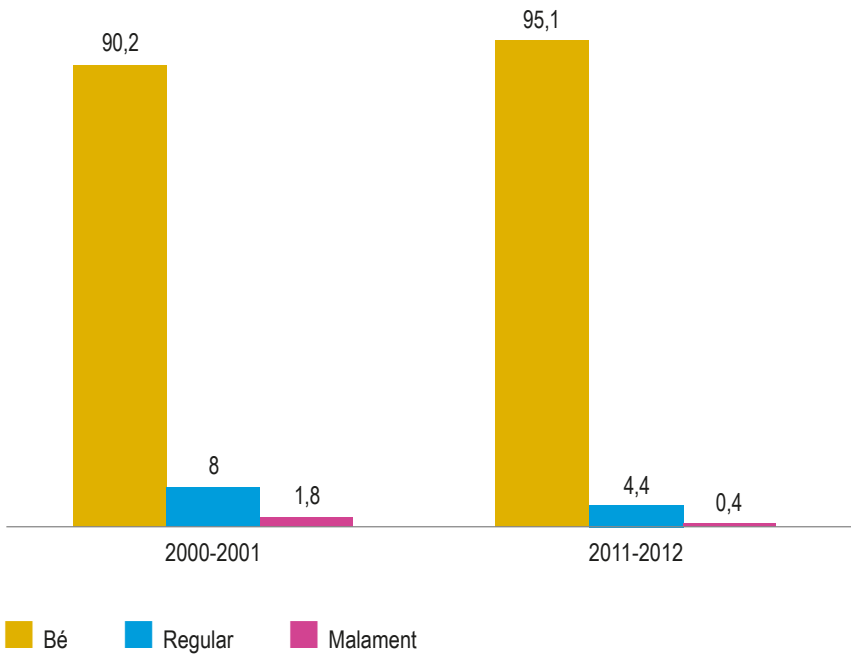
60 Un 92% dels estudiants de nacionalitat francesa estan escolaritzats en el sistema educatiu francès.

61 Per a més informació sobre aquest tema es poden consultar els resultats de l'anàlisi dels grups de discussió realitzats a *Joves i llengües d'Andorra* (2010).

62 Com hem vist, no podem fer una comparació absoluta, ja que la mostra d'una i altra recerca no està formada per alumnes del mateix grup d'edat. En l'estudi dels anys 2000-2001 els alumnes tenien edats compreses entre els 8 i els 16 anys, mentre que en l'estudi actual tenen d'11 a 18 anys. A més a més, la pregunta en aquella ocasió es plantejava amb tres possibles opcions de resposta (bé, regular i malament), sense incloure la categoria “gens”, que sí que ha estat present en aquesta recerca. Tot i així, sí que podem establir una comparació de caràcter orientatiu.

costat dels alumnes de nacionalitat andorrana, mentre que els espanyols i especialment els francesos experimenten un lleuger retrocés, sempre partint de la seva autovaloració.⁶³

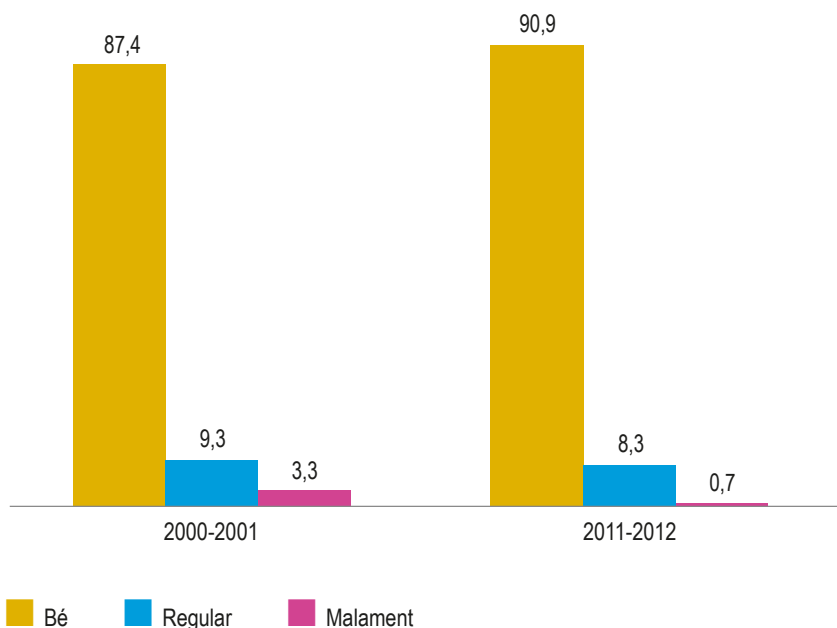
Nivell de comprensió del català els anys 2000-2001 i 2011-2012

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi fet el curs 2000-2001 i publicat el 2002 *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* i l'enquesta actual.

63 Per veure les dades en concret, es pot consultar l'apartat de coneixements de la població escolar andorrana, on es detallen tots els percentatges.

Nivell de parla del català els anys 2000-2001 i 2011-2012

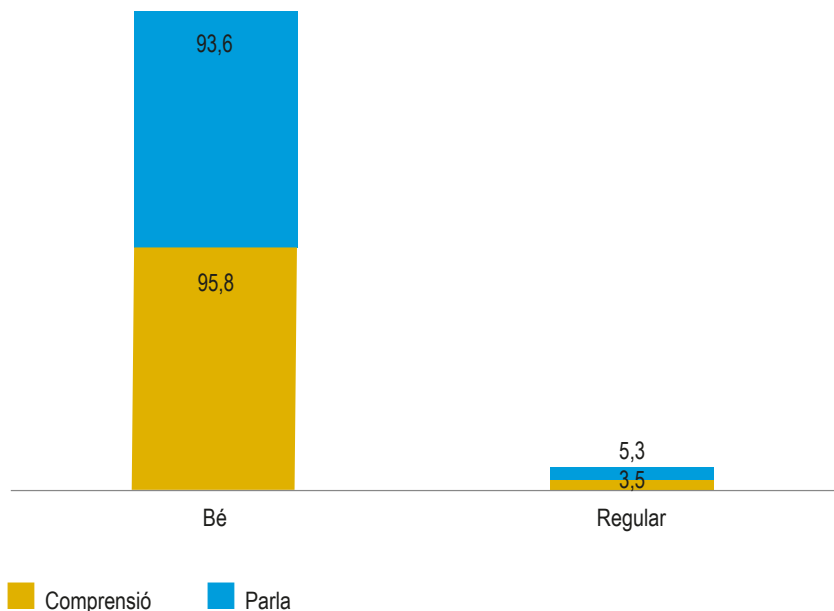

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de l'estudi fet el curs 2000-2001 i publicat el 2002 *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* i l'enquesta actual.

1.2. Sobre l'autovaloració que fan els alumnes del coneixement que tenen del castellà (comprensió i parla)

Un cop feta l'anàlisi podem confirmar que el castellà és una llengua que els alumnes consideren que entenen i parlen correctament. De fet, és la llengua que presenta un percentatge més elevat d'alumnes que han contestat que la comprenen bé (96%) i la parlen bé (94%).

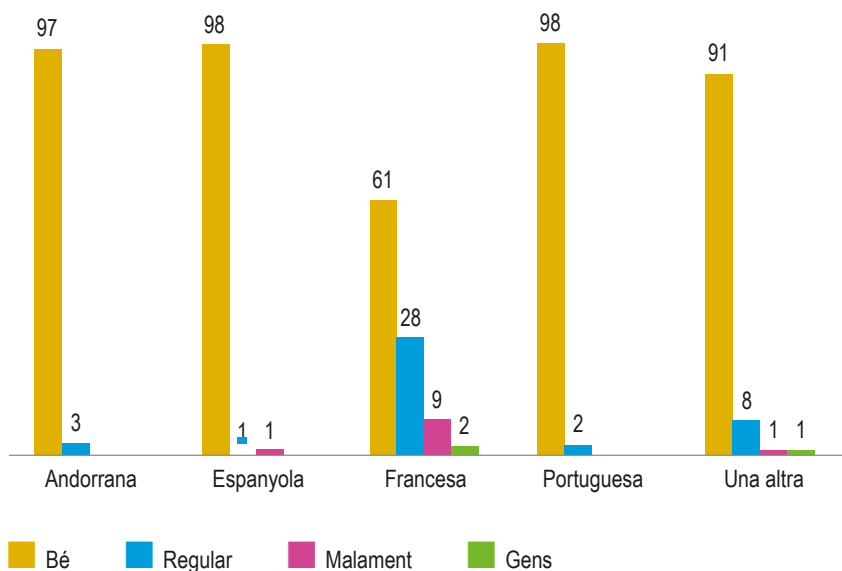
Nivell de comprensió i parla del castellà

Aquests bons resultats són presents entre els alumnes de totes les nacionalitats, i en especial entre els espanyols i els portuguesos, amb l'excepció dels d'origen francòfon. Sembla que, un cop més, entre aquests alumnes trobem una sèrie de condicionants que influeixen en més o menys mesura en el seu nivell de comprensió i parla del castellà (61% i 52% respectivament). Condicionants com l'alta concentració d'aquests alumnes als centres francesos, on la llengua vehicular és la seva pròpia llengua materna; les característiques socioeconòmiques d'aquest col·lectiu, que el situen en posicions mitjanes i altes de l'escala sociolaboral andorrana, on sovint la llengua de comunicació és també el francès (hostaleria, comerç...); el

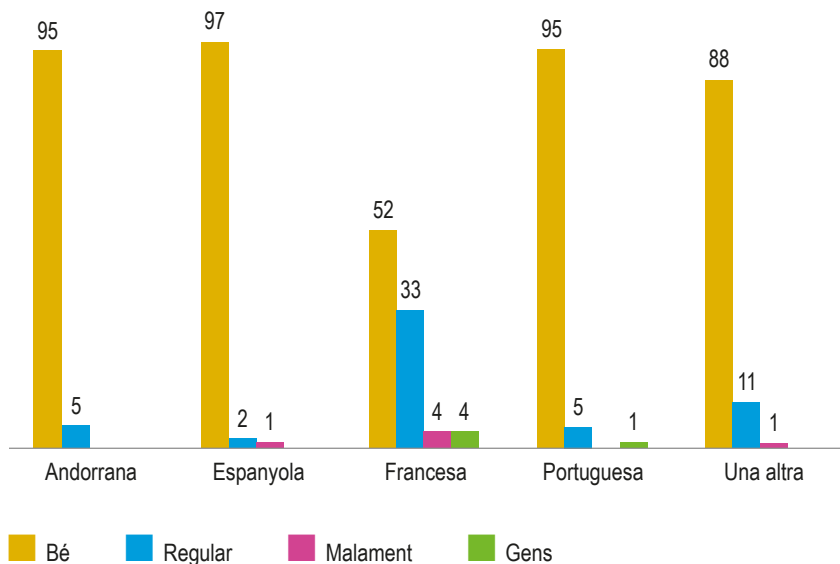
prestigi social atorgat en funció de la posició que culturalment i lingüísticament ocupa aquest col·lectiu en l'imaginari social andorrà (jerarquia de les cultures i llengües presents a Andorra)...⁶⁴

Nivell de comprensió del castellà per nacionalitat

⁶⁴ Aquest tema es va desenvolupar extensament en la recerca del 2010 i en el marc teòric d'aquest estudi. També es poden consultar els treballs de Pujades i Comas d'Argemir citats anteriorment.

Nivell de parla del castellà per nacionalitat

El fet que el castellà, tot i no ser la llengua oficial d'Andorra, sigui per poca diferència la que més s'entén i millor es parla, respon a diversos factors. El que creiem que és el més important, i que desenvoluparem més endavant, és el seu ús social. Un ús que és especialment extens en algunes posicions sociolaborals dins el mercat laboral andorrà, i que com s'afirma a l'estudi realitzat pel Servei de Política Lingüística el 2009⁶⁵ arriba a ser la llengua de relació social. Aquestes posicions, a conseqüència de la segmentació interna de la societat andorrana, són ocupades per la població no autòctona i en especial per la immigració més recent com els

65 Servei de Política Lingüística (2009). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)*.

portuguesos o els sud-americans, col·lectius que han contestat tenir un bon coneixement d'aquesta llengua.⁶⁶

Com hem vist, entre els alumnes que majoritàriament han contestat que comprenen i parlen bé el castellà es troben els que tenen el pare i/o la mare que treballen com a assalariats en empreses privades o es troben en situació d'atur, són pensionistes, jubilats o de baixa definitiva. A més a més, el castellà compta amb un sistema educatiu propi del qual és la llengua vehicular. També és factor clau, des del nostre punt de vista, el fet que la població d'Andorra, ja sigui per influència de la immigració espanyola, ja sigui per les històriques relacions politicocomercials amb l'estat veí, presenta una tendència molt clara al bilingüisme (català i castellà) o al plurilingüisme (en què una de les llengües utilitzades és el castellà). Una mostra d'aquest bilingüisme el podem trobar en la relació estadísticament proporcional entre els anys de residència al país i el nivell de parla del castellà. Segons aquesta relació, com més anys de residència millor es parla aquesta llengua, i es passa d'un 76% entre els que fa menys de 5 anys que viuen a Andorra a un 94% pels que fa més de 10 anys.

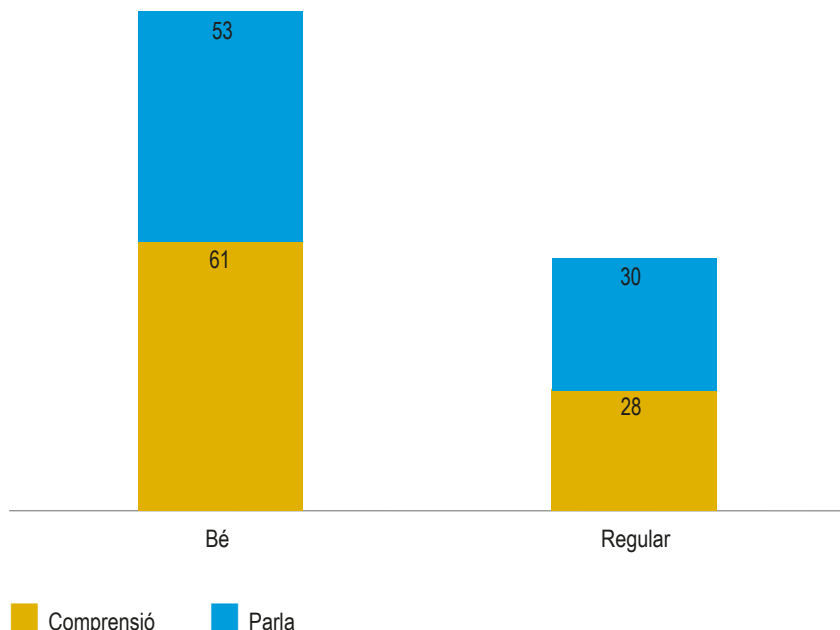
1.3. Sobre l'autovaloració que fan els alumnes del coneixement que tenen del francès (comprensió i parla)

En el cas de la llengua francesa, un 61% dels alumnes consideren que l'entenen bé i un 53% que la parlen bé.

En aquest cas, i com apuntàvem a la hipòtesi de partida, sembla que un dels factors que determinen el coneixement d'aquesta llengua és l'origen nacional de l'alumne i, consegüentment, que la seva llengua materna o la llengua sentida com a pròpia sigui el francès. D'aquesta manera veiem que són els alumnes de nacionalitat francesa els que en un percentatge més alt han contestat que entenen i parlen bé el francès (98% en ambdós casos).

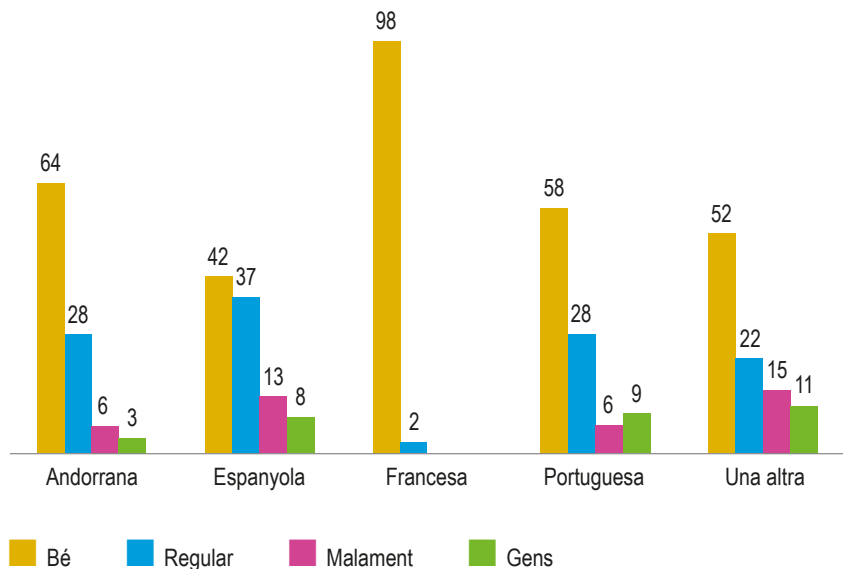
66 Així, per exemple, els alumnes de pares d'origen portuguès han contestat que comprenen i parlen el castellà bé en percentatges al voltant del 96-98%.

Nivell de comprensió i parla del francès

D'altra banda, i com ja hem constatat en el cas del català i el castellà, podem observar una relació estadísticament proporcional entre els anys de residència al Principat i el nivell de coneixement d'aquesta llengua que els alumnes consideren que tenen. En aquest sentit, dels alumnes no nascuts al Principat, són els que fa més de 10 anys que hi resideixen els que consideren que tenen un coneixement més bo del francès.

Un exemple el trobem en l'anàlisi dels grups de discussió a *Joves i llengües d'Andorra* (2010). En aquests grups vam poder detectar que els joves que mostraven un desconeixement més important d'aquesta llengua eren els que feia poc que residien al Principat i venien de països on el francès no era una llengua present ni en la societat ni en els sistemes educatius. Aquest seria el cas, per exemple, dels alumnes d'origen portuguès. Ara bé, al mateix temps, podíem constatar que quan aquests joves eren escolaritzats des de petits a Andorra, tot i haver d'aprendre diverses llengües diferents de la materna, presentaven més bons resultats en el coneixement del francès.

Nivell de comprensió del francès per nacionalitat

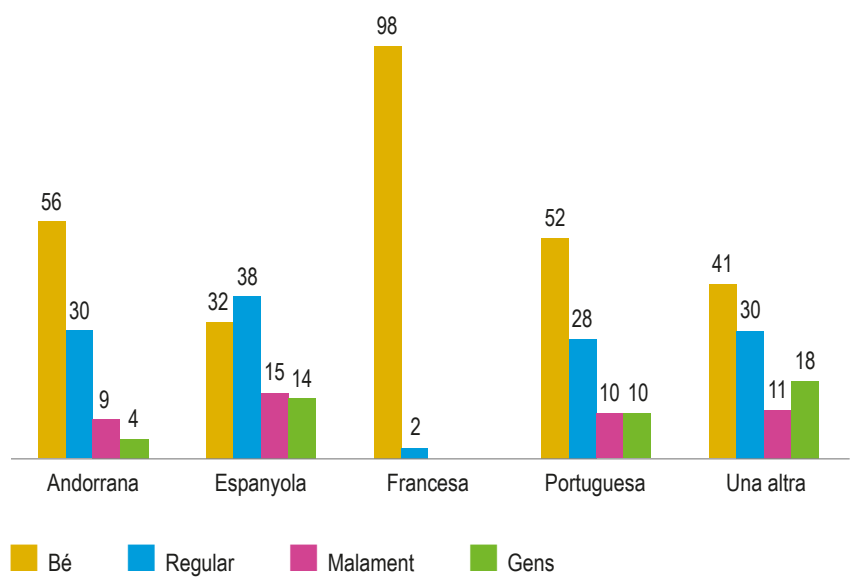
Com hem apuntat, un altre factor que pot influir de forma clara en el bon coneixement del francès per part dels alumnes és el fet que estiguin inscrits en el sistema d'ensenyament francès, on la llengua vehicular és la francesa. Sense oblidar, però, que en aquests centres hi ha una majoria d'alumnes francesos, i per tant amb un bon coneixement de la seva llengua materna, veiem que són els alumnes d'aquests centres els que afirmen que tenen un coneixement millor d'aquesta llengua.

De fet, els resultats ens mostren una tendència similar a la detectada per Política Lingüística el curs 2000-2001, on es posava de manifest que per sistemes d'ensenyament, els estudiants de les escoles espanyoles i congregacionals eren els que consideraven que tenien menys domini d'aquesta llengua. Tot i així, seria interessant poder comptabilitzar els resultats⁶⁷

⁶⁷ En la publicació de l'estudi dels anys 2000-2001 del Servei de Política Lingüística no s'especifiquen els percentatges.

per tal de veure si el nivell de francès ha millorat, encara que hi continuï havent diferències per sistemes educatius.

Nivell de parla del francès per nacionalitat

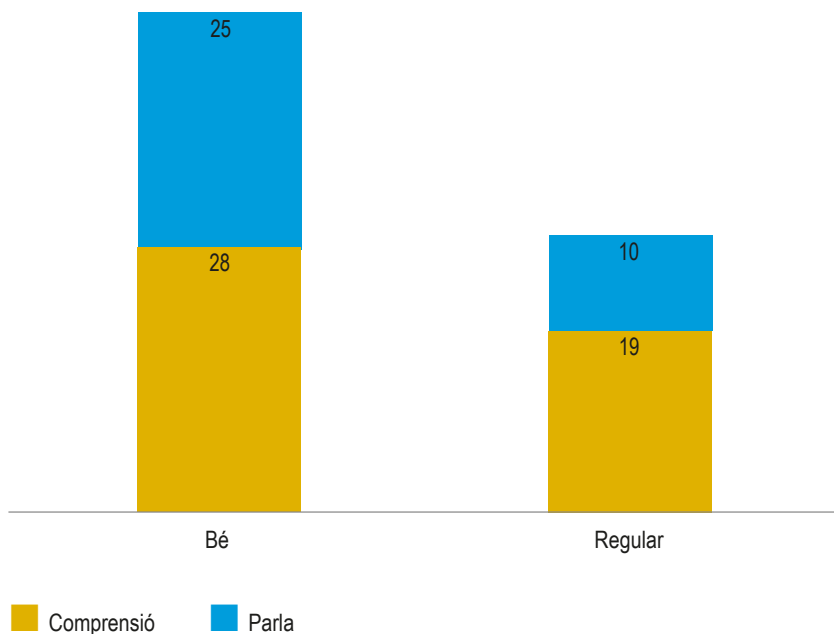
Tenint en compte els resultats obtinguts en aquest tema podem plantejar la hipòtesi que el francès, tot i ser una llengua que disposa d'un sistema educatiu propi, que prové d'un estat que tradicionalment ha mantingut importants relacions polítiques i econòmiques amb Andorra (coprincipat) i que és una llengua que té un prestigi social destacable, és una de les llengües que presenta més dificultats per als alumnes. Pensem que aquesta situació es pot donar pel fet que, més enllà d'un contacte formal a les escoles, té un ús social baix a la societat andorrana, atès que els alumnes que no la tenen com a llengua materna hi tenen poc contacte. Aquesta falta de contacte social, que no deixa de ser una font d'aprenentatge, en dificulta el coneixement. Aquesta observació coincidiria amb els resultats obtinguts a *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra*

(2009),⁶⁸ on es constatava que el francès presentava en un 80% de la població un indicador lingüístic⁶⁹ molt baix (entre 0 i 19).

1.4. Sobre l'autovaloració que fan els alumnes del coneixement que tenen del portuguès (comprensió i parla)

El portuguès és una llengua poc coneguda per la població escolar d'Andorra. Un 28% dels escolars consideren que l'entenen bé i un 25% que el parlen bé.

Nivell de comprensió i parla del portuguès

68 Servei de Política Lingüística (2009). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)*.

69 L'indicador lingüístic d'una llengua és el resultat de la suma de l'indicador de coneixement (nivell de comprensió + nivell de lectura + nivell de parla + nivell d'escriptura) i l'indicador d'ús (freqüència d'ús a casa + freqüència d'ús amb els amics + freqüència d'ús a la feina).

L'excepció la trobem entre els alumnes que tenen la nacionalitat portuguesa, i per tant el portuguès és la seva llengua materna (un 98% l'entén bé i un 96% el parla bé). També podem detectar que entre alguns alumnes de nacionalitat andorrana aquesta llengua presenta percentatges de coneixement més elevats que entre alumnes d'altres nacionalitats. Aquests resultats, que coincidirien amb l'enquesta del curs 2000-2001 de Política Lingüística, ens fan pensar que es tracta de joves que, tot i tenir la nacionalitat andorrana, són d'origen portuguès. En aquest sentit, doncs, es confirma la hipòtesi de partida, segons la qual tot i que en sectors com la construcció o sectors amb treballadors poc qualificats, com s'extreu de l'estudi del 2009,⁷⁰ el portuguès presenta un ús relativament més destacable, el coneixement d'aquesta llengua està vinculat directament a l'origen nacional i lingüístic dels alumnes.

1.5. Sobre l'autovaloració que fan els alumnes del coneixement que tenen de l'anglès (comprensió i parla)

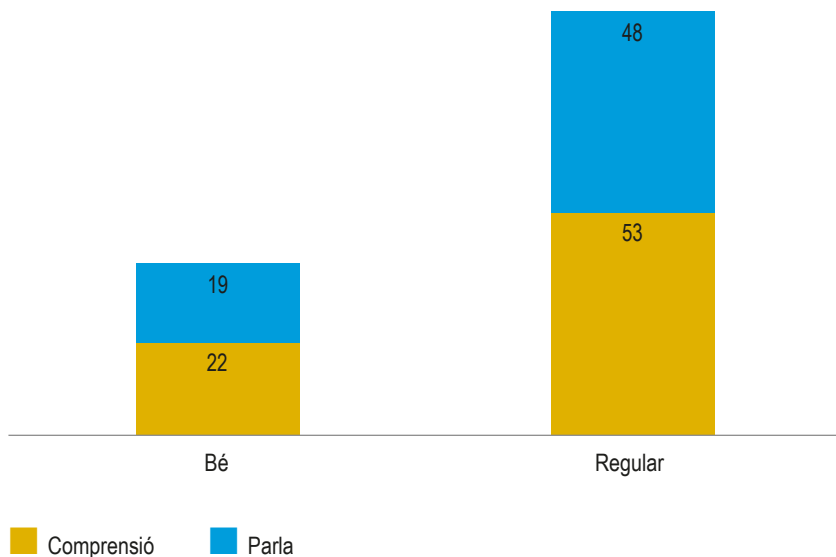
A partir dels resultats obtinguts podem confirmar la hipòtesi plantejada i alhora constatar que continua present la tendència observada el 2000-2001, segons la qual hi ha un percentatge de coneixement baix de l'anglès. Concretament trobem que un 22% dels alumnes consideren que l'entenen bé i un 19% que el parlen bé. Entre els alumnes que presenten més bon coneixement d'anglès podem destacar els que tenen una nacionalitat classificada dins del grup “d'altres nacionalitats”.⁷¹ Aquest fet ens fa pensar que aquests alumnes poden ser de nacionalitat anglesa o bé procedir de zones geogràfiques on l'anglès és una llengua més present a la societat i/o a les escoles.⁷²

70 Servei de Política Lingüística (2009). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)*. En aquest treball es detecta un indicador d'ús del portuguès elevat entre persones de nacionalitat portuguesa o amb llengua materna portuguesa i entre els treballadors que se situen en les posicions més baixes (amb menys qualificació, salari i pitjors condicions laborals) del mercat laboral andorrà, molts dels quals són immigrants d'origen portuguès.

71 Entre aquestes altres nacionalitats, trobem la italiana, l'anglesa, la filipina...

72 L'anglès, de fet, és una llengua oficial o cooficial de països com Filipines, l'Índia, Escòcia...

Nivell de comprensió i parla de l'anglès

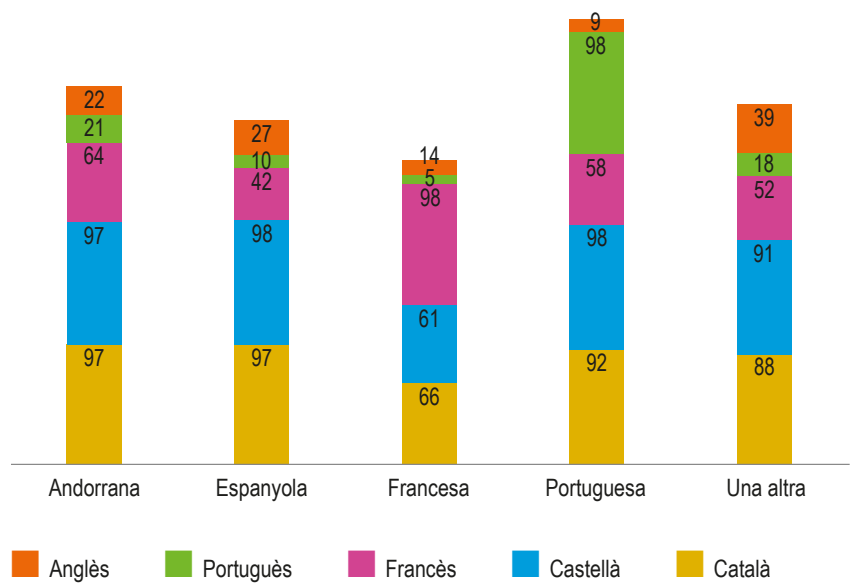
L'anàlisi dels grups de discussió en la recerca del 2010⁷³ també apunta aquesta tendència alhora que ens permet conèixer l'opinió dels joves respecte a aquest tema. En aquest sentit, detectàvem que segons els discursos dels participants als grups, la falta de domini de l'anglès per als alumnes que no el tenien com una de les llengües maternes o no l'havien estudiat fora l'àmbit escolar, era conseqüència, d'una banda, del fet que s'introduïa tard en l'ensenyament reglat, i d'altra banda, del fet que s'hi dedicaven poques hores. A més a més, podíem constatar que eren els alumnes d'origen francès i portuguès, i en especial els que havien fet una incorporació tardana a les escoles del Principat, els que manifestaven que

73 MARGARIT, E.; MONNÉ, A. (2010). *Joves i llengües d'Andorra*. Ajut a la investigació lingüística Lúcia Armengol Vila 2006. Servei de Política Lingüística. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.

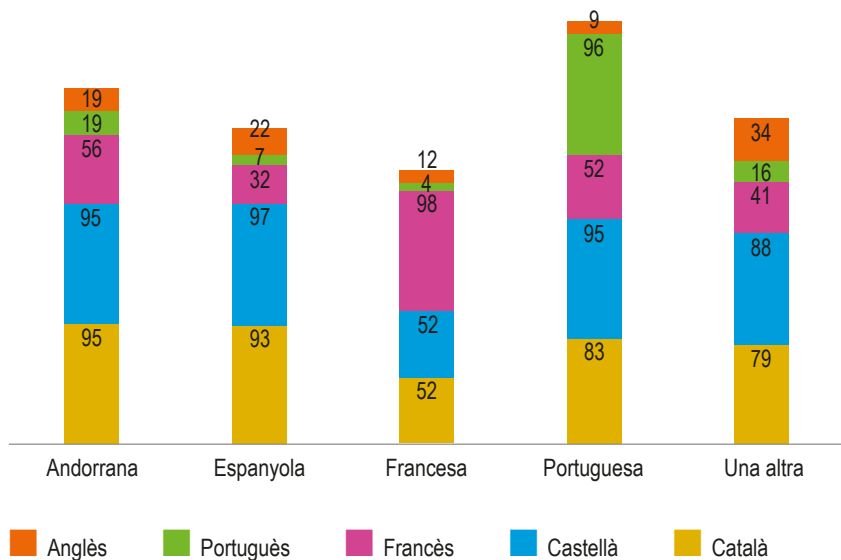
tenien més dificultats en l'aprenentatge d'aquesta llengua. Amb aquesta recerca podem veure que, efectivament, són els alumnes d'aquestes nacionalitats els que en un percentatge més baix han contestat que entenen l'anglès (10% pels de nacionalitat francesa i 14% pels portuguesos) i que el parlen bé (9 i 12% respectivament).

Alhora, hem trobat interessant poder comparar el nivell de comprensió i parla que els alumnes diuen que tenen de cada llengua. Així doncs, presentem les dades en funció de la nacionalitat de l'alumne i agafant com a valor de referència el percentatge obtingut en cada cas en l'ítem "entenc bé / parlo bé el...". De la mateixa manera, presentem una comparació dels resultats obtinguts en funció del sistema educatiu en què estan inscrits els alumnes.

Nivell de comprensió de cada llengua per nacionalitat

Nivell de parla de cada llengua per nacionalitat

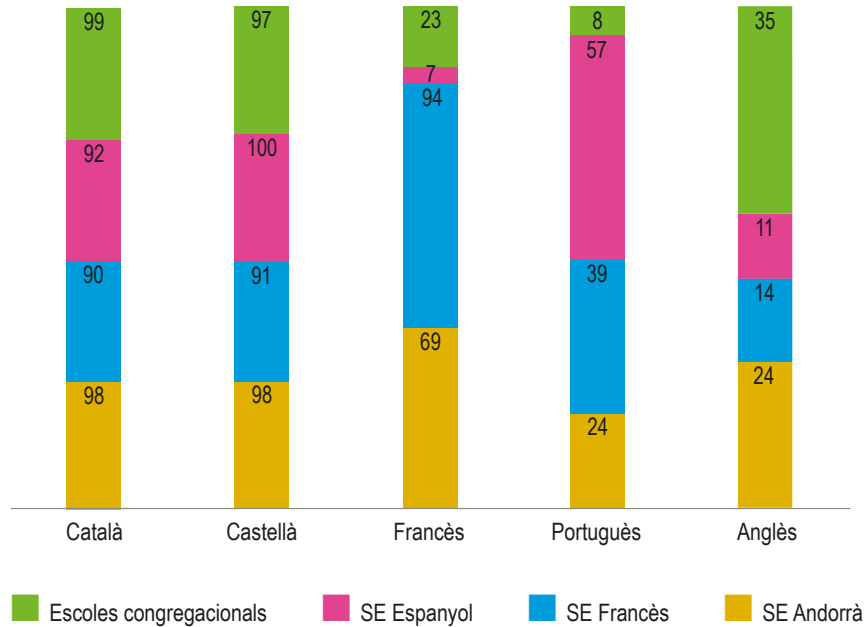

Observem que els alumnes de nacionalitat andorrana diuen que entenen i parlen bé especialment el català i el castellà amb percentatges que oscil·len entre el 95 i el 97%. La mateixa observació podem fer per als alumnes de nacionalitat espanyola, que presenten nivells elevats de comprensió i parla d'aquestes dos llengües.

En el cas dels alumnes francesos el percentatge més elevat el trobem en la comprensió i parla del francès, la seva llengua materna. Finalment, entre els alumnes portuguesos podem destacar una comprensió general elevada del portuguès, però també del català i el castellà amb percentatges que se situen entre un 83% i un 98% (vegeu el gràfic).

Finalment, podem fer una comparació entre els resultats de l'autoavaluació que han fet els alumnes sobre el coneixement de les diverses llengües en funció del centre educatiu en què estudien. Entre els alumnes que presenten un domini més gran del català podem destacar els del sistema educatiu andorrà i els de les escoles congregacionals.

Nivell de comprensió de cada llengua per sistema educatiu

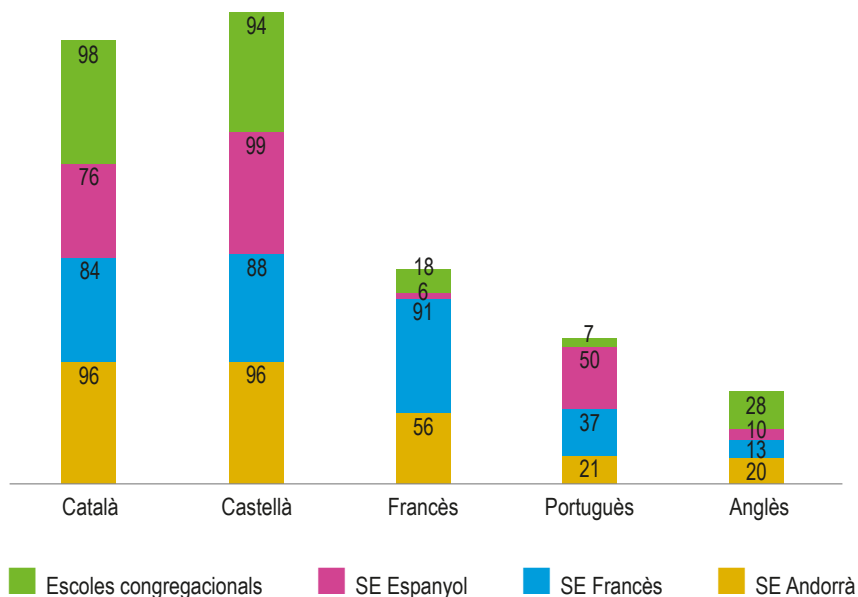

1.6. Sobre el coneixement d'altres llengües segons els alumnes

Un 24% dels enquestats afirma que entén altres llengües i un 14% que parla altres llengües. En els dos casos es tracta principalment d'alumnes del grup d'altres nacionalitats, i que per tant provenen d'altres països. Les llengües més compreses i/o parlades són l'italià, el gallec i l'alemany.

A partir dels resultats obtinguts en les preguntes relacionades amb l'autovaloració del coneixement global de les diverses llengües presents al Principat, pensem que fora de l'àmbit familiar, quan els joves mantenen actituds monolingües, són producte d'un hàbit social adquirit, i no per la falta de coneixement d'altres llengües diferents de la materna.

Nivell de parla de cada llengua per sistema educatiu

1.7. Sobre la percepció del coneixement del català dels companys de classe o amics d'altres escoles

A partir de l'anàlisi dels resultats obtenim que un 56% dels alumnes considera que hi ha companys de classe o d'altres escoles que parlen millor que ells el català. Aquests alumnes atribueixen aquesta diferència en el domini de la llengua oficial d'Andorra principalment al fet que no tots tenen el català com a llengua materna (53%) i al fet que els alumnes amb més domini del català segueixin els estudis en escoles on la llengua vehicular és aquesta (20%). El fet que, dels alumnes que consideren que altres estudiants tenen un coneixement millor del català, un 88% són de nacionalitat francesa, un 83% de portuguesa i un 72% del grup d'altres nacionalitats, ens confirma la validesa del motiu exposat.

En la mateixa direcció veiem que, dels alumnes que consideren un factor clau per al coneixement o el domini del català el fet que sigui la llengua

més utilitzada en el seu centre, trobem que un 25% són alumnes inscrits en el sistema educatiu francès. En aquest sentit, doncs, podem donar per vàlida la hipòtesi plantejada.

Com a apunt final a aquest primer apartat voldríem destacar els que considerem punts clau. Com hem vist en el marc teòric en l'anàlisi del comportament lingüístic d'un col·lectiu, dels seus coneixements i usos..., és absolutament essencial adoptar una perspectiva transversal en la qual es tinguin en compte tant la dimensió social com psicològica de tots els fenòmens que s'interrelacionen amb l'aprenentatge, l'ús, la valoració... d'una llengua. A més, cal partir de la idea que cada llengua, així com cada grup lingüístic, té unes determinades condicions socials, històriques, polítiques, econòmiques..., que els fan únics i que s'han de tenir en compte per poder fer-ne una anàlisi que s'ajusti a la realitat. És en aquest sentit que afirmem que en l'aprenentatge i en l'ús de les llengües que hem analitzat hi intervenen multitud de factors específics del context i del temps. És més, creiem que cal evitar una anàlisi des d'una perspectiva generalista per a totes les llengües i tampoc podem centrar o focalitzar l'atenció en la simple descripció dels percentatges.

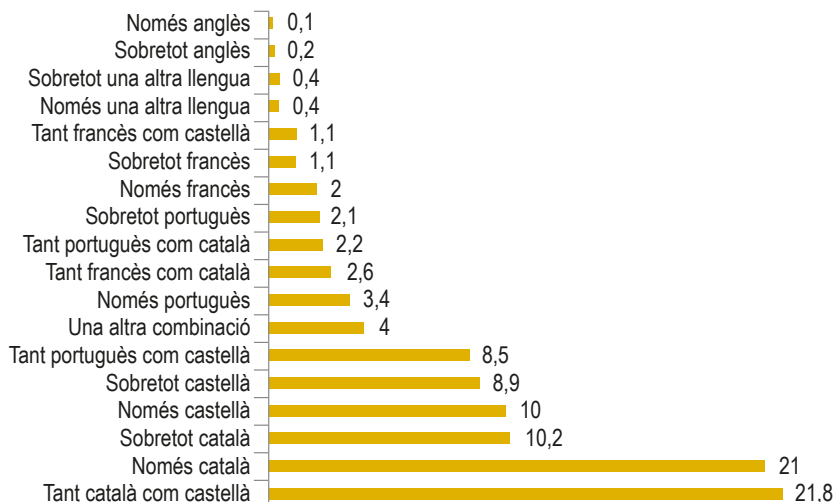
Tenint en compte aquest seguit de consideracions, creiem que es podrà entendre que en l'aprenentatge i el domini de les diverses llengües presents a Andorra hi conflueixen en menor o major intensitat, depenent de la llengua que analitzem, tant factors individuals com l'origen lingüísticonacional de l'alumne o els anys de residència en aquest context multilingüístic propi d'Andorra; factors institucionals i educatius com la presència de tres sistemes educatius amb llengües vehiculars diferents o el mateix currículum, que marca com i quan s'ha de produir l'aprenentatge d'una llengua, i finalment, factors socials de gran transcendència com la triple segmentació interna de la societat andorrana (sociolaboral, juridicopolítica, cultural i lingüística) que jerarquitzava piramidalment la població, i que té com a una de les conseqüències principals una valoració social desigual i un ús diferencial de cada llengua. És en aquest sentit que no podem valorar l'aprenentatge i l'ús de cada llengua en funció d'un sol factor, sinó de la suma de multitud de factors que es retroalimenten.

2. Repertori i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra

2.1. La llengua o les llengües d'ús habitual i el paper del català en aquest context de quotidianitat

Un cop analitzades les respostes obtingudes de la pregunta de quina és la llengua o les llengües d'ús habitual dels alumnes, veiem que la majoritària és el català (58%), ja sigui com a única llengua (“només català” 21%), com a principal (“sobretot català” 10,2%) o combinada amb d'altres com el castellà. De fet aquesta última opció bilingüe en català i castellà és la que ha escollit un percentatge més alt d'alumnes (22%).

Llengües d'ús habitual

Així doncs, podem confirmar la hipòtesi plantejada segons la qual entre la població escolar hi ha un predomini d'una **actitud bilingüe** d'ús de la llengua materna d'origen més el català o el castellà. Hem de remarcar, però, que les altres combinacions lingüístiques amb català o castellà són significativament inferiors (portuguès i castellà un 8,5%, francès i català un 3%...). Així doncs, entre la població escolar domina un bilingüisme en català i castellà seguit d'un monolingüisme en català. Aquest monolingüisme és protagonitzat principalment pels alumnes de nacionalitat andorrana (25%), els nascuts al Principat (24%) i els que fa més de 10 anys que hi viuen (19%). Pel que fa a l'opció bilingüe, en podem destacar l'ús entre els alumnes de nacionalitat espanyola (33%) i andorrana (25%).

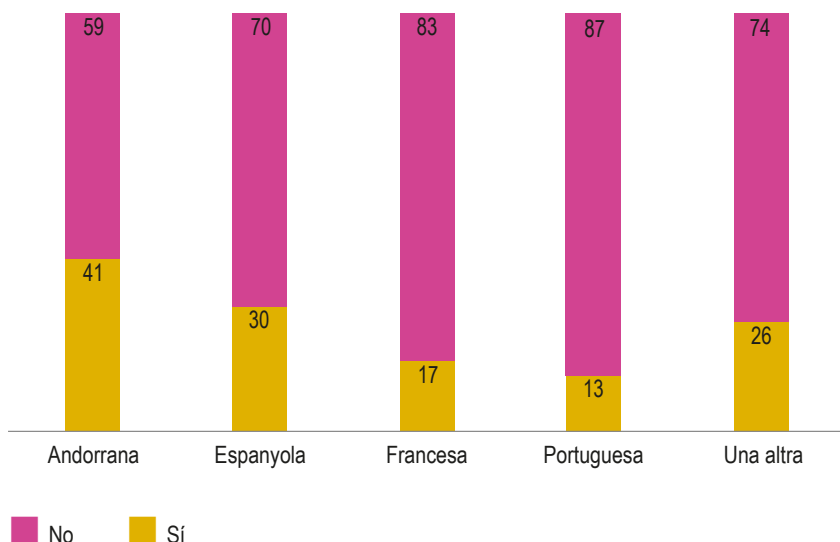
Aquest bilingüisme entre la població escolar d'Andorra hem de pensar que no ve donat per un sol motiu, sinó que és el producte de diversos factors socials com ara l'ús social diferenciat de cada llengua;⁷⁴ la important presència d'una població que és castellanoparlant d'origen o d'adopció; l'existència de diversos sistemes educatius on la llengua vehicular varia; la influència de les relacions amb l'Estat espanyol i la immigració que en prové, que en el cas de Catalunya ja és bilingüe; el fet que hi hagi famílies formades per membres d'origen lingüístic o nacional diferent... Un cop més, doncs, cal entendre i analitzar l'escenari lingüístic d'Andorra des d'una perspectiva transversal i multifactorial.

Com hem vist en l'apartat anterior, un 95% dels alumnes ha afirmat que entén bé el català i un 91% que el parla bé. Aquest bon coneixement del català segons l'autovaloració dels alumnes no equival a un ús sistemàtic d'aquesta llengua, ja que un 64% dels alumnes manifesta que, tot i conèixer la llengua oficial del país, no l'utilitza sempre que parla. Entre aquests alumnes destaquen els de nacionalitats portuguesa i francesa (amb un 87 i un 83% respectivament) i els que no han nascut al Principat (74%). Aquest resultat confirma el discurs detectat en plantejar la mateixa pregunta en la recerca qualitativa de *Joves i llengües d'Andorra (2010)*. Cal veure, però, a què es deu aquest fet. Un 34% dels alumnes diu que

74 Com hem comentat anteriorment, a conseqüència de la jerarquització del mercat laboral trobem tant sectors on el castellà actua com a llengua vehicular com d'altres on la llengua predominant és el català.

no fa servir sempre el català perquè no és la seva llengua familiar; un 30% explica la seva resposta a partir d'un canvi de registre lingüístic en funció de la persona amb qui parla i un 20% en funció del context en què es troba (20%).⁷⁵

Ús exclusiu del català per nacionalitat

Nota: El “no” representa el percentatge d'alumnes que han contestat que, tot i conèixer el català, no l'utilitzen sempre que parlen. En sentit contrari, el “sí” recull el percentatge d'alumnes que diuen que fan servir sempre el català.

⁷⁵ Hem apuntat les respostes que han obtingut un percentatge més elevat. Els percentatges sumen més de 100, ja que la pregunta permetia escollir més d'una opció de resposta (multiresposta).

A partir de les respostes donades podem extreure diverses conclusions. D'una banda, es constata l'heterogeneïtat d'origen nacional i lingüístic de la població escolar d'Andorra⁷⁶ i, per tant, la convivència de llengües maternes diferents dins i fora de l'aula. D'altra banda, trobem de nou una manifestació de la capacitat de canviar de llengua per adaptar-se a l'interlocutor, i per tant del bilingüisme o el plurilingüisme actiu entre els escolars. Finalment, podem veure que aquests joves tenen clara la radiografia de l'escenari lingüístic d'Andorra. Un escenari que, com ja hem comentat, es caracteritza per la presència de diverses llengües, algunes de les quals amb força parlants, on cada llengua sembla que té un paper social i funcional diferenciat. El coneixement d'aquesta funció social permet als alumnes canviar de llengua, per exemple, segons la situació –en el context escolar, a l'hora de parlar amb institucions administratives, als comerços...

Pel que fa als alumnes que afirmen que sempre parlen en català, un 39% ho argumenta a partir de la funcionalitat o el caràcter pràctic que té parlar el català i així comunicar-se amb més gent, i un 32%⁷⁷ (probablement, d'origen no catalanoparlant) apel·la als beneficis que comporta saber més d'una llengua per al seu futur laboral.

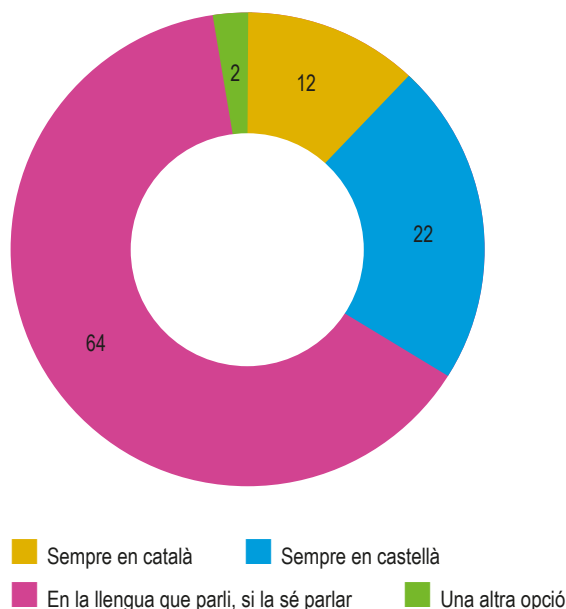
2.2. El plurilingüisme vist pels alumnes

Com ja hem començat a apuntar en l'apartat anterior, entre la població escolar hi ha una percepció generalitzada del caràcter funcional i instrumental del bilingüisme i el plurilingüisme presents a la societat andorrana. Fenòmens que, a més a més, són viscuts de forma natural com a mínim per una part important dels joves. Com a mostra d'aquesta naturalització de l'ús de diverses llengües tenim, a part dels elements comentats més amunt, el fet que un 64% dels alumnes fan servir la llengua que parli l'interlocutor sempre que la coneixen, si aquest interlocutor no parla el català. És a dir, fan una adaptació del seu codi lingüístic en funció del context, però també de l'interlocutor.

76 Com hem vist, un 75% dels alumnes enquestats són andorrans, però cal tenir en compte que part d'aquests andorrans són fills d'immigrants (un 15% són espanyols, un 14% portuguesos, un 4% francesos...).

77 Com en casos anteriors, destaquem les respostes que han obtingut més percentatges. Aquests percentatges, però, sumen més de 100, ja que es tracta de preguntes de resposta múltiple.

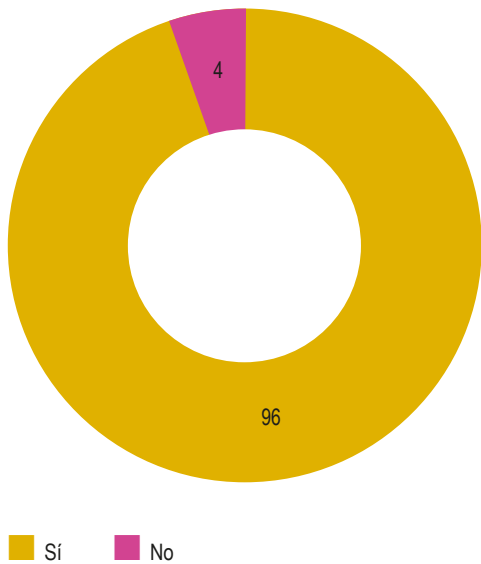
Llengua en què et dirigeixes a una persona que no parla català

Paral·lelament, la gran majoria dels enquestats (96%) considera que és beneficiós tenir la possibilitat d'utilitzar diverses llengües.

Aquest resultat coincidiria amb el discurs dominant detectat en fer aquesta pregunta als joves que van participar als grups de discussió del 2010. Ara bé, aquell estudi ens permet matisar aquests resultats, ja que també es detectava que als joves immigrants que no havien seguit tota l'escolarització a Andorra, i que per tant, en arribar al Principat havien d'aprendre llengües noves per a ells, aquest multilingüisme predominant en la societat andorrana els representava una dificultat. Al mateix temps, però, veiem que quan aquests joves, i especialment els d'origen portuguès, residien a Andorra des de petits, acabaven sent un dels col·lectius més multilingües, ja que a part de la seva llengua materna, aprenien i parlaven amb més o menys desimboltura, depenent del cas, el català, el castellà i el francès.

Consideres beneficis utilitzar diverses llengües?

Tornant a la lectura positiva del multilingüisme que fan els escolars, constatem que un 45% ho argumenta a partir dels beneficis que pot comportar parlar més d'una llengua per al seu futur laboral; un 36% ho veu com una possibilitat de comunicar-se amb més gent i un 17% considera que saber parlar més d'una llengua implica tenir més cultura i coneixements.

2.3. El repertori lingüístic dels alumnes dins l'àmbit familiar

a. Llengua més utilitzada per parlar amb els pares:

En la comunicació amb els progenitors la llengua més utilitzada és el català amb un percentatge mitjà⁷⁸ del 48,5%. D'aquest percentatge en destaca

⁷⁸ Aquest percentatge és la mitjana dels percentatges obtinguts en els casos de la mare i del pare.

un ús monolingüe (33,5%). En segon lloc trobaríem el castellà (43%), que principalment també és emprat de forma exclusiva (23%), i el portuguès, amb un 22,5 % d'ús total i un 14% d'ús exclusiu o monolingüe.

Si comparem els resultats obtinguts en aquesta recerca amb els del curs 2000-2001, tenint en compte el valor exclusivament orientatiu⁷⁹ per les diferències metodològiques, observem:

a. Alumnes de nacionalitat andorrana: entre aquests alumnes en la comunicació amb els pares augmenta l'ús del català, el castellà, el francès i el portuguès. Tot i que hi continua havent un predomini d'un ús monolingüe d'aquestes llengües, es detecta un augment dels registres bilingües o plurilingües. Podem pensar que en aquestes dades es reflecteix l'adopció de la nacionalitat andorrana per part d'alumnes d'origen familiar no andorrà, que sol ser portuguès i francès principalment. Són andorrans, però mantenen la seva llengua materna, combinant-la com hem vist amb el català i/o el castellà. D'altra banda, també podem pensar que entre aquests alumnes l'escolarització al Principat fa que augmenti l'ús de llengües diferents de la llengua materna en aquests contextos familiars.

b. Alumnes de nacionalitat espanyola: entre aquests alumnes la llengua més emprada és el castellà de forma monolingüe, però observem un augment del català especialment. Intuïm una tendència creixent del bilingüisme o el plurilingüisme.

c. Alumnes de nacionalitat francesa: la llengua habitual d'aquests alumnes en el context familiar continua sent el francès. Ara bé, s'observa una tendència a la disminució de l'ús monolingüe a favor de la incorporació o a l'augment d'ús d'altres llengües que no apareixien el 2000-2001. Entre aquestes llengües podem destacar el català i el castellà.

d. Alumnes de nacionalitat portuguesa: el portuguès continua sent la llengua predominant en l'àmbit familiar d'aquests alumnes, però s'observa una certa diversificació lingüística amb l'augment d'ús del castellà i la incorporació del català i el francès, llengües que són emprades principalment en combinació amb el portuguès.

⁷⁹ De nou, hem de prendre aquesta comparació com a orientativa, ja que en una i altra recerca hi ha diferències metodològiques. El 2002 aquesta pregunta es plantejava com a pregunta de resposta única, mentre que ara s'ha optat per preguntes de resposta múltiple.

e. Alumnes del grup “d’altres nacionalitats”: en l'àmbit familiar d'aquests alumnes s'observa una diversificació lingüística a partir de l'augment d'ús del castellà i la incorporació d'altres llengües com el català o el francès.

Així doncs, i tenint en compte els resultats, podem confirmar la hipòtesi que en l'àmbit familiar, i en concret en la comunicació amb els progenitors, predomina un ús monolingüe de les llengües maternes. Ara bé, observem una certa tendència a l'aparició de registres bilingües. Aquest fet podria explicar-se per la influència de l'aprenentatge dels fills en especial, però també dels pares, d'altres llengües d'ús a la societat andorrana que van incorporant en la seva intercomunicació.

b. Llengua més utilitzada per parlar amb els germans:

En aquest tipus de comunicació veiem que la llengua més utilitzada, amb independència de si se'n fa un ús monolingüe o combinat, és el català amb un percentatge del 64%. Seguidament trobem el castellà amb un 48%.

Ara bé, d'aquest 64% d'alumnes que fa servir el català per parlar amb els seus germans, un 37% ho fa de forma monolingüe; un 11% conjuntament amb el castellà, i un altre 11% utilitza el català, el castellà i una tercera llengua.

Tenint en compte aquests resultats podem dir que en la comunicació amb els germans predomina l'ús monolingüe del català en primer lloc i del castellà en segon lloc. Ara bé, si comparem aquests resultats amb els obtinguts en la comunicació amb els progenitors, intuïm una tendència a l'augment en la utilització de registres bilingües o plurilingües entre germans. En aquest sentit, veiem que un 11% ha contestat que hi parla en català i en castellà, per un 8% que trobàvem en el cas dels pares; i un altre 11% en català, en castellà i en una tercera llengua, mentre que en el cas dels pares no passava del 5%. Podem atribuir aquest canvi al fet que aquests joves, escolaritzats en centres educatius on s'imparteixen el català, el castellà i el francès principalment, interioritzen cada vegada més aquestes llengües, en el cas que no siguin les maternes, i acaben utilitzant-les amb els seus germans, que també han estat escolaritzats a Andorra. Conseqüentment, podem pensar que en l'àmbit familiar d'aquests

alumnes, especialment en els d'origen espanyol (no català), els d'origen portuguès i els del grup d'altres nacionalitats, el repertori lingüístic s'amplia i hi podem trobar un predomini de la llengua materna, però també la introducció d'altres llengües de comunicació no pròpies com el català i el castellà.

c. Llengua més utilitzada per parlar amb els avis:⁸⁰

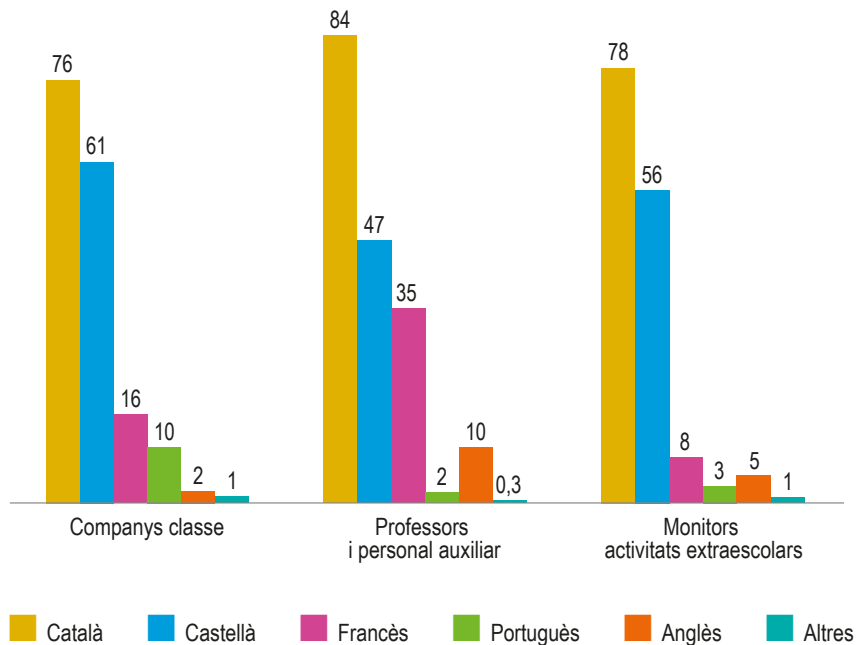
La llengua més utilitzada pels alumnes a l'hora de comunicar-se amb els seus padrins és el català. Concretament, amb els avis paterns trobem un percentatge mitjà del 65% i pels avis materns d'un 61%. La llengua oficial és emprada majoritàriament de forma monolingüe.

2.4. El repertori lingüístic dels alumnes a l'escola

En l'àmbit escolar hem analitzat les llengües utilitzades principalment pels alumnes en la comunicació amb els companys, els professors i el personal auxiliar del centre (vigilants, monitors de menjador...), i amb els monitors d'activitats extraescolars. En tots aquests contextos **la llengua més parlada és el català**, ja sigui de forma exclusiva o conjuntament amb d'altres llengües.

80 Aquesta pregunta només s'ha plantejat als alumnes que tenen avis vivint al Principat.

Usos lingüístics per àmbits del context escolar

Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta.

El percentatge d'ús del català és més alt quan es comuniquen amb els professors, amb un 84%; en segon lloc trobem la comunicació amb els monitors d'activitats extraescolars (78%), i a continuació la comunicació amb els companys, amb un percentatge del 76%.

Més detalladament podem dir:

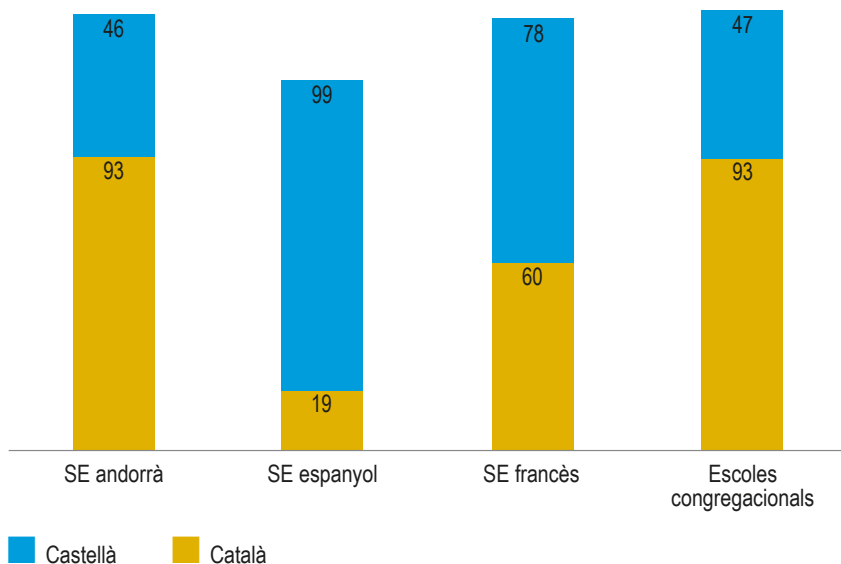
a. Comunicació amb companys de classe o d'escola:

De les diverses combinacions lingüístiques que podem trobar en aquest tipus de comunicació, un 34% són només en català i un 25% en català i castellà. Si comparem aquests resultats amb els del 2000-2001 observem una tendència cap a l'**augment del bilingüisme**. Aquesta tendència, que és present en totes les nacionalitats, pren especial importància entre els alumnes de nacionalitat portuguesa i francesa. A tall d'exemple podem dir que el 2000-2001, a l'hora de parlar amb els companys de classe, un

90% dels alumnes de nacionalitat portuguesa utilitzava només el portuguès, mentre que actualment el percentatge és del 31%. De la mateixa manera, el 2000-2001 un 80% dels francesos utilitzava només el francès, i actualment ho fa un 23%.

Per centres educatius veiem que els que més utilitzen el català per parlar amb els companys de classe són els alumnes del sistema andorrà i els de les escoles congregacionals, independentment de si el parlen de manera monolingüe o combinat amb altres llengües (93% en ambdós casos). Aquest fet pensem que es pot explicar en funció de la llengua vehicular principal de l'escola. En aquests centres s'utilitza el català com a llengua vehicular, i és possible que els alumnes, a l'hora de parlar entre ells, utilitzin la mateixa llengua que en la resta de converses de l'àmbit escolar.

Ús del català i el castellà amb els companys d'escola per sistema educatiu

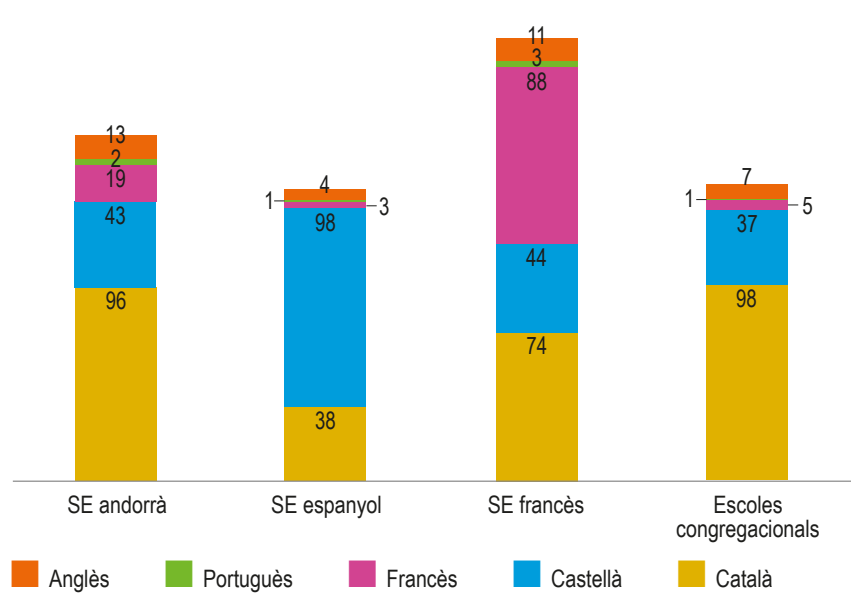
Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta. En aquest cas ressaltem els percentatges obtinguts en la resposta "català" i en la resposta "castellà".

b. Comunicació amb els professors i el personal auxiliar de l'escola:

Un 84% dels alumnes enquestats ha afirmat que parla en català amb els professors i el personal auxiliar de l'escola. Concretament un 37% hi parla “només” en català, un 19% en català i en castellà i un altre 19% afirma que hi parla en català, en castellà i en una tercera llengua.

Per sistemes educatius veiem que el català, amb independència de si és usat de forma exclusiva o combinada, presenta el percentatge més alt entre els alumnes de les escoles congregacionals (98%) i els del sistema andorrà (96%). Paral·lelament, a les escoles espanyoles trobem que el castellà, sol o combinat, és la llengua més emprada en aquest tipus de comunicacions amb un 98%. Finalment, el francès és el més usat en les escoles franceses amb un percentatge del 88%, tot i que el català hi presenta un percentatge destacable del 74%.

Usos lingüístics amb els professors i el personal auxiliar de l'escola per sistema educatiu

Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta.

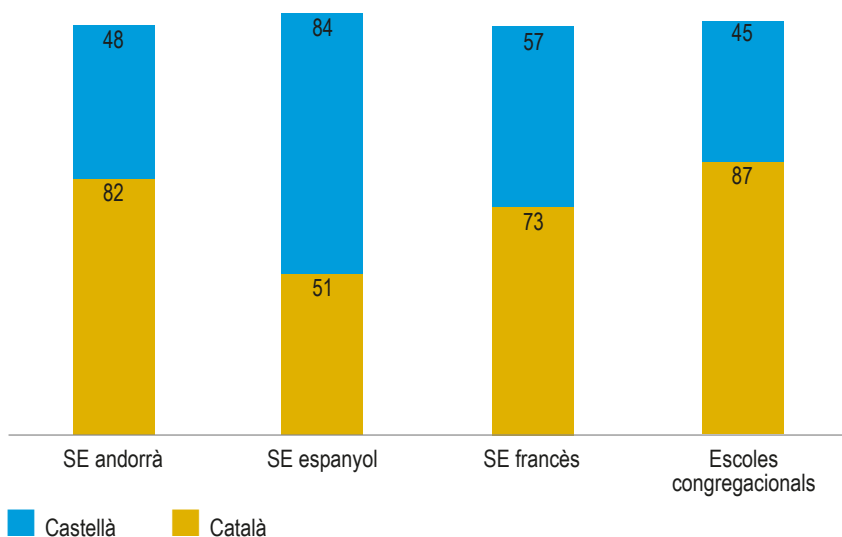
Aquests percentatges mostren l'ús de la llengua vehicular en cada un dels sistemes educatius: el català, a l'andorrà i les escoles congregacionals; el castellà, al sistema espanyol, i el francès, a les escoles franceses.

c. Comunicació amb els monitors d'activitats extraescolars:

De nou és el català la llengua més utilitzada a l'hora de parlar amb els monitors d'activitats extraescolars amb un percentatge del 76%. Un 40% dels alumnes l'utilitza de forma exclusiva mentre que un 28% ho fa conjuntament amb el castellà.

Per sistemes educatius, veiem que és el català, amb independència de si s'utilitza amb exclusivitat o en combinació, l'idioma més emprat amb un 87% als centres congregacionals, un 82% a les escoles andorranes i un 73% a les franceses. A les escoles espanyoles el castellà és la llengua més utilitzada pels alumnes en aquest context concret, amb un 84% respecte a un 51% del català.

Ús del català i el castellà amb els monitors d'activitats extraescolars per sistema educatiu

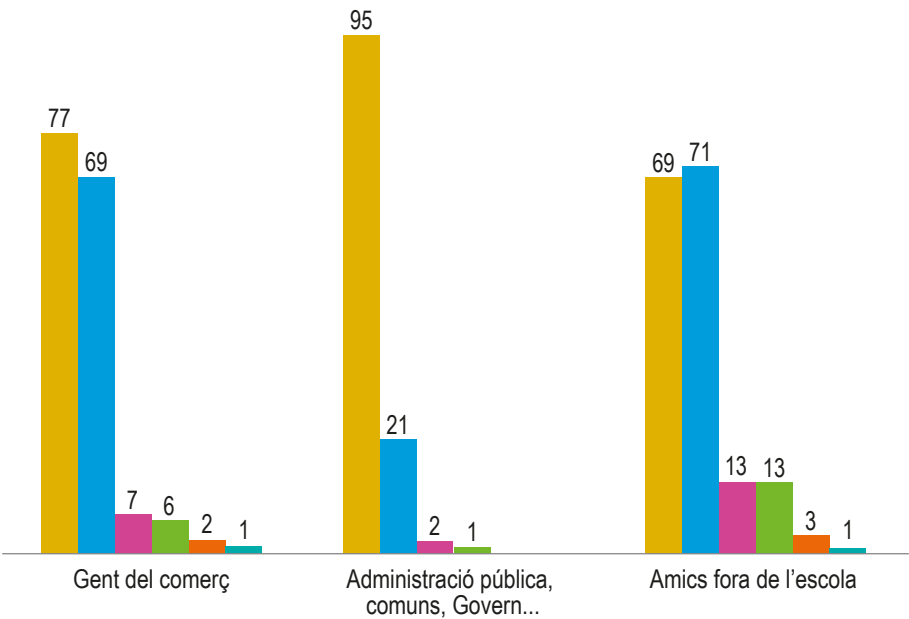
Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta. En aquest cas només hem agafat les respostes obtingudes en les opcions del català i del castellà.

Observant aquestes dades, en conjunt podem confirmar la hipòtesi que el català és la llengua predominant en el context escolar, ja sigui utilitzat de forma monolingüe o al costat d'altres llengües. Aquest fet es pot explicar pel currículum que s'aplica als centres respecte a l'ús del català, llengua vehicular en alguns centres i d'ús prioritari en d'altres.

2.5. El repertori lingüístic dels alumnes en diversos contextos quotidians

En aquest cas hem analitzat el repertori lingüístic dels joves en contextos comercials, en l'àmbit de l'Administració pública, comuns...; i a l'hora de parlar en contextos col·loquials com amb els amics fora de l'àmbit escolar.

Usos lingüístics per àmbits de la societat

Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta.

a. Llengua d'ús més habitual amb la gent del comerç:

En aquest tipus de comunicacions habituals la llengua més utilitzada és de nou el català amb un percentatge d'ús total del 77%. Ara bé, es fa servir en combinació amb el castellà (37%) i de forma exclusiva en un 30%. El castellà seria la segona llengua més habitual en aquests contextos amb un percentatge d'ús total del 67%, del qual un 20% seria de forma monolingüe.

Respecte a les dades del curs 2000-2001, i tenint en compte les diferències metodològiques,⁸¹ observem un increment del bilingüisme en català i castellà, que passa d'un 6% a un 37%; un descens de la utilització monolingüe del català (d'un 44% a un 30%), i finalment un descens també en l'ús monolingüe del castellà, que passa d'un 44% al 20% actual.

Així doncs, podem afirmar que el català és la llengua més utilitzada per parlar amb la gent del comerç, però especialment s'utilitza combinat amb altres llengües.

b. Llengua d'ús més habitual amb els amics fora de l'escola:

A diferència de la comunicació amb companys de classe, a l'hora de parlar amb els amics fora de l'escola un 71% dels alumnes utilitza el castellà i un 69% el català. Ambdós llengües, però, es combinen en un percentatge del 28%, mentre que el monolingüisme en castellà obté un percentatge del 22% i en català del 25%.

En comparació amb les dades del curs 2000-2001⁸² podem veure que els alumnes, per parlar amb els amics fora de l'àmbit escolar, fan un ús menys monolingüe de la seva llengua materna, ja sigui el francès, el castellà, el català o el portuguès, per passar a ser més bilingües, especialment en català i castellà, o plurilingües.

81 En la publicació de l'estudi de Política Lingüística del 2000-2001 no es mostren els resultats obtinguts en llengües diferents del català i el castellà. En aquest sentit, no podem saber amb exactitud quins percentatges obtenen les diverses combinacions lingüístiques ni si en les respostes dels alumnes apareixien altres llengües.

82 També hi hem de tenir presents les diferències metodològiques, ja que en aquesta recerca la pregunta és de resposta múltiple, mentre que el 2000-2001 es va fer amb preguntes de resposta única.

Aquestes dades ens fan pensar que més enllà de l'escola, on hem vist que hi ha una concentració desigual de nacionalitats, els joves fora de l'àmbit escolar tendeixen a crear grups més heterogenis pel que fa a l'origen nacional i lingüístic. Al nostre parer aquest fet s'ha de llegir com a positiu ja que mostra una convivència entre col·lectius que sovint, en altres edats, apareixen més separats, cosa que dificulta la bona convivència i fomenta l'aparició de prejudicis i de barreres lingüísticonacionals. En aquest sentit, pensem que seria interessant poder fer una recerca per analitzar aquesta possible convivència més forta fora de l'àmbit escolar, i valorar les conseqüències socials, i especialment lingüístiques, que comporta una relació més heterogènia entre els joves.

c. Llengua d'ús més habitual en les comunicacions amb representants de l'Administració pública (comuns, Govern...):

En aquests contextos institucionals un 95% dels alumnes utilitza el català, un 30% de forma exclusiva i un 37% conjuntament amb el castellà.

2.6. El repertori lingüístic en l'oci dels alumnes

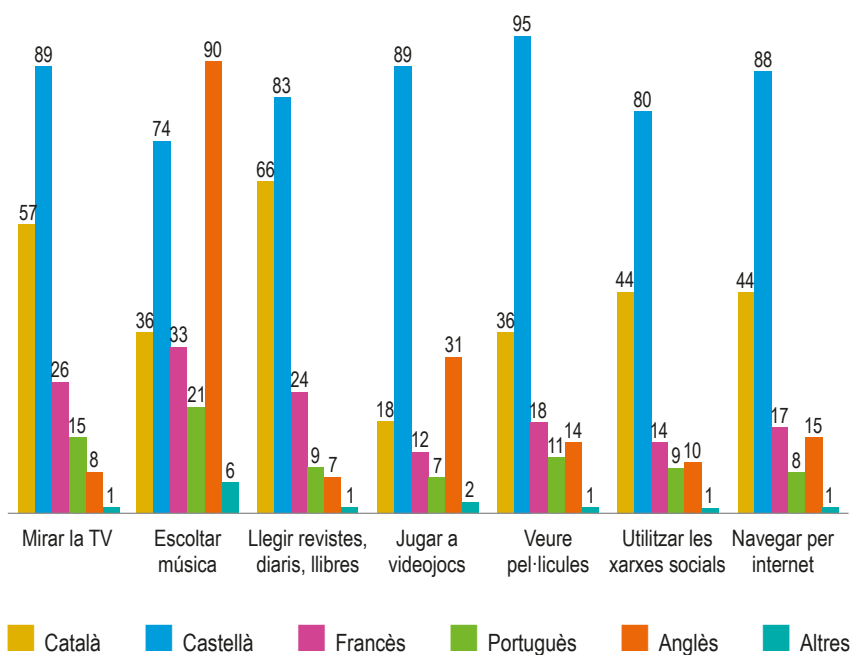
En les activitats d'oci analitzades, el castellà és la llengua més utilitzada, ja sigui en un registre monolingüe o bilingüe, excepte a l'hora d'escoltar música, en què l'anglès és l'idioma més utilitzat.

A partir de l'anàlisi de les dades podem fer les observacions següents:

- **Mirar la TV:** un 30% dels alumnes ho fa només en castellà; un 26% en català i castellà, i un 24% en català, castellà i una tercera llengua. Respecte a les dades del 2000-2001, es produeix un descens del monolingüisme en català, que per contra és més utilitzat en combinació amb d'altres llengües.
- **Escoltar música:** un 43% de la població escolar ho fa en combinacions diverses com anglès i castellà o català i anglès, i un 33% en castellà, català i una tercera llengua (francès, anglès...).
- **Llegir revistes, diaris, llibres...:** un 33% ho fa en català i castellà; un 23% només en castellà i un 20% en català, castellà i una tercera llengua (francès, anglès, portuguès...). Respecte al 2000-2001 hi ha un descens de la lectura en una sola llengua a favor de l'augment de la lectura en diverses llengües. També podem destacar l'augment de la lectura en català entre els alumnes del sistema educatiu francès i els de les escoles congregacionals.

- **Jugar als videojocs:** un 49% dels alumnes ho fa només en castellà i un 22% en combinacions com castellà i anglès o francès i anglès.
- **Veure pel·lícules, DVD...:** un 46% dels alumnes han contestat que fan aquesta activitat només en castellà; un 18%, en català i castellà, i un 16% en català, castellà i una tercera llengua (portuguès, anglès, francès...).
- **Utilitzar les xarxes socials:** un 41% dels alumnes fa aquesta activitat només en castellà; un 19%, en català i castellà; un 12%, només en català, i un 10%, en català, castellà i una tercera llengua.
- **Navegar per Internet:** un 42% dels alumnes enquestats fa aquesta activitat en castellà; un 20%, en català i castellà, i un 16%, en català, castellà i una tercera llengua.

Usos lingüístics en l'oci

Nota: Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta multiresposta.

Pensem que aquestes dades són més un reflex de l'escassa varietat lingüística que podem trobar en aquestes activitats, especialment en català, que no el resultat exprés de la tria de l'alumne. Seria interessant poder xifrar l'oferta d'aquestes activitats d'oci en català per tal de crear indicadors comparables a les ofertes en d'altres llengües. Tot i així ens sembla que és un senyal positiu que es produeixi un augment de l'ús de diverses llengües en aquestes activitats dels joves. És plausible pensar que una oferta més àmplia de pel·lícules, videojocs, xarxes socials... en català comportaria un augment en la tria d'aquesta llengua, combinada o no amb d'altres, per part dels alumnes.

3. El paper del català a la societat andorrana

3.1. Reflexions al voltant del català com a llengua oficial d'Andorra

Pràcticament la totalitat dels alumnes que han contestat el qüestionari coneix perfectament quina és la llengua oficial d'Andorra (97%).

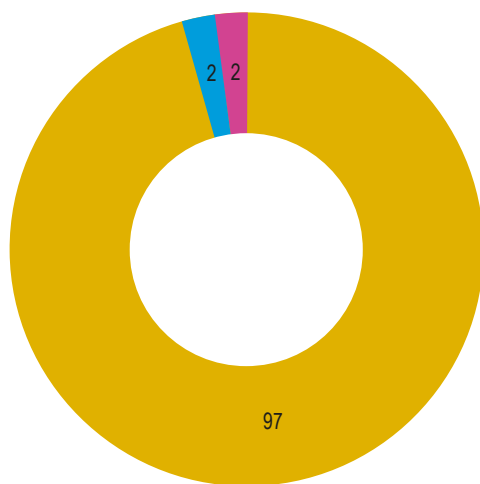
A diferència dels resultats del curs 2000-2001, en aquest cas no podem parlar de cap relació significativa entre la resposta donada i la nacionalitat de l'alumne. Sense perdre de vista les diferències metodològiques d'un i altre estudi que hem comentat anteriorment, és possible pensar que entre la població escolar hi ha un coneixement més gran de la realitat lingüística andorrana i del paper que hi té el català.

Paral·lelament veiem que, per un 46% dels enquestats, Andorra podria tenir més d'una llengua oficial.

Entre els que opinen que efectivament a Andorra hi podria haver més d'una llengua oficial, en podem destacar els alumnes de nacionalitat francesa i els del grup d'altres nacionalitats (59% i 61% respectivament), i també els alumnes no nascuts al Principat (55%). Si a aquestes dades hi afegim que els fills dels treballadors menys qualificats o que es troben en situació d'atur són els que més aposten per aquesta possible cooficialitat, podríem pensar que la idea que a Andorra hi pogués haver més

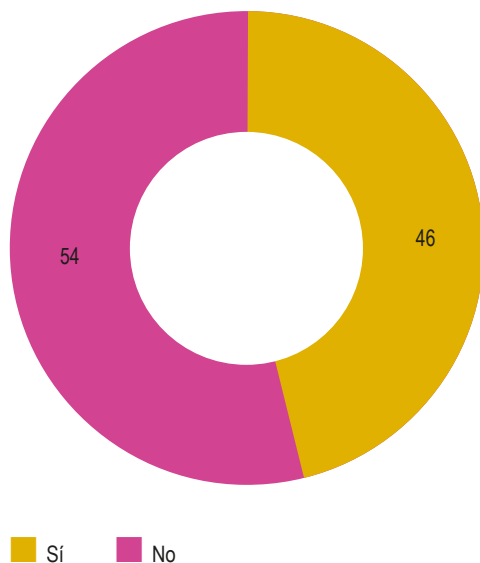
d'una llengua oficial podria estar relacionada amb el fet que els alumnes procedents d'una cultura diferent de l'andorrana i una llengua altra que el català potser hi veuen la possibilitat de sentir-se, en certa manera, més integrats, o si més no de trobar en la societat andorrana elements propis o propers al seu origen. També podríem pensar que alguns d'aquests alumnes, coneixedors de la importància de la llengua catalana a Andorra, potser creuen que si s'introduís una segona llengua oficial, podrien obtenir els avantatges associats a conèixer l'idioma oficial, com ara tenir la nacionalitat, millores en la situació sociolaboral... Ara bé, aquestes són hipòtesis que caldria verificar.

Quina és la llengua oficial d'Andorra?

■ Català ■ Altres ■ Ns/nc

Andorra podria tenir més d'una llengua oficial?

El que sí que podem constatar és que el motiu exposat entre els alumnes que han contestat que sí que hi podria haver més d'una llengua oficial ha estat principalment⁸³ que consideren que Andorra és un país on conviuen diverses llengües i on, a més a més, la major part de la població és bilingüe.

En cas que, efectivament, Andorra pogués comptar amb més d'una llengua oficial, un 47% creu que l'altra hauria de ser el castellà. Aquesta opció de cooficialitat del català i el castellà és expressada majoritàriament pels alumnes que s'identifiquen com a espanyols (53%)⁸⁴ i pels que senten com a llengua pròpia el castellà (50%).

83 Recordem que aquesta pregunta estava formulada obertament i, per tant, els alumnes podien escriure lliurement el que pensessin. D'aquesta manera s'aconsegueix obtenir el màxim d'informació possible, però alhora comporta una gran quantitat de respostes que en alguns casos són difícils d'agrupar sota uns ítems generals. Les diverses agrupacions es poden consultar en l'anàlisi detallada d'aquesta pregunta.

84 Aquesta autoidentificació prové, com ja hem comentat, d'una pregunta plantejada a tots els alumnes en la qual ens havien de dir amb quin sentiment identitari es classificarien.

Els resultats d'aquestes preguntes ens fan pensar que entre els alumnes, o si més no, entre una part, hi ha una consciència clara que a Andorra el castellà té una presència important, ja sigui pel tipus d'ús social que se'n fa, per la quantitat de parlants o per la influència de l'Estat veí. Aquesta consciència, però, pensem que no comporta una desvaloració del català com a llengua oficial, ja que els alumnes pensen en un Estat amb dos llengües oficials, i per les respostes donades, el fet d'afegir el castellà com a segona llengua oficial respondria, al nostre parer, a aspectes pràctics com l'ús d'aquesta llengua a Andorra i el coneixement que en té la població.

Entre els motius exposats pel 54% dels alumnes que no veuen correcta la possibilitat que Andorra tingui dos llengües oficials, destaca la idea que cada país ha de tenir una sola llengua oficial (15%); que tradicionalment ha estat així i no és necessari canviar-ho (14%), i finalment un 14% d'alumnes opinen que la llengua oficial d'un país ha de ser la que històricament s'ha parlat al territori, en aquest cas el català.

3.2. Reflexions sobre la importància i l'ús del català a Andorra

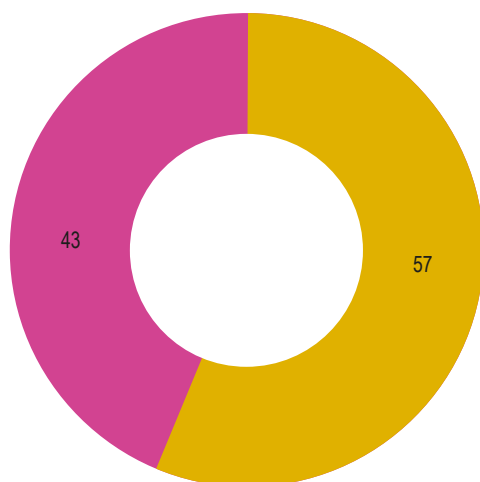
Dels alumnes enquestats un 57% considera que, efectivament, el català és una llengua imprescindible per viure a Andorra.

Si tenim en compte els resultats obtinguts a *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra 2009*, amb població adulta, podem matisar i alhora aportar més informació als resultats obtinguts. Com hem vist anteriorment, en l'enquesta del 2009 un 92% dels enquestats opinava que era convenient conèixer el català per viure a Andorra. Ara bé, quan es preguntava per la necessitat real d'ús,⁸⁵ augmentava la proporció d'enquestats que no el trobaven tan necessari. En aquest sentit podríem plantejar la hipòtesi que entre la població d'Andorra, inclosa l'escolar, el català és vist com a necessari i convenient, però la condició d'imprescindible es matisa en funció de l'entorn (familiar, laboral i social) de l'individu i, per tant, de les seves característiques sociolaborals, nacionals i lingüístiques. Aquesta hipòtesi queda reforçada pel fet que entre els alumnes que no creuen que

85 Aquesta pregunta es relacionava amb tres entorns bàsics de l'individu: el familiar, el laboral i el social.

el català sigui una llengua imprescindible per viure a Andorra (43%), destaquen els de nacionalitats espanyola i portuguesa. A més, el col·lectiu portuguès, en particular, com ja s'ha comentat anteriorment, se situa en determinades posicions de l'àmbit laboral on la llengua més utilitzada, segons l'estudi citat, és el castellà. També sembla que podem deduir que pels espanyols el català no és imprescindible per viure a Andorra, ja que en molts àmbits de la societat andorrana es poden comunicar amb la seva llengua materna. Aquests dos plantejaments ens condueixen cap a la teoria de la triple segmentació interna de la societat andorrana i alhora ens mostren l'ús social del castellà i l'alta funcionalitat del bilingüisme a Andorra.

El català és una llengua imprescindible per viure a Andorra?

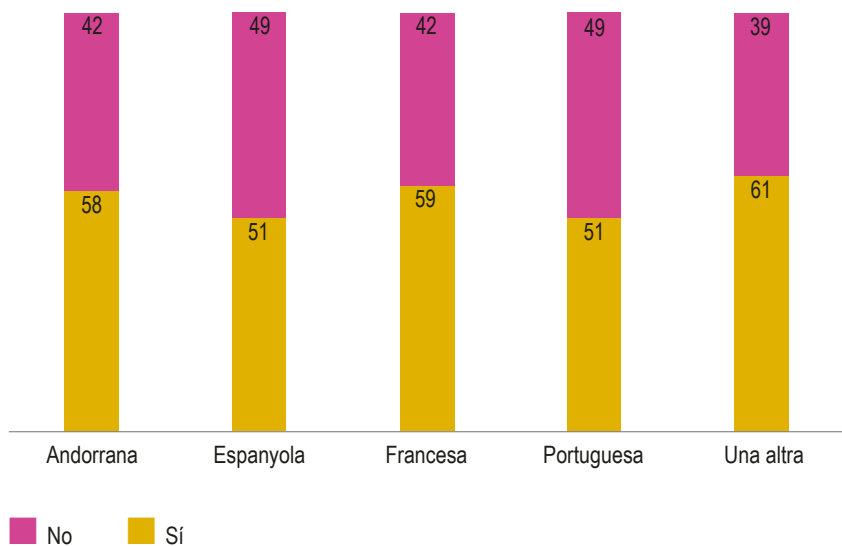

■ Sí ■ No

Dels alumnes que consideren el català com a imprescindible per viure a Andorra, la majoria apel·la a la seva naturalesa de llengua oficial (56%).

Aquest resultat coincidiria amb un dels discursos dominants trobats en el treball de caràcter qualitatiu del 2010, amb la qual cosa donem validesa als resultats obtinguts en ambdós estudis. Aquest argument utilitzat pels joves en certa manera corrobora la hipòtesi, que desenvoluparem més endavant, que si bé el català no té o no es percep⁸⁶ que tingui un ús social extens a tota la població d'Andorra i en tots els contextos, sí que és valorat en funció de la seva condició d'oficialitat i de llengua tradicionalment pròpia d'Andorra. És a dir, tot indica que hi ha una diferenciació entre l'ús i la valoració social de les llengües presents al territori, i els alumnes perceben clarament aquesta diferenciació.

El català com a llengua imprescindible per viure a Andorra per nacionalitat

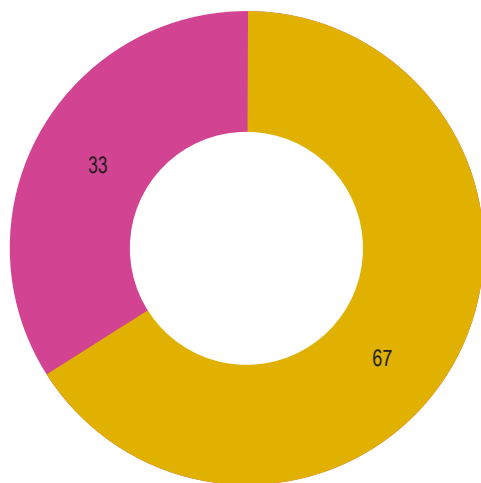

86 A *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)* es desenvolupa amb més profunditat l'indicador d'ús del català i la seva funció social.

El fet que la població andorrana sigui plurilingüe és l'argument més utilitzat (55%) pels alumnes que no consideren que el coneixement del català sigui imprescindible per viure a Andorra. De nou ens trobem davant una manifestació de la consciència col·lectiva i la interiorització del repertori lingüístic andorrà i de l'ús social diferent de cada llengua en funció del context (laboral, oficial, social...), que vam poder detectar ja als grups de discussió de *Joves i llengües d'Andorra* (2010).

Independentment del fet que considerin imprescindible o no el català, per una majoria notable dels alumnes (67%) és necessari que es parli més.

És necessari que el català es parli més a Andorra?

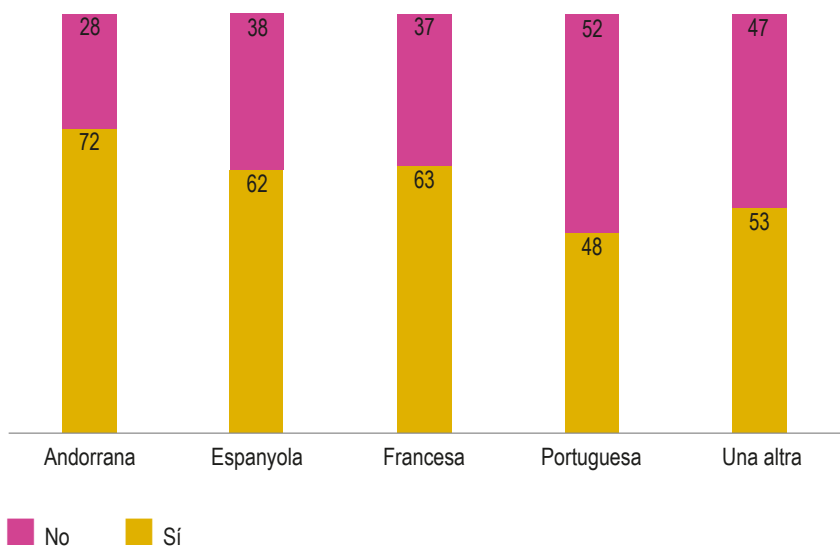

■ Sí ■ No

Aquesta constatació ens confirma la hipòtesi plantejada segons la qual hi ha una percepció general d'un ús insuficient del català que s'explicaria per la funció social del català a Andorra, producte de la segmentació sociolaboral de la societat andorrana. De fet, veiem que dels alumnes

que han manifestat que creuen que és necessari que el català es parli més, destaquen els que tenen pares que treballen per compte propi o a l'Administració pública, sectors laborals on el català és la llengua vehicular i, per tant, on és més necessari que s'utilitzi. Aquesta relació entre la resposta donada i les característiques laborals dels pares dels alumnes sembla que apunti de nou a la jerarquització piramidal del mercat laboral andorrà, on les posicions tenen relació, en part, amb els trets culturals i lingüístics dels individus que les ocupen.⁸⁷

Distribució per nacionalitat

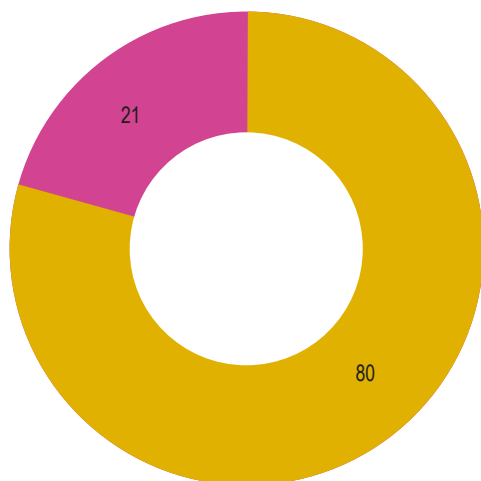

⁸⁷ Aquesta teoria de la jerarquització del mercat laboral andorrà està desenvolupada amb més detall en el marc teòric d'aquesta recerca.

A l'hora d'explicar els motius pels quals els alumnes creuen que és necessari que es parli més la llengua oficial, destaca de nou aquest caràcter oficial (55%); la preocupació per una possible desaparició del català (23%); el fet que parlar-lo implica riquesa cultural (20%); la necessitat del català en determinats sectors laborals (19%); per mostrar la voluntat d'integració a la societat receptora per part dels immigrants (18%)...

Aquest últim argument el podem relacionar amb el debat que ja vam poder constatar a *Joves i llengües d'Andorra* (2010) entre un discurs d'integració a l'Andorra oficial basat en l'assimilació lingüísticocultural dels nouvinguts i un altre discurs on la integració és vista com un procés més plural i dinàmic, en què el català perd part del seu valor simbòlic. Aquest segon discurs el podem intuir d'alguna manera entre els alumnes que no creuen necessari que es parli més el català, ja que Andorra és una societat plural on conviuen diverses llengües amb les quals et pots comunicar. De fet aquesta ha estat l'argumentació més utilitzada (54%) pels que han contestat negativament a la necessitat d'augmentar el volum de parla del català.

Tal com hem anat comentant, els alumnes d'Andorra sembla que tinguin una visió molt clara i instrumental de la funció social de les llengües presents al territori andorrà. També hem vist que el català no és sempre la llengua que fan servir més en el seu dia a dia, sinó que depèn de multitud de factors com ara els anys de residència al país i, per tant, d'escolarització en català; la influència de la llengua materna; el context i l'activitat, o les característiques lingüístiques de l'interlocutor. Ara bé, també hem apuntat que són conscients del valor del català per a Andorra. Mostra d'aquesta lectura de les característiques pròpies de l'escenari lingüístic andorrà és el fet que la majoria d'alumnes, un 78%, considera que és important que des del Govern es facin accions per promoure i estendre l'ús de la llengua oficial. D'aquests alumnes destaquen els nascuts al Principat (81%) i els que fa més de 10 anys que hi resideixen (76%).

Creus que és important que el Govern faci accions per promoure el català?

■ Sí ■ No

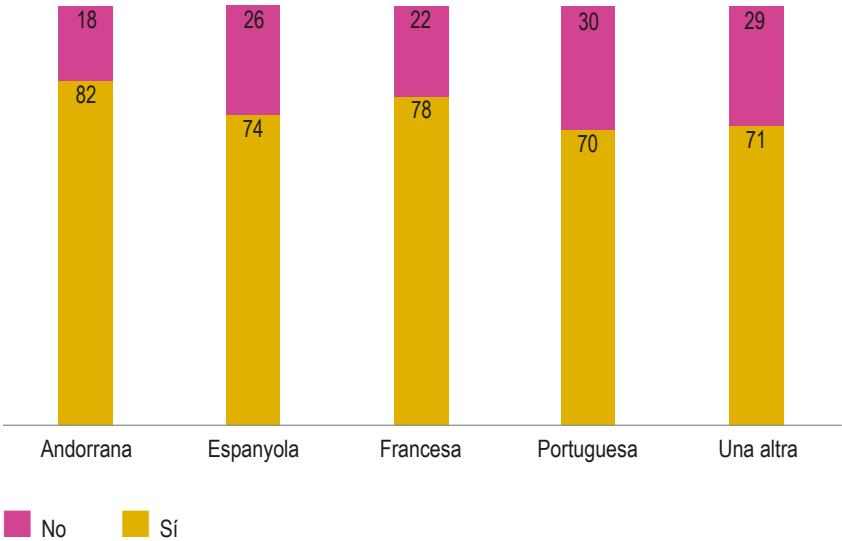
D'aquest 78% d'alumnes, un percentatge del 41% ha argumentat lliurement⁸⁸ que pensa que cal fomentar el català des del Govern per aconseguir que s'estengui a tots els àmbits socials i laborals, i que la població nouvinguda o bé l'apregui o el parli més. Paral·lelament, un 23% dels alumnes defensa l'acció del Govern apel·lant de nou a la condició de llengua oficial del país i a la necessitat consegüent que es parli més.

En sentit contrari, veiem que del 21% dels alumnes que no estan a favor que des del Govern i les institucions públiques es fomenti el català, un 16% argumenta que no és necessari o important, un 12% pensa que ja es parla prou, un altre 12% considera que tothom és lliure de parlar com vulgui, un 11% considera que la comunicació a Andorra està garantida perquè la gent coneix i parla més d'una llengua... Aquests arguments,

⁸⁸ Es va optar perquè aquesta pregunta fos de resposta oberta per tal que els alumnes s'expressessin lliurement.

que són els que han obtingut més percentatge, sembla que coincidrien amb la idea que el multilingüisme andorrà és una característica intrínseca del país, i que per tant no és necessari que les institucions governamentals fomentin una sola llengua si la societat andorrana té la capacitat de comunicar-se en diverses llengües.

Distribució per nacionalitat

4. Les altres llengües presents a Andorra: percepcions i prestigi social atorgat

4.1. Percepció sobre el nivell d'ús de les altres llengües més presents a Andorra

Entre la població escolar hi ha la percepció que la llengua més parlada a Andorra és el castellà amb un percentatge del 57%, seguida del portuguès amb un 34%. Les llengües menys parlades segons l'opinió dels enquestats són el francès (6%) i l'anglès (2%).

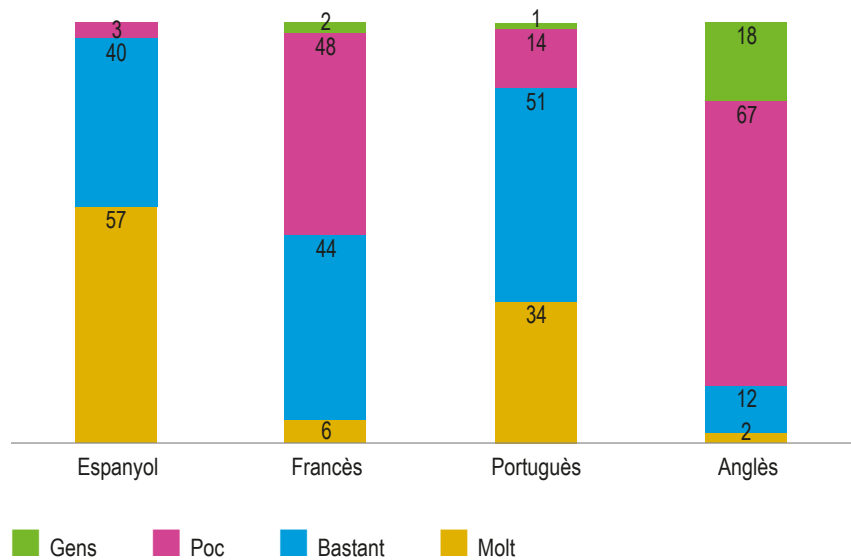
El català no s'ha inclòs entre les possibles respostes a aquesta pregunta, però sí que podem pensar, a partir dels resultats obtinguts en d'altres qüestions, que sembla que pels joves escolars no presenta un ús molt extens, si més no en tots els àmbits de la societat andorrana. Així ho mostren les argumentacions exposades quan se'ls demana si consideren imprescindible el català a Andorra; el fet que un 67% de la mostra cregui que cal que el català es parli més, o el 75% d'alumnes que consideren necessari que el Govern i les institucions andorranes fomentin l'ús de la llengua oficial del Principat.

Aquests resultats coincidirien amb els obtinguts a *Joves i llengües d'Andorra* (2010) i amb l'enquesta de Política Lingüística del 2009 amb població adulta. Ara bé, respecte a les dades del 2000-2001 del Servei de Política Lingüística no trobem una coincidència. Segons aquest estudi, hi havia la percepció que el català tenia un ús molt estès. Els alumnes de nacionalitat andorrana i francesa pensaven que la llengua majoritària era el català amb un 53,5% i un 54,2% respectivament; els espanyols consideraven que la llengua més parlada era el català i el castellà en parts iguals (45%) i finalment els portuguesos consideraven que la llengua més parlada era el castellà en un 53%.

Com hem vist, és difícil calcular la quantitat de parlants que té cada llengua. Una de les maneres que tenim per fer-nos-en una idea és a partir de la llengua materna de la població o bé de la llengua d'ús més habitual. Segons les dades que apareixen a *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra* (2009), un 44% de la població té com a llengua materna el castellà; un 29%, el català; un 18%, el portuguès; prop d'un 11%, el

francès, i un 5%, altres llengües com l'italià, l'alemany o el filipí. D'altra banda, en aquest mateix estudi podem veure els indicadors d'ús de cada llengua. Aquest indicador, que pren valors entre 1 (gens utilitzat) i 5 (molt utilitzat), és d'un 2,9 per al català, un 3,2 per al castellà, un 1,4% per al francès i, finalment, un 1,5 per al portuguès.

Percepció de la quantitat de parlants que tenen les altres llengües

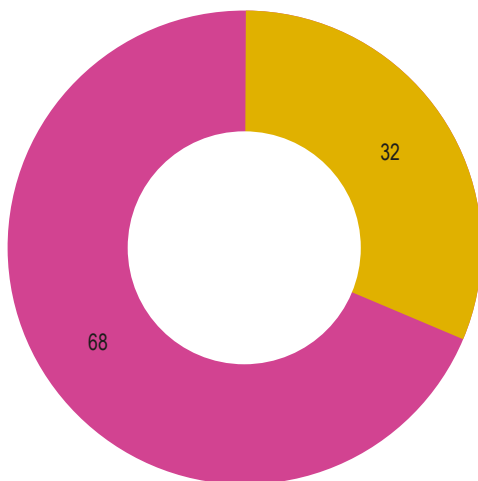
Tenint en compte aquestes dades i les divergències entre estudis, podem pensar que d'una banda hi ha una percepció generalitzada del predomini del castellà com a conseqüència d'una imatge desdibuixada de la realitat, en què elements com aquest predomini vinculats a la immigració es redueixen, per exemple, a la quantitat de parlants d'una llengua en concret que podem trobar en sectors específics de la societat andorrana com certs sectors laborals. I d'altra banda, també podem pensar que hi ha una certa

tendència a declarar el català com a llengua d'ús habitual en més mesura del que s'utilitza. Des del nostre punt de vista, l'equilibri es trobaria entre una i altra circumstància.

4.2. Valoració de les diverses llengües presents a Andorra

Entre la població escolar hi ha una percepció majoritària (68%) que les llengües presents en el territori andorrà no són valorades, respectades o apreciades de la mateixa manera.

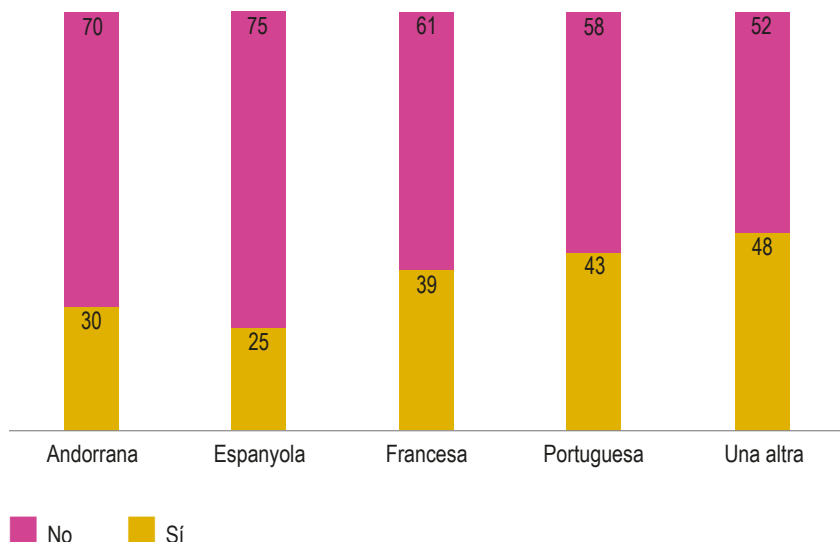
Les llengües presents a Andorra es valoren igual?

■ Sí ■ No

Aquesta opinió, present en totes les nacionalitats, pren percentatges més alts en el cas dels alumnes de nacionalitat espanyola i andorrana, amb un 75% i un 70% respectivament.

Distribució per nacionalitat

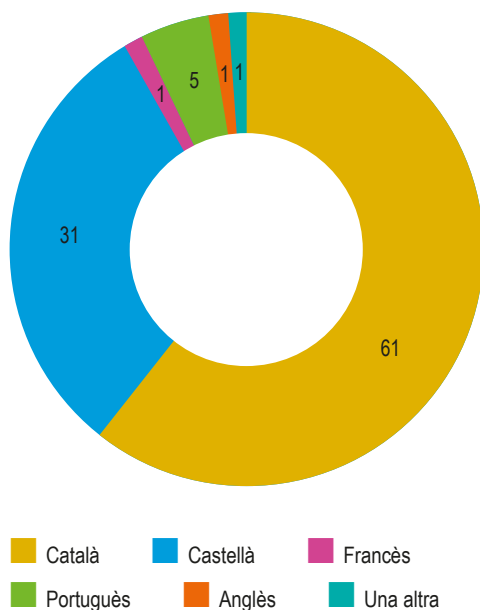

Aquestes dades ens permeten confirmar la hipòtesi, que ja apareixia a *Joves i llengües d'Andorra* (2010), segons la qual es detecta una clara consciència o percepció que les llengües presents al Principat no tenen atorgat el mateix prestigi o valor social. Aquesta valoració s'explicaria, com ja hem comentat anteriorment, a partir de la triple segmentació interna de la societat andorrana, una segmentació que crea jerarquies socials en funció del col·lectiu lingüístic i nacional al qual es pertany, i que per tant situa els parlants de les diverses llengües, la mateixa llengua i la cultura que s'hi associa en posicions diferents en una escala imaginària de prestigi social.

Seguint l'opinió dels alumnes veiem que el català seria la llengua més ben valorada socialment (61%), seguida del castellà amb un 31%. En sentit contrari, trobaríem com a llengües menys valorades socialment

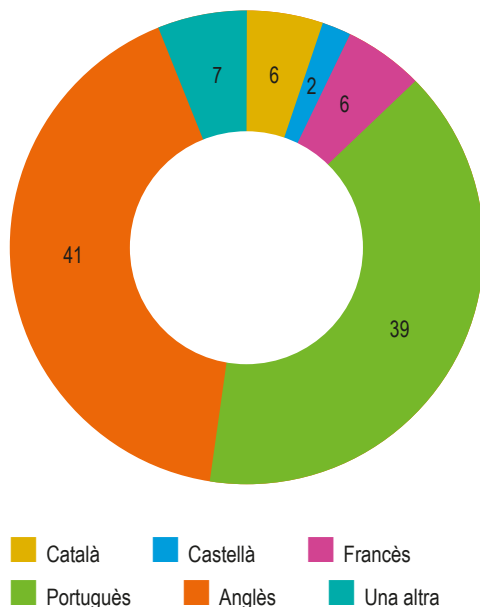
l'anglès (41%)⁸⁹ i el portuguès (39%). En una posició intermèdia se situaria el francès, ja que un 6,4% dels alumnes consideren que és la llengua amb menys valoració social.

La llengua més valorada a Andorra és...

⁸⁹ Tenint en compte els resultats de *Joves i llengües d'Andorra* (2010) i els d'aquesta recerca, el fet que els alumnes hagin escollit l'anglès com a llengua amb poc prestigi social ens fa pensar que hi pot haver hagut una mala interpretació de la pregunta o bé una associació implícita entre la valoració i el fet que aquesta llengua és poc present a Andorra i, per tant, no té una valoració social concreta, a diferència de la resta.

La llengüa menys valorada a Andorra és...

De nou, aquests resultats coincideixen amb els discursos emergents detectats en la recerca del 2010. És a partir d'aquest estudi i de l'anàlisi del discurs que se'n va fer que podem donar més significació a les dades estadístiques d'aquest estudi i fer així una aproximació més rica informativament. En aquest sentit podem fer les observacions següents:

- No podem parlar d'una coincidència entre l'indicador d'ús d'una llengua i el seu prestigi social. Aquest seria el cas del català, que presenta un indicador d'ús inferior al castellà, però en canvi és situat pels alumnes en la posició més elevada de l'escala imaginària de valoració sociolingüística en funció del prestigi atorgat a cada llengua.
- El fet que una llengua tingui més o menys prestigi social es vincula a l'associació que d'una manera conscient o inconscient s'estableix entre una llengua i el col·lectiu de persones que la parlen. Aquesta associació es podria relacionar amb diversos factors com ara si la llengua és parlada

principalment per persones immigrants, el nivell educatiu d'aquests parlants o la seva posició sociolaboral a Andorra... En aquest sentit, en les valoracions socials de caràcter negatiu veiem que hi intervenen de forma clara els prejudicis i estereotips que es tenen de determinats col·lectius de persones parlants d'una o altra llengua. Aquest seria el cas del portuguès, entre d'altres.

- Paral·lelament comprovem que aquestes valoracions, i en especial quan es fan en sentit positiu, no s'expressen des d'uns paràmetres fixos, sinó que cada llengua té els seus propis elements per considerar. Així, la bona valoració social del català es relaciona, entre altres elements, amb la seva condició d'oficial i amb el fet que tradicionalment ha estat la llengua pròpia del territori andorrà i de la seva cultura. El castellà es valora en funció del seu ús extens com a llengua de comunicació a Andorra i per les tradicionals relacions politicocomercials entre Espanya i el Principat. Pel que fa al francès, s'observa que el prestigi que s'hi dóna també està associat a les relacions que tradicionalment han existit entre França i Andorra, i al fet que té un sistema educatiu propi, entre d'altres.

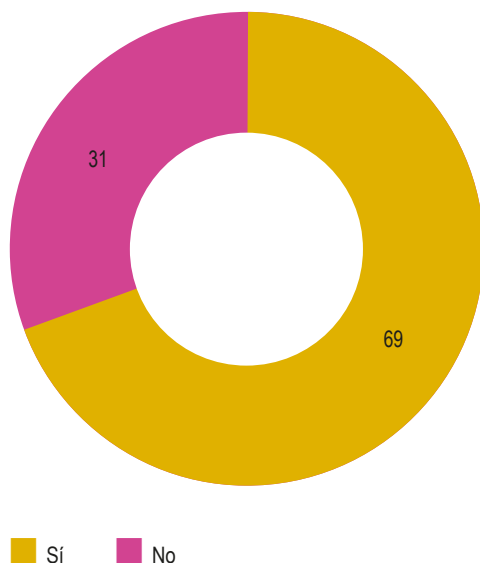
5. Percepcions i representacions socials dels diversos grups lingüístics presents a Andorra

Diversitat cultural, lingüística i nacional al Principat d'Andorra

La majoria dels alumnes enquestats (69%) considera que la societat andorrana accepta les diferències culturals, nacionals i lingüístiques de la població que hi viu. D'aquests enquestats, ho pensen en un percentatge més alt els alumnes amb pares de nacionalitat francesa i del grup d'altres nacionalitats, amb un 74 i un 77% respectivament.

L'argument més utilitzat, amb un percentatge del 40%, per defensar aquesta postura ha estat que, en general, la societat andorrana és tolerant davant les diferències. Amb percentatges inferiors trobem diversos arguments que apel·len a la composició heterogènia de la població resident a Andorra, a la necessitat històrica de mà d'obra estrangera...

A Andorra són acceptades les diferències culturals, lingüístiques i nacionals de la gent que hi viu?

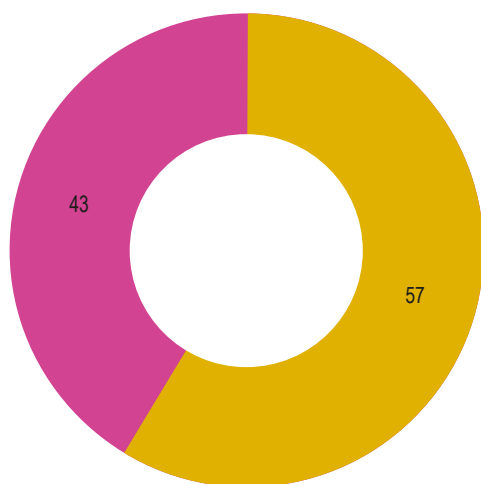

Per contra, els alumnes que consideren que a Andorra les diferències no són acceptades favorablement, ho argumenten apuntant que hi ha col·lectius que no són ben acceptats a causa de la llengua que parlen o dels trets culturals que tenen (37%) i que la societat andorrana és en general tancada, racista i classista (19%).

A partir d'aquests arguments, que coincideixen amb els exposats pels joves participants als grups de discussió de l'estudi del 2010, apreciem una contradicció aparent, ja que d'una banda s'afirma que la diversitat és ben acceptada dins la societat andorrana, però alhora trobem part dels alumnes que condicionen aquesta acceptació en funció del grup al qual ens referim. És en aquest sentit que podem considerar que es compleix la hipòtesi plantejada segons la qual dins la societat andorrana trobem una contradicció coneguda i alhora manifestada pels alumnes, basada en l'existència d'una societat que per necessitat ha esdevingut plurinacional i plurilingüística, però que continua mantenint un cert tancament cap a determinades formes culturals i lingüístiques no pròpies.

També podem donar per confirmada la hipòtesi segons la qual els joves manifesten la percepció que hi ha un acolliment desigual de la població nouvinguda a Andorra en funció de la seva llengua i nacionalitat. Així, un 57% dels alumnes enquestats considera que la llengua parlada influeix en l'acceptació social. Entre aquests alumnes podem destacar el percentatge dels que tenen pares de nacionalitat andorrana (aproximadament el 62,5%).

La llengua d'origen influeix en l'acolliment social d'una persona?

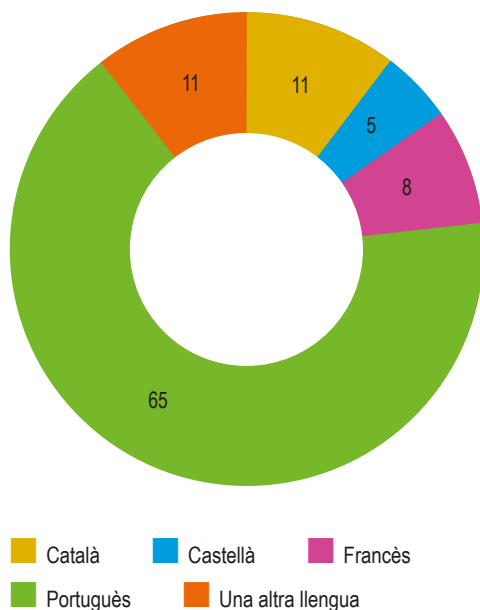
■ Sí ■ No

Nota: L'etiqueta "sí" fa referència al percentatge d'alumnes que consideren que la llengua d'una persona fa que se l'aculli millor o pitjor. En sentit contrari, el "no" fa referència al percentatge d'alumnes que opinen que la llengua no influeix en l'acceptació social de la persona.

Seguint en aquesta línia, entre els alumnes que consideren que la llengua és un factor que influeix en l'acceptació social de la persona, un 65% manifesta que serien els individus d'origen portuguès els menys acceptats socialment. Amb aquesta percepció destaca el percentatge d'alumnes de nacionalitat andorrana (69%) i els alumnes amb pares de nacionalitat

portuguesa (79%). De nou podem recórrer a l'anàlisi dels discursos emergents en els grups de discussió organitzats a *Joves i llengües d'Andorra* (2010) per tal de donar més riquesa argumental a les dades obtingudes.

S'accepta socialment pitjor els parlants de...

En aquest punt podem afirmar que en l'acceptació d'un individu hi intervenen factors de naturalesa diferent:

a) Existència d'estereotips o prejudicis contra determinats col·lectius. Aquests prejudicis, com hem comentat en l'apartat anterior, estarien relacionats amb la posició sociolaboral que ocupen els col·lectius, el suposat baix nivell cultural d'alguns o la simple generalització d'estereotips o etiquetes negatives.

b) Aparició d'un discurs que relaciona el fet que determinats col·lectius siguin més o menys acceptats en funció del seu grau d'integració. Una

integració que de nou es basaria més en components assimilacionistes cap als valors, les pautes de comportament i especialment la llengua i la cultura pròpies de la població autòctona. Amb la qual cosa, si l'immigrant no fa aquest procés d'assimilació, se'l considera com un individu no integrat o fins i tot sense voluntat d'integrar-se en la societat que l'acull.

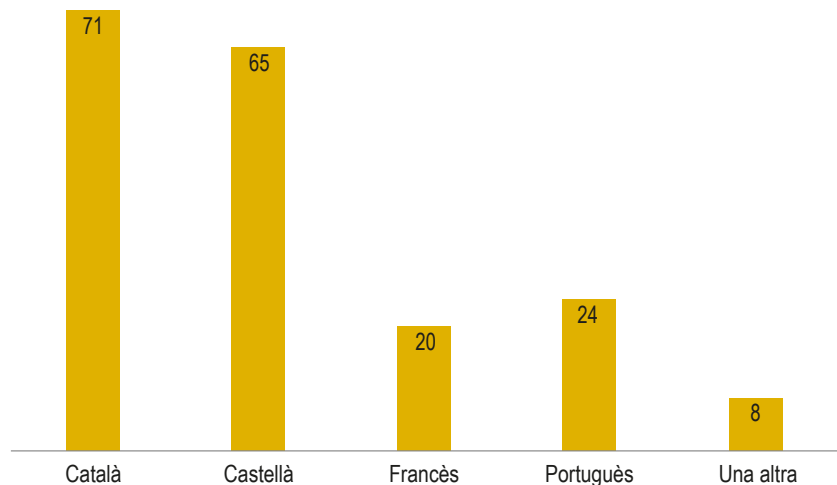
c) La llengua no és sempre un element que condicioni l'acceptació de determinats col·lectius, com els castellanoparlants o els francòfons, i en canvi adquireix una gran importància a l'hora d'explicar per què no s'accepten o s'acullen de forma positiva els individus d'origen portuguès, entre d'altres. Aquest fet ens mostraria de nou que el discurs de la integració basada en l'assimilació té el suport, com a mínim, d'una part de la població andorrana. Sembla que quan entra en joc una llengua menys coneguda o amb menys lligams històrics amb el català, se suma als prejudicis o estereotips que hem destacat anteriorment –en funció de la posició sociolaboral, del suposat capital cultural...– aquest discurs segons el qual la integració depèn de l'assimilació dels trets culturals, i especialment la llengua, de la població autòctona. Per tant, en el cas d'aquests col·lectius menys acceptats socialment podem parlar d'una interrelació entre les representacions socials dels grups lingüístics i les representacions socials dels usos lingüístics de cada llengua, i els individus que parlen llengües socialment acceptades i amb un ús extens se situen en millor posició social en l'escala d'acceptació que els que parlen llengües amb un prestigi social baix.

6. Llengua i identitat nacional a Andorra

6.1. La llengua considerada com a pròpia

En demanar als alumnes quina o quines llengües consideren com a pròpies veiem que un 71% respon el català, ja sigui com a llengua exclusiva o bé acompanyada d'altres. En segon lloc trobem el castellà (65%), el portuguès (24%), el francès (19%) i finalment un 8% dels alumnes ha escollit altres llengües (italià, alemany, anglès, filipí...).

Llengua que sents com a pròpia

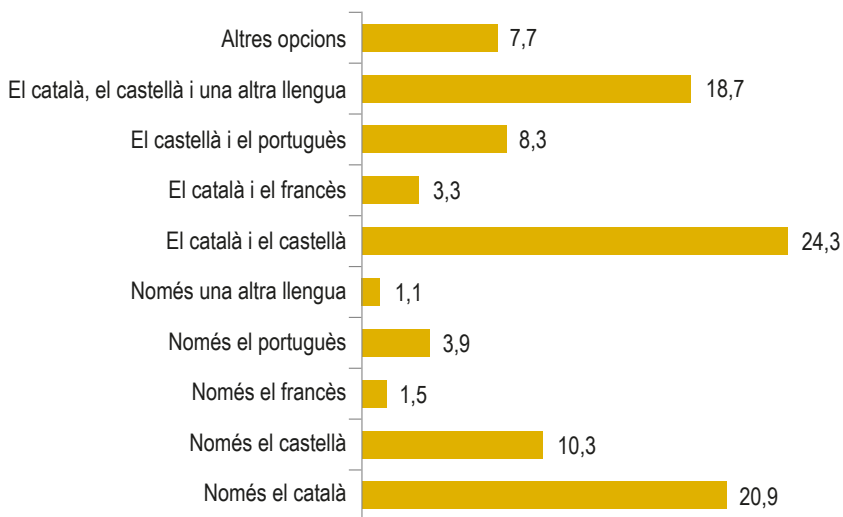

Nota: En aquest gràfic representem les llengües que més han escollit els alumnes a l'hora de respondre la pregunta. Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta de resposta múltiple.

Si ens fixem en les diverses llengües i combinacions lingüístiques que els alumnes han contestat que senten com a pròpies, veiem que un 24% ha escollit el català i el castellà, un 21% ha optat per “només català” i un 19% per català, castellà i una tercera llengua que pot ser el francès, el portuguès, l'anglès, el filipí...

Per nacionalitats trobem que entre els andorrans predomina l'opció “català i castellà” (28%), seguida de “només català” amb un 26%, i amb un 20% trobem l'opció “català, castellà i una tercera llengua”.

El català conjuntament amb el castellà és l'opció més escollida pels alumnes de nacionalitat espanyola amb un percentatge del 36%. “Només català” i “només castellà” han estat opcions escollides per un 20% dels alumnes espanyols en ambdós casos.

Llengües o combinacions lingüístiques sentides com a pròpies

Nota: En aquest cas el gràfic detalla les llengües o combinacions lingüístiques que els alumnes han respost que senten com a pròpies.

Un 27% dels alumnes francesos ha optat per l'opció “només francès”, però també trobem un 25% que ha escollit altres combinacions com castellà i francès o francès i anglès. Finalment, un 22% considera com a llengües pròpies el català i el francès conjuntament.

Pel que fa als alumnes de nacionalitat portuguesa, un 35% considera com a llengües pròpies tant el castellà com el portuguès; un 23% només el portuguès i un 21% escull el català, el castellà i una tercera llengua, que principalment és el portuguès.

Finalment el grup d'altres nacionalitats ha escollit en un 29% només el castellà, mentre que un 20% ha optat per altres combinacions com anglès i filipí, marroquí i castellà...

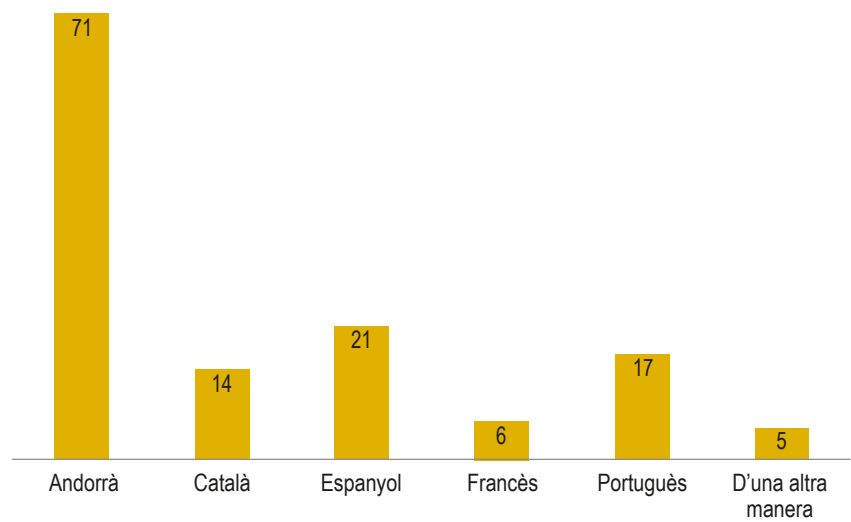
Valorant conjuntament aquestes dades, podem pensar que entre la població escolar andorrana, o com a mínim per una part d'aquesta població, hi ha integrada una visió plural dels elements que la defineixen. Elements com la llengua sentida com a pròpia que consideren que és tant la seva llengua materna com la que utilitzen o la que han après al Principat.

En aquest sentit, doncs, veiem que predomina una identificació lingüística plural, mostra de l'heterogeneïtat lingüística i cultural en què viuen aquests joves.

6.2. El sentiment identitari dels escolars

Quan demanem als alumnes que ens indiquin quina o quines identitats s'escauen més amb els seus sentiments, veiem que sentir-se andorrà, exclusivament o conjuntament amb d'altres identitats, presenta el percentatge més elevat, d'un 71%. D'aquest percentatge, un 46% correspon als que només se senten andorrans; un 7% als que se senten andorrans i catalans; un altre 7%, andorrans i espanyols; un 5%, andorrans i portuguesos; un 2%, andorrans i francesos...

Sentiment identitari

Nota: En aquest gràfic representem les llengües que més han escollit els alumnes a l'hora de respondre la pregunta de com es defineixen o se senten. Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta de resposta múltiple.

Podem destacar que el 86% dels alumnes de nacionalitat andorrana, el 84% dels que han nascut al Principat i el 45% dels que fa més de 10 anys que hi viuen han manifestat que se senten andorrans solament o conjuntament amb alguna altra identitat. De fet, podem parlar d'una relació estadística proporcional, en què com més anys fa que viuen a Andorra, més augmenta el percentatge d'alumnes que se senten andorrans.

Amb aquestes dades a la mà podem confirmar la hipòtesi plantejada segons la qual no sempre hi ha una correspondència entre la nacionalitat de l'alumne i el sentiment identitari, entenent que aquest sentiment no necessàriament està format per una identitat en exclusiva quan estem parlant de joves que viuen en un context plurinacional i pluricultural com l'andorrà.

També podem afirmar que no sempre podem parlar d'una correspondència entre el sentiment identitari i la llengua sentida com a pròpia. Si bé cada identitat s'associa de forma majoritària a una llengua, no ho fa de manera exclusiva. Així, per exemple, un 84% dels alumnes que han dit que se senten andorrans s'identifiquen amb el català, però entre aquests alumnes també n'hi ha que s'identifiquen amb el francès (76%), amb el castellà (69%) i amb el portuguès (52%).⁹⁰ Aquesta situació es repeteix per a totes les nacionalitats destacades. Aquestes dades són una mostra més de l'heterogeneïtat que predomina a Andorra i que, al nostre parer, és el tret distintiu que la caracteritza i que alhora l'enriqueix.

6.3. Elements que configuren el sentiment d'andorranitat segons els alumnes

Quan demanem als alumnes quins creuen que són els elements necessaris perquè un individu se senti andorrà, un 50% respon haver nascut a Andorra; un 41%, viure al país des de molt petit/a; un 40%, parlar català, i un 37%, tenir la nacionalitat andorrana. Tenint en compte que aquesta pregunta era de resposta múltiple, veiem que un 34% dels alumnes ha

90 En aquest punt se'ns planteja una qüestió que considerem de gran importància. Es tracta de veure si hi ha diferències notables entre els andorrans fills d'andorrans i els andorrans fills de no-andorrans. Creiem que seria molt interessant poder indagar en aquest fet amb més profunditat de la que permeten els objectius i el temps d'aquesta recerca.

optat per escollir més d'una resposta. D'aquesta manera trobem alumnes que consideren que per sentir-se andorrans és necessari, per exemple, haver nascut a Andorra i parlar català; parlar català i viure-hi des de petits; tenir la nacionalitat andorrana i haver nascut a Andorra...

A partir dels resultats obtinguts, podem donar per confirmada la hipòtesi segons la qual el sentiment identitari d'una persona respon a multitud de factors que s'interrelacionen i retroalimenten, com ara la influència de la llengua materna, el lloc de naixement, la nacionalitat... Quan aquest sentiment identitari es desenvolupa en contextos plurinacionals i pluriculturals, però alhora en un marc social que tendeix a la segmentació social com és el cas d'Andorra, ens trobem davant d'una construcció identitària particularment complexa que dóna lloc a multitud de lectures pel que fa a la creació de la línia divisòria imaginària entre els andorrans i els forans. En aquest sentit, es fa difícil dir quin dels elements que comunament acceptem que configuren l'andorranitat té un pes més important.

Aquest seria el cas del paper o el pes del català en la configuració del sentiment d'andorranitat. Com hem vist, entre els enquestats aquesta opció ha estat escollida per un 40%, ja sigui de forma exclusiva o acompanyada d'altres elements. En els grups de discussió organitzats en el treball de camp *Joves i llengües d'Andorra* (2010) vam poder veure que, a l'hora de valorar el paper del català o el pes que té dins la identitat andorrana i la seva configuració, no vam trobar un sol discurs dominant, sinó la convivència de com a mínim dos discursos divergents. D'una banda, trobàvem joves que manifestaven els seus dubtes sobre el pes real del català dins d'aquesta identitat, ja que consideraven que no era un element tan bàsic, alhora que qüestionaven que parlar català a Andorra tingués a veure amb el fet de sentir-se andorrà. D'altra banda, vèiem que per alguns joves el català era un element bàsic i indeslligable de la identitat andorrana.

Si tenim en compte aquestes divergències, i el fet que parlar català no ha obtingut el major percentatge en l'estudi actual, podem tornar a la hipòtesi de la coexistència de dos visions en certa manera confrontades sobre els elements que configuren la identitat andorrana. Una de les visions defensaria el català com a element bàsic en aquesta identificació, coincidint amb un discurs assimilacionista de la integració dels immigrants a Andorra, i l'altra es basaria més en elements d'interacció constants entre una població caracteritzada per la pluralitat nacional i lingüística.

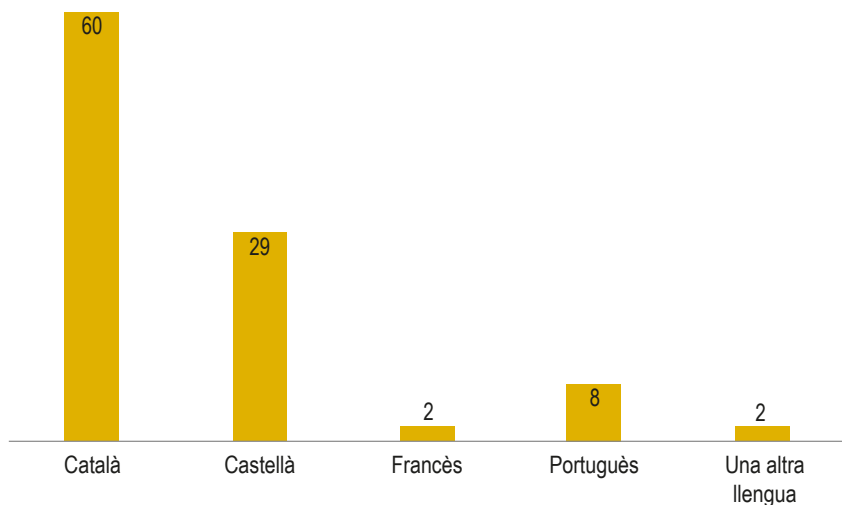
7. Perspectiva sobre el futur lingüístic d'Andorra

7.1. Llengua que es parlarà principalment a Andorra en un futur, segons els alumnes

Un 60% dels alumnes considera que a Andorra en un futur es parlarà principalment el català. D'aquests alumnes, un 39% creu que serà de forma exclusiva (només català); un 14% combinat amb el castellà (bilingüisme), i un 13% que es parlarà català, castellà i una tercera llengua (portuguès, francès, anglès...).

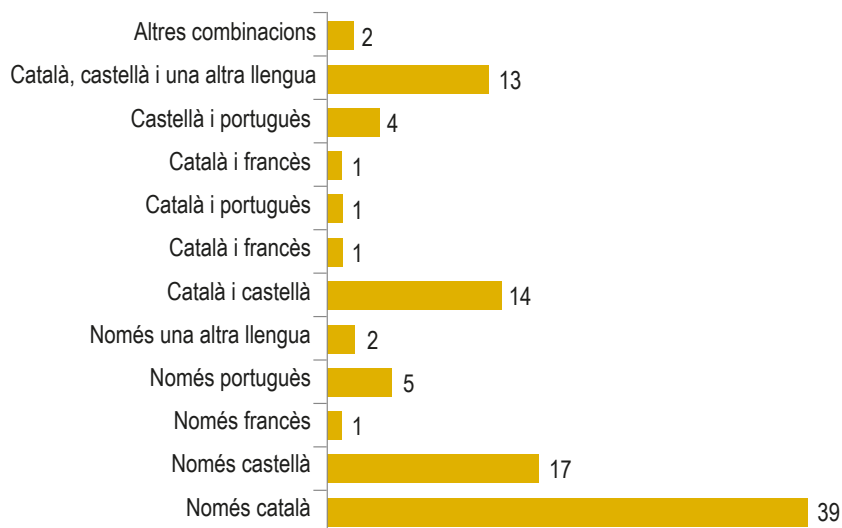
D'altra banda, han contestat que la llengua més parlada a Andorra en un futur serà el castellà un 29% dels alumnes, per un 17% dels quals serà de forma exclusiva (només castellà), mentre que la resta pensa que serà en combinació amb el català (14%) o amb el català i una tercera llengua (13%).

Llengua que es parlarà en un futur a Andorra

Nota: En aquest gràfic representem el percentatge obtingut per cada llengua amb independència de si ha estat escollida de forma exclusiva o combinada amb una altra. Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta de resposta múltiple.

Llengües que es parlaran en un futur a Andorra

Nota: En aquest cas es detallen les llengües i combinacions lingüístiques que han respost els alumnes.

Tenint en compte aquests resultats, conjuntament amb els obtinguts⁹¹ a *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra* (2002),⁹² pensem que per la població escolar d'Andorra l'escenari lingüístic futur del Principat és més favorable al català. No hem d'oblidar, però, que en aquest hipotètic escenari futur, el català continuarà convivint amb altres llengües dibuixant un escenari lingüístic plural, on el bilingüisme i el plurilingüisme continuaran sent trets distintius reflex de la societat heterogènia que trobem al Principat. Es confirma, per tant, la hipòtesi d'un escenari futur amb un català que pren més protagonisme a causa, entre altres motius, de l'escolarització de l'alumnat immigrant, però en què les altres llengües continuen presents. Pensem que cada vegada serà menor

91 En la recerca dels anys 2000-2001 un 52% dels alumnes opinava que a Andorra en un futur es parlaria "una mica de tot", un 23% creia que es parlaria majoritàriament el català, un 15% el castellà i un 10% l'anglès.

92 Servei de Política Lingüística d'Andorra. *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra*. Govern d'Andorra. Ministeri de Turisme i Cultura, 2002.

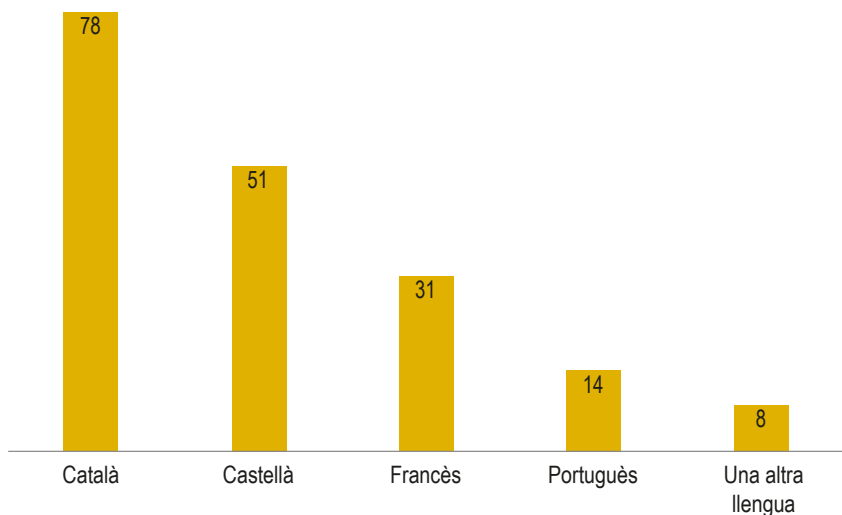
l'ús de les llengües en un registre monolingüe per donar pas a un creixent plurilingüisme en què el català tindrà un paper destacat.

7.2. Llengua que es parlarà principalment a les escoles d'Andorra en un futur, segons els alumnes

La majoria dels alumnes, un 78%, opina que a les escoles es parlarà principalment el català. Un 39% d'aquests alumnes pensa que serà de forma exclusiva (només en català), un 26% aposta per la combinació amb el castellà i una tercera llengua (francès, anglès, portuguès...) i, finalment, un 10% opina que el català es combinarà de forma bilingüe amb el castellà.

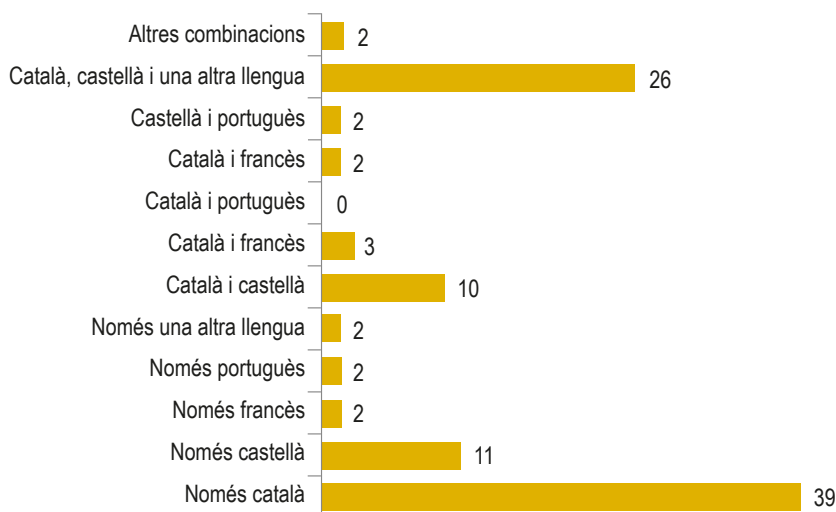
En segon lloc, un 51% dels alumnes pensa que a les escoles es parlarà principalment en castellà. Ara bé, segons la seva opinió, aquesta llengua s'usarà majoritàriament en combinació amb una o més llengües (36%), mentre que l'ús monolingüe és l'opció escollida per un 11%, i que es combinarà amb el català i una tercera llengua, pel 26%.

Llengua que es parlarà principalment a les escoles en un futur

Nota: En aquest gràfic representem el percentatge obtingut per cada llengua amb independència de si ha estat escollida de forma exclusiva o combinada amb una altra. Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta de resposta múltiple.

Llengües que es parlaran a les escoles d'Andorra en un futur

Nota: En aquest cas es detallen les llengües i combinacions lingüístiques que han respost els alumnes.

7.3. Llengua que els alumnes creuen que parlaran amb els seus fills

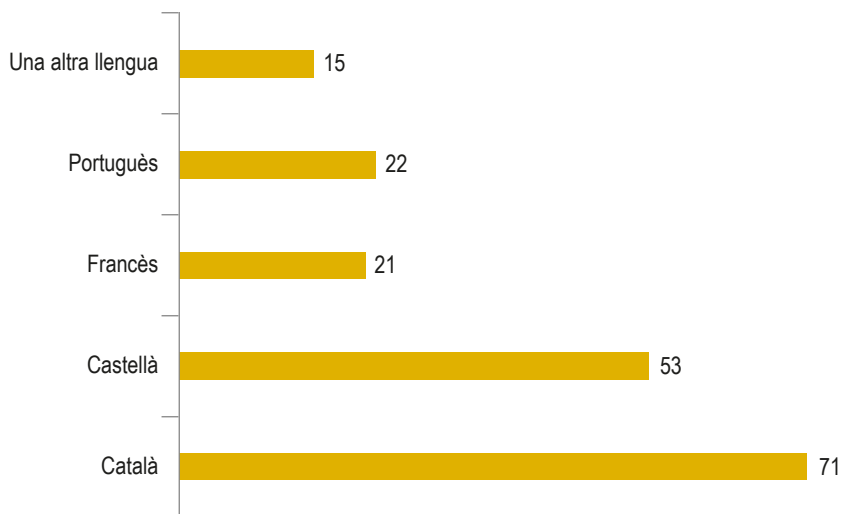
Dins l'àmbit familiar, i en concret quan se'ls demana quina llengua parlaran amb els fills, de nou és el català la llengua que més es parlarà segons els alumnes (71%). Un 30% afirma que hi parlarà només en català; mentre que un 21% utilitzarà un registre plurilingüe en català, castellà i una tercera llengua com el francès, el portuguès, l'italià, el filipí..., i un 13% afirma que utilitzarà tant el català com el castellà.

Paral·lelament, trobem que el castellà serà utilitzat per un 53% dels alumnes a l'hora de parlar amb els seus fills. Aquesta llengua, però, serà principalment usada en combinació amb el català o amb el català i d'altres llengües.

Així doncs, veiem que a excepció del català, en l'àmbit familiar futur dels alumnes predomina, segons ells, un repertori lingüístic plurilingüe.

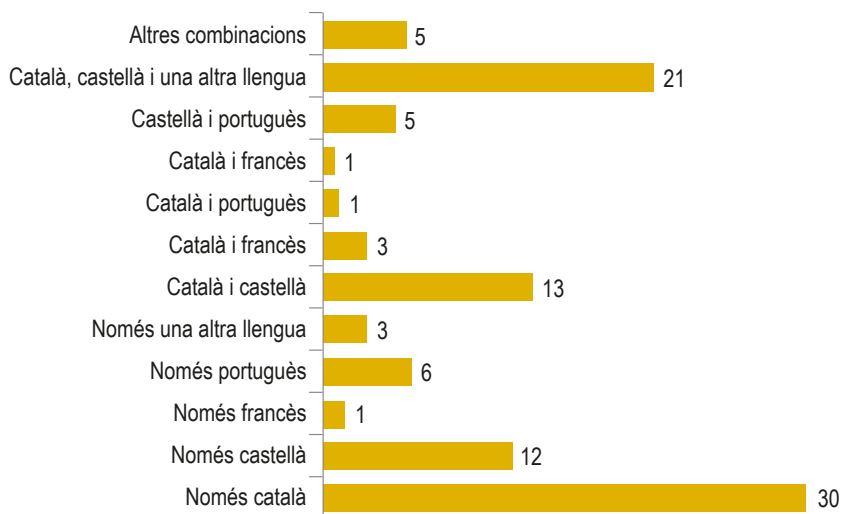
Pensem que en aquest repertori hi seran presents, d'una banda, la llengua materna, sigui quina sigui, i la llengua d'ús més habitual per a l'alumne en concret. Aquestes dades ens fan pensar que serà entre els alumnes que tenen llengües maternes diferents del català, però que han estat escolaritzats a Andorra, on hi haurà un repertori lingüístic més ric on conviuran la llengua materna dels futurs pares i les llengües en què s'hagin format, entre les quals hi ha el català, el castellà i/o el francès. En canvi, pensem que és possible que en la comunicació amb el fills dels alumnes que tenen com a llengua materna el català predomini un ús monolingüe del català.

Llengua que parlaran amb els fills

Nota: En aquest gràfic representem el percentatge obtingut per cada llengua amb independència de si ha estat escollida de forma exclusiva o combinada amb una altra. Els percentatges sumen més de 100 perquè es tracta d'una pregunta de resposta múltiple.

Llengües que parlaran amb els fills

Nota: En aquest cas es detallen les llengües i combinacions lingüístiques que han respost els alumnes.

Aquest possible escenari lingüístic futur que han pronosticat els alumnes, tant a nivell global de la societat andorrana, com en contextos escolars i familiars, pensem que és producte de multitud de factors que estan actualment en joc, com l'aposta per una escolarització plural en què el català té un paper destacat; la presència i convivència de col·lectius plurilingües i plurinacionals, i un ús desigual de les llengües en funció del context en què ens trobem. Recordem que dins l'àmbit laboral el català no és sempre la llengua més habitual, i en canvi sí que ho és en àmbits administratius i institucionals. D'altra banda, en contextos comercials, d'oci o d'amistat, els joves viuen en escenaris plurilingües en què el castellà i el català, però també l'anglès, el francès o el portuguès, hi tenen una presència destacable.

VIII. Annex: Qüestionari

L'escenari sociolingüístic dels joves escolars d'Andorra

Codi de l'alumne _____

Variables sociodemogràfiques

1 Sexe

☐ Noi ☐ Noia

2 Edat

☐ 11 ☐ 12 ☐ 13 ☐ 14
☐ 15 ☐ 16 ☐ 17 ☐ 18

3 Quina és la teva nacionalitat? (Multiresposta)

☐ Andorrana ☐ Espanyola ☐ Francesa
☐ Portuguesa ☐ Altres

Una altra nacionalitat. Quina? _____

4 La nacionalitat del teu pare és...?

☐ Andorrana ☐ Espanyola ☐ Francesa
☐ Portuguesa ☐ Altres

Una altra nacionalitat. Quina? _____

5 La nacionalitat de la teva mare és...?

- ☐ Andorrana ☐ Espanyola ☐ Francesa
☐ Portuguesa ☐ Altres

Una altra nacionalitat. Quina? _____

6 Has nascut a Andorra?

(Si han nascut a Andorra, el programa ja salta directament a la pregunta 8, si no és així passaran a la següent automàticament).

- ☐ Sí ☐ No

7 Quant temps fa que vius a Andorra?

- ☐ Menys de 5 anys ☐ De 5 a 10 anys ☐ Més de 10 anys

8 Vius amb els pares?

(Segons el que contestin passaran a una o altra pregunta de forma directa).

- ☐ Sí, amb els dos ☐ No
☐ Sí, només amb la mare ☐ Sí, només amb el pare
☐ Pares separats però amb custòdia compartida

9 Explica'ns la feina o activitat que fa el teu pare:

10 De les següents activitats o situacions, en quina classificaries el teu pare?

- ☐ Treballa per compte propi (és propietari/ària d'una empresa, un negoci, o fa una activitat laboral per compte propi, autònom)

- ☐ Treballa a l'Administració pública o parapública (treballa al Govern, Comú, Hospital, Escoles, Policia, Bombers, FEDA; Andorra Telecom; CASS...)
- ☐ Treballa com a assalariat/ada en una empresa privada (botiga, hotel, restaurant, banc, oficina, taller, construcció, turisme...)
- ☐ Tasques de la llar (mestressa de casa)
- ☐ Jubilat/ada o pensionista o baixa definitiva per malaltia, accident
- ☐ Aturat/ada (s'ha quedat sense feina)
- ☐ No ho sé

11 Explica'ns la feina o activitat que fa la teva mare:

12 De les següents activitats o situacions, en quina classificaries la teva mare?

- ☐ Treballa per compte propi (és propietari/ària d'una empresa, un negoci, o fa una activitat laboral per compte propi, autònom)
- ☐ Treballa a l'Administració pública o parapública (treballa al Govern, Comú, Hospital, Escoles, Policia, Bombers, FEDA; Andorra Telecom; CASS...)
- ☐ Treballa com a assalariat/ada en una empresa privada (botiga, hotel, restaurant, banc, oficina, taller, construcció, turisme...)
- ☐ Tasques de la llar (mestressa de casa)
- ☐ Jubilat/ada o pensionista o baixa definitiva per malaltia, accident
- ☐ Aturat/ada (s'ha quedat sense feina)
- ☐ No ho sé

13 Quin sistema educatiu segueixes i en quina escola?

(Si estan dins del sistema educatiu francès, quan responguin, faran un salt directament a la segona part de la pregunta 14).

- ☐ Sistema educatiu andorrà. Encamp
- ☐ Sistema educatiu andorrà. Ordino
- ☐ Sistema educatiu andorrà. Santa Coloma
- ☐ Sistema educatiu francès. Liceu Compte de Foix
- ☐ Sistema educatiu espanyol. Institut Espanyol
- ☐ Sistema educatiu espanyol. Col·legi del Pirineus
- ☐ Sistema educatiu espanyol. Sant Ermengol
- ☐ Sistema educatiu espanyol. Col·legi Janer
- ☐ Sistema educatiu espanyol. Sagrada Família

14 Quin curs fas?

- ☐ Primer
- ☐ Segon
- ☐ Tercer
- ☐ Quart

Quin curs fas? Sistema francès

- ☐ 5ème
- ☐ 4ème
- ☐ 3ème
- ☐ 2nde

Coneixements i usos lingüístics

15 Entens el...?

a. Català

- ☐ Bé
- ☐ Regular
- ☐ Malament
- ☐ Gens

b. Castellà

- ☐ Bé
- ☐ Regular
- ☐ Malament
- ☐ Gens

c. Francès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

d. Portuguès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

e. Anglès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

Entens altres llengües?

(Si és que sí passaran a la següent pregunta i si és que no el programa ja farà automàticament el salt cap a la pregunta corresponent).

☐ Sí ☐ No

Quina o quines? _____

16 Parles el...?

a. Català

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

b. Castellà

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

c. Francès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

d. Portuguès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

e. Anglès

☐ Bé ☐ Regular ☐ Malament ☐ Gens

Parles altres llengües?

(Si és que sí passaran a la següent pregunta i si és que no el programa ja farà automàticament el salt cap a la pregunta corresponent).

Quina o quines? _____

17 Quina llengua o llengües utilitzes habitualment?

☐ Només català	☐ Només castellà
☐ Només francès	☐ Només portuguès
☐ Només anglès	☐ Només una altra llengua
☐ Sobretot català	☐ Sobretot castellà
☐ Sobretot francès	☐ Sobretot portuguès
☐ Sobretot anglès	☐ Sobretot una altra llengua
☐ Tant català com castellà	☐ Tant francès com català
☐ Tant francès com castellà	☐ Tant portuguès com català
☐ Tant portuguès com castellà	☐ Una altra combinació

Només una altra llengua. Quina? _____

Sobretot una altra llengua. Quina? _____

Una altra combinació. Quina? _____

18 Creus que alguns companys de la teva escola o d'una altra escola parlen millor el català que tu?

(Si la resposta és negativa passaran automàticament a la pregunta 20).

- ☐ Sí ☐ No

19 Per quin motiu penses que alguns companys de la teva escola o d'una altra parlen millor el català? *(Multiresposta)*

- ☐ Perquè és la llengua que parlen a casa seva
- ☐ Perquè és la llengua que més es parla a la seva escola
- ☐ Perquè és andorrà/ana ☐ Per altres motius

Quin altre motiu? _____

20 Llengua en família.

a. Amb el pare parles en... *(Multiresposta)*

- ☐ Català ☐ Castellà ☐ Francès
- ☐ Portuguès ☐ Anglès ☐ Una altra llengua

Quina? _____

b. Amb la mare parles en... *(Multiresposta)*

- ☐ Català ☐ Castellà ☐ Francès
- ☐ Portuguès ☐ Anglès ☐ Una altra llengua

Quina? _____

c. Amb els teus germans parles en... *(Multiresposta)*

- ☐ Català ☐ Castellà ☐ Francès
- ☐ Portuguès ☐ Anglès ☐ Una altra llengua

Quina? _____

21 Els teus avis viuen a Andorra?

(Segons el que contestin el qüestionari saltarà directament a una o altra pregunta).

☐ El meu avi patern	☐ La meva àvia paterna
☐ El meu avi matern	☐ La meva àvia materna
☐ No	

22 Amb el teu avi patern parles en... *(Multiresposta)*

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina? _____

23 Amb la teva àvia paterna parles en... *(Multiresposta)*

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina? _____

24 Amb l'avi matern parles en... *(Multiresposta)*

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina? _____

25 Amb l'àvia materna parles en... *(Multiresposta)*

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina? _____

26 En quina llengua vas aprendre a parlar? *(Multiresposta)*

- ☐ Català ☐ Castellà ☐ Francès
☐ Portuguès ☐ Anglès ☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

27 Tot i conèixer el català, l'utilitzes sempre que parles?

- ☐ Sí ☐ No

Sí, perquè... *(Multiresposta)*

- ☐ Perquè és pràctic ja que et pots comunicar amb molta gent
☐ Perquè conèixer més d'una llengua és beneficiós per al meu futur laboral
☐ Perquè tens més cultura i coneixements
☐ Per altres motius

Quins altres motius? _____

No, perquè... *(Multiresposta)*

- ☐ Perquè no és la meua llengua familiar
☐ Perquè no conec el català
☐ Perquè ja m'entenen amb la llengua que parlo normalment
☐ Perquè tinc costum de canviar de llengua segons la situació en què em trobo
☐ Perquè canvio de llengua segons la llengua que utilitza la persona amb qui parlo
☐ Perquè no em ve de gust sempre

☐ Perquè no m'hi sento còmode/a, em costa o em fa vergonya

☐ Per altres motius

Quins altres motius? _____

28 Consideres beneficis per a tu utilitzar diverses llengües?

☐ Sí

☐ No

Sí, perquè... (Multiresposta)

☐ Perquè és pràctic ja que pots comunicar-te amb molta gent

☐ Perquè conèixer més d'una llengua és beneficis per al meu futur laboral

☐ Perquè tens més cultura i coneixements

☐ Per altres motius

Quins altres motius? _____

No, perquè... (Multiresposta)

☐ Perquè t'acabes fent un embolic i no en parles cap de bé

☐ Perquè si es parlen tantes llengües es pot perdre el català

☐ Perquè no és necessari, amb una sola llengua n'hi ha prou

☐ Per altres motius

Quins altres motius? _____

29 En quina o quines llengües acostumes a parlar amb...?

(Multiresposta)

a. Els companys de classe.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

b. Amics fora de l'escola.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

c. La gent dels comerços.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

d. La gent de l'Administració pública, comuns, Govern...

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

e. Els professors i el personal auxiliar de l'escola (monitors, vigilants...).

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

f. Els monitors d'activitats extraescolars.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

30 En quina llengua o llengües acostumes a...? (Multiresposta)

a. Mirar la televisió.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

b. Escoltar música.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

c. Llegir revistes, diaris, llibres...

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

d. Jugar als videojocs.

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

e. Veure pel·lícules, DVD...

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

f. Utilitzar les xarxes socials.

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

g. Navegar per Internet.

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Quina o quines? _____

El català a l'escola i a Andorra

31 Quina és la llengua oficial d'Andorra? _____

32 Creus que el català és una llengua imprescindible per viure a Andorra?

☐ Sí

☐ No

Sí, perquè... _____

No, perquè... _____

33 Creus que cal que la gent parli el català o el parli més?

☐ Sí

☐ No

Sí, perquè... (*Multiresposta*)

- ☐ Perquè és la llengua oficial del país
- ☐ Per millorar la situació laboral
- ☐ Per accedir a determinats llocs on el català és obligatori
- ☐ Perquè aporta riquesa cultural
- ☐ Perquè així podràs parlar amb més gent
- ☐ Perquè així mostres, si ets immigrant, que et vols integrar al país que t'acull
- ☐ Perquè no desaparegui aquesta llengua, ja que crec que està en perill
- ☐ Perquè a molts llocs és obligatori (per exemple els comuns)
- ☐ Altres motius

Quins altres motius? _____

No, perquè... (*Multiresposta*)

- ☐ Perquè no és necessari si coneixes el castellà
- ☐ Perquè et pots comunicar amb la gent igualment amb una altra llengua
- ☐ Perquè no és obligatori
- ☐ Perquè hi ha moltes feines on no necessites el català
- ☐ Per altres motius

Quins altres motius? _____

34 Creus que és important que des del Govern es facin accions per promoure el català?

- ☐ Sí
- ☐ No

No, perquè (explica el motiu) _____

Sí, perquè (explica el motiu) _____

35 Creus que el castellà, a Andorra es parla...?

☐ Molt ☐ Bastant ☐ Poc ☐ Gens

36 Creus que el francès, a Andorra es parla...?

☐ Molt ☐ Bastant ☐ Poc ☐ Gens

37 Creus que el portuguès, a Andorra es parla...?

☐ Molt ☐ Bastant ☐ Poc ☐ Gens

38 Creus que l'anglès, a Andorra es parla...?

☐ Molt ☐ Bastant ☐ Poc ☐ Gens

Les llengües que pots trobar a Andorra

39 Creus que totes les llengües que es parlen a Andorra, es valoren, es respecten o s'aprecien de la mateixa manera?

☐ Sí ☐ No

40 La llengua més valorada és el...?

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Una altra. Quina? _____

41 La llengua menys valorada és el...?

☐ Català	☐ Castellà	☐ Francès
☐ Portuguès	☐ Anglès	☐ Una altra llengua

Una altra. Quina? _____

42 Creus que hi podria haver més d'una llengua oficial?

☐ Sí	☐ No

Sí, perquè (*explica els motius*) _____

Quina seria? _____

No, perquè (*explica els motius*) _____

Les relacions entre els joves que parlen la mateixa llengua que tu o una altra

43 Creus que a Andorra la llengua d'una persona fa que la resta de la gent l'accepti millor o pitjor?

(Si la resposta és negativa es salta automàticament a la pregunta 45).

- ☐ Sí ☐ No

44 I a qui creus que acceptem pitjor? Els que parlen...

- ☐ Català ☐ Castellà ☐ Francès
☐ Portuguès ☐ Anglès ☐ Una altra llengua

Quina altra llengua? _____

45 Acceptem les diferències culturals, nacionals, lingüístiques de la gent que viu a Andorra?

- ☐ Sí ☐ No

Sí, perquè... _____

No, perquè... _____

46 En quina llengua et dirigeixes a una persona que no parli el català?

- ☐ Sempre en català
☐ Sempre en castellà

☐ En la llengua que parli, si la conec

☐ Altres

Altres opcions. Quina? _____

Llengua i identitat nacional

47 Quina és la llengua o llengües que sents com a teves?

(multiresposta)

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Altres opcions. Quina? _____

48 Tu et sents...? (multiresposta)

☐ Andorrà

☐ Català

☐ Espanyol

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ D'una altra manera

De quina altra manera? _____

49 Què creus que és necessari per tal que un noi o noia com tu se senti andorrà? (multiresposta)

☐ Parlar català

☐ Haver nascut a Andorra

☐ Viure al país des de molt petit/a

☐ Tenir la nacionalitat andorrana

☐ Altres opcions

Altres opcions. Quina? _____

En un futur...

50 A Andorra en un futur, es parlarà principalment...?

(multiresposta)

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Altres opcions. Quina? _____

51 A les escoles en un futur, es parlarà principalment...?

(multiresposta)

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Altres opcions. Quina? _____

52 Si tinc fills, els parlaré en...? *(multiresposta)*

☐ Català

☐ Castellà

☐ Francès

☐ Portuguès

☐ Anglès

☐ Una altra llengua

Altres opcions. Quina? _____

IX. Bibliografia

- AGUIRRE, A. (ed.) (1997). *Cultura e identidad cultural. Introducción a la antropología*. Barcelona, Bárdenas.
- BARTH, F. (1976). *Los grupos étnicos y sus fronteras*. México. Fondo de Cultura Económica.
- BATALLA, J.; CASALS, M.; MICÓ, J. R. (2004). *La immigració a Andorra*. Institut d'Estudis Andorrans (IEA). Centre de Recerca Sociològica (CRES). Lleida: Pagès Editors.
- BASTARDAS, A. (1997). "Escola i comportaments lingüístics des de l'ecologia de les llengües: el cas català", a *Escola Catalana*, núm. 340.
- BERGER, P.; LUCKMAN, T. (1997). *Modernidad, pluralismo y crisis de sentido. La orientación del hombre moderno*. Barcelona, Paidós.
- CASTELLS, M. (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. II. El poder de la identidad*. Madrid, Alianza.
- (1998). *La era de la información. Economía, sociedad y cultura. Vol. I. La sociedad red*. Madrid, Alianza.
- COMAS D'ARGEMIR, D.; PUJADES J. J. (1997). *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*. Govern d'Andorra. Ministeri d'Afers Socials i Cultura. Editorial Alta Fulla.
- CORBEIL, J. C. (1980). *L'aménagement linguistique du Québec*. Montréal: Guérin.
- FERGUSON, C. (1959). *Diglossia*, a GARVIN, P.; LASTRA, Y. (ed.) (1984). *Antología de etnolingüística y sociolingüística*. México: UNAM.
- FERNÁNDEZ, M. A. (2000). "Cuando los hablantes se niegan a elegir: monolingüismo e identidad múltiple en la modernidad reflexiva", *Estudios de sociolingüística*. Vol. 1, núm. 1, p. 47-58.
- FISHMAN, J. (1972). *Sociología del lenguaje*. Madrid: Cátedra, 1979.
- (1997). "Language and ethnicity", a H. GILES i B. SAINT JACQUES (ed.). *Language and ethnic relations*. Oxford. Pergamon, p. 15-57.
- GIDDENS, A. (1993). *Consecuencias de la modernidad*. Madrid, Alianza.
- (1995). *Modernidad e Identidad del Yo*. Barcelona. Península.
- (2002). *Un mundo desbocado. Los efectos de la globalización en nuestras vidas*. Madrid, Taurus.
- LÓPEZ GARCÍA, Á. (1997). "Tres actitudes ante un mismo problema: Cataluña, Galicia, País Vasco". *Revista de Antropología Social*. Núm. 6, p. 89-107.
- MARGARIT, E.; MONNÉ, A. (2010). *Joves i llengües d'Andorra*. Ajut a la investigació lingüística Lúcia Armengol Vila 2006. Servei de Política Lingüística. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.

- MERCADÉ, F. (1989a). "Las identidades colectivas. España y Catalunya". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Núm. 48, p. 155-197.
- (1989b). "Identidad, lenguaje y marco legal en Cataluña". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Núm. 49, p. 193-220.
- MILROY, L. (1987). *Language and social networks*. Oxford: Basil Blackwell.
- Observatori del CRES (Institut d'Estudis Andorrans), tercer quadrimestre del 2005. Disponible a: <<http://www.iea.ad/cres/observatori/temes/llengua3trimestre2005.htm>>
- PÉREZ-AGOTE, A.; TEJERINA, B. (1990). "Lengua y actor social. Un enfoque teórico de sus relaciones". *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*. Núm. 49, p. 145-160.
- QUEROL PUIG, E. (2004). "Comparació dels usos i les representacions de les llengües a les Illes Balears, Catalunya, el País Valencià i Andorra". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, núm. 18.
- RYAN, E. B. (1979). "Why do low prestige language varieties persist?". A: HOWARD, G.; ST. CLAIR, R. (ed.). *Language and social psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2002). *Coneixements i usos lingüístics de la població escolar d'Andorra*. Ministeri de Turisme i Cultura. Govern d'Andorra.
- SERVEI DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2011). *Coneixements i usos lingüístics de la població d'Andorra. Situació actual i evolució (1995-2009)*. Ministeri d'Educació i Cultura. Govern d'Andorra.
- SIGUAN, M.; MACKEY, W. F. (1986). *Educación y bilingüismo*. Madrid: Santillana/Unesco.
- SIGUAN, M. (2001). *Bilingüismo y lenguas en contacto*. Madrid: Alianza.
- SOLER, C. (coord.) (2001). *El impacto de la inmigración en la economía y en la sociedad receptora*. Migraciones. Proyecto Editorial. Anthropos.
- TAJFEL, H. (1981). *Human groups and social categories. Studies in the social psychology*. Cambridge, Cambridge University Press.
- TOURAINE, A. (1993). *Crítica a la modernidad*. Madrid, Temas de hoy.
- (1997). *¿Podremos vivir juntos? Iguales y diferentes*. Madrid. PPC.
- TURNER, J. C. (1990). *Redescubrir el grupo social*. Madrid. Morata.
- VILA, I.; DEL VALLE, A.; PERERA, S.; MONREAL, P.; BARRET, M. (1998). "Autocategorización, identidad nacional y contexto lingüístico". *Revista de Psicología Social*. Núm. 60, p. 3-14.
- WEINREICH, U. (1974). *Lenguas en contacto*. Caracas: Universidad Central de Venezuela.